

7918

ԸԶԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

ԾՂԵ.

ՊԻԼԵԶԻԿՃԵԱՆ ԳԵՐԴԱՍՏԱՆԸ

ԳՐԵՑ

Հ. ԵՓՐԵՄ Վ. ՊՕՂՈՍԵԱՆ

ՄԽԻԹ. ՈՒԽՏԷՆ

Վ Ի Ե Ն Ն Ա

Ս Խ Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն Տ Պ Ա Ր Ա Ն

1963

929

7-79

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՏՈՐ ՃՂԵ.

NATIONALBIBLIOTHEK

BAND 195

DIE FAMILIE BILEZIKDJIAN

VON
P. EPHREM POGHOSSIAN
MECHITHARIST

WIEN
MECHITHARISTEN-BUCHDRUCKEREI
1963

929
7-79

ՊԻԼԵՋԻԿՃԵԱՆ ԳԵՐԴԱՍՏԱՆԸ

ԳՐԵՑ

Հ. ԵՓՐԵՄ Վ. ՊՕՂՈՍԵԱՆ

ՄԽԻԹ. ՈՒԽՏԷՆ

2004

Վ Ի Ե Ն Ն Ա

Մ Խ Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն Տ Պ Ա Ր Ա Ն

1963

Արտատպուած «Հանդէս Ամսօրեայ»էն 1962 թ.
5—8, էջ 290—305, թ. 9—12, էջ 481—498, 1963 թ.
1—3, էջ 121—142, թ. 4—6, էջ 305—312:

54369-mh

8

413 82.68

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

Ուրախ ենք որ *Հայ Կաթողիկէ* անուանի Գերդաստաններէն *Պիլէզիկճեանց* պատմութիւնն ալ այս փոքր հատորով հրապարակ կ'ելլէ՝ հակառակ գանազան դժուարութիւններու եւ անակնկալ պատահարի մը :

Այս փոքրիկ Հատորը կը պատմէ դէպքերու եւ դէմքերու մասին, որոնք տեղի ունեցած են *Պոլսոյ* եւ *Գաւառներու* մէջ ժԸ . դարու վերջերէն մինչեւ Ի . դարու առաջին քառորդը : Որո՞ւն ծանօթ էր թէ *Հայ Կաթողիկէ Պիլէզիկճեանները* 1840ական թուականներուն *գործարաններ ունեցած են Պրուսայի եւ շրջանակի մէջ արտադրելու համար Թուրքիոյ ամենաաղնիւ մետաքսը* եւ թէ այդ գործարանները 10,000 գործաւորներու գործ եւ ապրուստ կը հայթայթէին, որոնց մեծագոյն մասը *Հայեր էին* :

Պոլսահայ ընդարձակ Պատմութեան մէջ աննշանա՞կ դեր մըն է *Հայ Կաթողիկէ Գերդաստաններու* կատարածը, որոնք *Դպրոցներ բացած, Մշակութային Ընկերութիւններ հիմնած, Հիւանդանոցներ ու Աղքատանոցներ կանգնած եւ եկեղեցիներու ու մատուո-*

ներու հողեր տրամադրած կամ նոյն իսկ անոնց կառուցանողներն եղած են :

Հայ Կաթողիկէները քի՞չ ծառայութիւններ մատուցած են Օսմ. Կայսերական Պետութեան՝ Փողերանոցապետութիւնը վարելով, ոսկերչութիւնն ու «Պիլէգիկճիութիւնը», մասնագիտութեան հասցնելով, թուրք Պետական Դրամատան հիմնադիրներէն ըլլալով, եւ այլն :

Երբ խօսք կ'ըլլայ Հայութեան՝ Թուրք Պետական Կառավարութեան տուած բարձրագոյն պաշտօնեաներու եւ պետական անձերու՝ սովորական եղած յանկերգ մը կը կրկնուի՝ եւ ոչ ոք կը յիշէ Կարապետ Տիւղեան մը, որ առաջին քրիստոնէայ Միւշիւրփաշան եղած է Թուրքիոյ մէջ արդէն 1848ին . ոչ ոք կը մանչնայ կամ չեն ուզեր գիտնալ թէ Հայ Կաթողիկէ մ'է Կարապետ Արթին Փաշա Տաւուտ՝ Անդրանիկ Կառավարիչ Լիբանանի եւ թէ ի՛նքն է նաեւ առաջին Հայը, որ Թուրք Պետութեան մէջ Նախարարի պաշտօն վարած է արդէն 1868ին՝ երբ կը մեռնի Գրիգոր Աղաթօն — առաջին Հայ Նախարարը, որ չէր կրցած սակայն վարել այդ պաշտօնը՝ մահը կանխած ըլլալով :

Այս քանի մը օրինակները — շատերու մէջէն — միայն կը բաւեն՝ ցուցնելու համար թէ Հայ Կաթողիկէներու դերը Պոլսոյ եւ անհասարակ Թուրքիոյ մէջ աննշանակ եղած չէ, ո՛չ ազգային եւ ոչ պետական տեսակետով, արհամարհելու համար անոնց

մասին գրուած մենագրութիւնները, ինչպէս
իրեն քոյլ տուած է ընել այդ ՊՐ. Յ. Ճ. Սի-
րուհի (Տե՛ս *Էջմիածին*, 1963, էջ 34) :

Մենք այդ արտայայտութիւնները *աղի-
տութեան* կը վերագրենք եւ ոչ թէ *թթու
խտրականութեան* :

Շեշտած ենք թէ մեծահարուստ Գեր-
դաստան մ'եղած է Պիլէգիկեանը, մասնա-
ւորապէս անոր Ա. Տոհմը : Մանրամասնու-
թիւն մ'է անոր Պէօյիւքտէրէի մէջ *աղարակ*
մ'ունեցած ըլլալը, գոր կը յիշատակէր վեր-
ջերս Պոլսոյ *ձայնասփիւռը* (*Յառաջ*, Փարիզ
1963 թ. 9690) :

ՀԵՂԻՆԱԿԸ

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

Հայ Կաթողիկէ Համայնքը Թուրքիոյ մէջ իր անկախութիւնը ստանալէ (Հրովարտակ Սուլթան Մահմուտ Բ.ի, 1830 Յունուար 15/27ին) շատ առաջ արդէն իր մէջը կը հաշուէր աւելի քան տասնեակ մը նշանաւոր Գերդաստաններ, որոնք իրենց դործի ապարէզի, հարստութեան եւ պետական պաշտօններու մէջ ունեցած դիրքով թէ՛ Թուրք պետութեան առջեւ եւ թէ առհասարակ հանրային կեանքի մէջ պատուոյ տեղ մը, անուն մը եւ բարձր արժանիք մը ունէին: Շատ ծանօթ անուններէն զատ — Տիւգեանֆ, Ալլահվերտեանֆ, Տաւուտեանֆ, Թընկըրեանֆ, Գույումեանֆ, Ալիֆսանեանֆ, Մըսըրլեանֆ, Կէօչէյեանֆ — ո՛չ նուազ անուանի եւ դիրքի տէր եղած են նաեւ Պիլէգիկեանները, Ագարեանները, Փորթուգալեանները, Սագըգեանները, Սինանեանները, Վարդանեանները, Հէֆիմեանները, եւ այլն, եւ այլն:

Մենք որ ձեռնամուխ եղած ենք Հայ Կաթողիկէ Գերդաստաններէն անուանիներուն պատմութիւնը ժամանակի մաշեցնող ու

մոռացութեան մատնող հոսանքէն փրկել՝
ցաւով կը դիտենք թէ այս Գերդաստաննե-
րէն շատերը այսօր կա՛մ սպառած եւ կամ
իրենց վերջին սերունդները զանազան եր-
կիրներ ցրուած եւ կորսուած ըլլալով՝ գրե-
թէ անկարելի կ'ըլլայ անոնց հետքը գտնել
եւ որեւէ ծանօթութիւն քաղել իրենց պատ-
մութեան մասին: Շեշտած ենք ուրիշ առթիւ
կարեւոր պակաս մըն ալ: — Գրեթէ ոչ մէկը
Հայ Գերդաստաններէն սովորութիւն ըրած
է ընտանեկան ժամանակագրութիւն-ֆրոնիկ
մը բռնելով՝ գոնէ կարեւոր դէպքեր ու եղե-
լութիւններ պատմութեան յանձնել: Որքան
ալ թրքական պետութեան մէջ այսպիսի սո-
վորութիւն մը իր ուրոշ անպատեհութիւնն
ալ ունեցած ըլլայ՝ սակայն չենք կրնար հա-
մողուիլ թէ այդպիսի սովորութիւն մը մաս-
նաւոր դժուարութեան կամ անկարելիու-
թեան մատնուելու չափ արդեւքներ ունեցած
ըլլայ:

Այս մատնանշուած պարագաները նկա-
տի առնելու է, եթէ մեր առաջադրուած
նիւթին մէջ ակնկալուած գոհացուցիչ ման-
րամասնութիւնը պակասի: Ամէն պարագայի՝
մեր ձեռքին տակ եղած որեւէ հնարաւորու-
թիւն եւ աղբիւր զանց ըրած չենք կարելի
եղած չափով ամփոփ պատմութիւն մը տալ
կարենալու համար:

Պիլէզիկճեան Գերդաստանի մէկ ֆիւղա-
գրութիւնը, այն է՝ Պօղոս Ամիրա Պիլէզիկ-
նիի Տոհմածառը հաճած էր զրկել Ղեւոնդ

Թընկըրեան († Պարիս) / 1953ին՝ մեծապէս երախտապարտ կացուցանելով մեզ: Երանի թէ ունենայինք այդպիսի կենդանի-բարբառ աղբիւր մը մանաւանդ Պիլէզիկճեան Տունէն:

1. ԾԱԳՈՒՄԸ ԵՒ ՍԿԶԲՆԱԿԱՆ ՅՈՐՁՈՐՁՈՒՄԸ

Հայ Կաթողիկէ Պիլէզիկեաններու ծագումը հաւանօրէն բարձր հնութենէ մը կու գայ: Իրենց բնիկ հայրենիքը եղած է Բրգնիք, Սեբաստիոյ այն գիւղը, որ հինէն ի վեր իր մէջ ունեցած է կաթողիկէ տարր մը, իսկ 1707էն քիչ վերջ ամբողջապէս կաթողիկէ հայերէ բաղկացած է (Հմմտ. Անդրեաս Վ. Աղեփսանդրեան, Պատմութիւն ականաւոր քաղաքին Սեբաստիոյ, Վենետիկ 1911, էջ 256-7: — Հայաստանի Կոչնակ, 1960 թ. 18, էջ 418):

«Պիլէզիկնի», «Պիլէզիկեան» յորջորջումը սկզբնական եղած չէ այս Գերդաստանին համար. ան նախապէս կոչուած է «Զոհրապ», «Զոհրապեան», ինչպէս կը գրէ ինձ Ղեւոնդ Թընկըրեան, յիշելով Պիլէզիկճեաններուն հնագոյն եւ ականաւոր մէկ անձը. — Boghos Amira Z o h r a b, dit Bilé-zikdji du Séraïl: Այսինքն՝ նախապէս Զոհրապ, Զոհրապեան կոչուած ընտանիքը՝ յետոյ ստացած է իր արհեստին ազդեցութեամբ «Պիլէզիկնի», «Պիլէզիկեան» յորջորջումը:

Սմբատ Բիւրատ՝ «Տիգրան Երկաթ»ի (Կարապետ Պիլէզիկեան) մահէն (1899) վերջ, դիմում ըրած է անոր ընտանիքին եւ

ներու) հնագոյն գերեզմանատունները — 1560էն սկսած — Պոլսոյ զանազան կողմերը գտնուած են, որոնց շիրիմներն ու տապանաքարերը յետոյ ցրուած ու կորսուած են (Հ. Յակոբ Ծ. Վ. Քօսեան, Գերեզմանատուն Կաթողիկէ Հայոց Կ. Պոլսոյ. Վիեննա 1931, էջ 7—8) : Ներկայիս գոյութիւն ունեցող Պոլսաբնակ Բրդնիքցիներու շիրիմներու հնութիւնն՝ Շիշլիի Գերեզմանատան մէջ՝ հաղիւ մինչեւ 1800 կը հասնի (Տե՛ս Հ. Յակոբ Ծ. Վ. Քօսեան, անդ՝ էջ 153—84) :

2. ՊԵՆԵՏԻԿՃԵԱՆՆԵՐՈՒ ՀՆԱԳՈՅՆ ԱՆԴԱՄԸ

Զոհրապեան—Պիլէզիկճեան Գերդաստանի նահապետը լուր անունով ծանօթ է, կը կոչուի Յարութիւն, որ մեռած է 1815ին. իր կիներն է Լուչիա (Հ. Յակոբ Ծ. Վ. Քօսեան, անդ՝ էջ 258) :

Անշուշտ Կ. Պոլսոյ Հայ Կաթողիկէ Պատրիարքարանի հին Դիւանաթուղթերուն մէջ ծանօթութիւններն ու լուսաբանութիւններ կը գտնուէին թէ՛ Յարութիւնի եւ թէ իր ընտանիքի մասին : 1926էն յետոյ Պատրիարքարանի արխիւը Բէյրութ փոխադրուելէ վերջ՝ հաւանօրէն այդ թուղթերն ալ հոն անցած են : Դժբախտաբար առիթ չունեցանք այս ուղղութեամբ պրպտումներ կատարելու :

1960ին երբ կարճ առիթով մը Իսթանպուլ կը գտնուէինք՝ պրպտումներ կատարեցինք Հայ Կաթողիկէ Առաջնորդարանի

(Սաղըղ-Աղաճի Ս. Աստուածածին) մէջ : Սակայն ո՛չ Յարութիւնի եւ ոչ ալ իր նախնեաց մասին կրցանք ծանօթութիւն մը ձեռք բերել . զտանք միայն քանի մը անուններու ցանկեր , որոնք աւելի ուշ ժամանակներու կը վերաբերէին : Այդ առթիւ այցելեցինք նաեւ Ղալաթիոյ Ամենափրկիչ Մայր-Եկեղեցին , որուն մէջ գիտէինք թէ կայ սպիտակ մարմարի մը վրայ արձանագիր-յիշատակարան մը «Պիլէգիկնեանց ննջեցեալներու» , որուն վերնագիրն է , «Հանգուցեալք Պիլէգիկնեան Զարմին» : Հոգ կը տրուի ցանկը Յարութիւնի , իր Տիկնոջ , իրենց զաւակներու եւ Պօղոս Պիլէգիկճեանի ընտանիքէն քանի մը անուններ : Այս Արձանագիրը օրինակած էր արդէն Հ. Յակոբ Ծ. վ. Քօսեան (Գերեզմանատուն Կաթողիկէ Հայոց Կ. Պոլսոյ . Վիեննա 1931 , էջ 258) եւ զոր ամբողջապէս պիտի տանք յետոյ : Այդ ցանկէն կրնանք ներկայացնել Յարութիւնի ընտանեկան ճիւղաղբութիւնը , որ հետեւեալն է :

Յարութիւն (ծն. 1756 † 1815) ամուսնացած է Լուցիաի (ծն. 1768 † 1807) հետ եւ ունեցած է չորս զաւակ 1. Պիրիմիք (ծն. 1779¹ † 1809) , 2. Պօղոս (ծն. 1786 † 1851) , 3. Մարիճա (ծն. 1795 † 1841) , 4. Սրբուհի (ծն. 1803 † 1831) :

¹ 1779 թուականը սխալ կ'երեւայ , զի Լուցիա 1779ին 11 տարեկան կ'ըլլար եւ չէր կրնար Պիրիճիքը ծնանիլ : Գուցէ սխալ է Լուցիայի ծննդեան թուականը — 1768 :

Անծանօթ կը մնայ թէ Յարութիւնի դուստրները՝ Պիրիճիք, Մարիճա եւ Սրբուհի ամուսնացա՞ծ էին թէ կոյս մնացած : Պօղոսի ընտանեկան ճիւղադրութիւնը պիտի տեսնենք քիչ վրայ :

Անծանօթ կը մնայ նաեւ թէ 1. Յարութիւն էր Բրդնիքէն Պոլիս փոխադրուողը իբրեւ նահապետը 4. Պոլսոյ Զոհրապետան-Պիլէգիկեան Գերդաստանի՝ թէ իրմէ զատ եւ աւելի հին ուրիշ անձ ալ գոյութիւն ունեցած է, 2. Ե՞րբ տեղի ունեցած է փոխադրութիւնը եւ քանի՞ անձով, 3. Ո՞ւր թաղուած են Յարութիւն, իր կիներ՝ Լուցիա եւ իրենց դուստրները՝ Պիրիճիք, Մարիճա եւ Սրբուհի : Յիսուս Փրկիչ Մայր-Եկեղեցւոյ մէջ միայն Պօղոսի թաղուած ըլլալը դիտենք (Տե՛ս Տօքթ. Վահրամ Յ. Թորգոմեան, Երեմիա Չէլէպիի Քէօմիւրճեան, Ստամպուլոյ Պատմութիւն, Բ. Վիեննա 1932, էջ 545) :

Յարութիւնի եւ իր կնոջ մասին փոքր ծանօթութիւն մը կը գտնենք Անտոն Քէօլէյեանի (հայ կաթող. ուսուցիչ մը ԺԹ. դարու սկիզբը) անտիպ «Օրագրութեան» մէջ, ուր Յարութիւնի մահուան առթիւ կը գրէ. «1815 Մարտ 14ին վախճանեցաւ Պիլէգիկի Արթին, որ էր երբեմնի փեսայ Թընկըրեան Պետրոսի եւ այժմ փեսայ Տուազ Պետրոսի... ամաց 55 կամ աւելի» (Օրագրութիւն, ամ 1815 Մարտ 14) :

Յարութիւնի մահուան տարին կը ճշդգէնք վերոյիշեալ «Արձանադրին» համեմատ

— 59 տարեկան էր եւ ոչ թէ 55: Քէօլէյեանի համեմատ, ուրեմն, Յարութիւն Պիլէգիկ՝ ճի երկու անգամ ամուսնացած է. նախ թընկըրեան Պետրոսի (Տե՛ս ասոր մասին «Գույումեան եւ թընկըրեան Գերդաստանները. Վիեննա 1951, էջ 34—38) աղջկան՝ Լուցիայի հետ, որուն մահէն (1807) վերջ Յարութիւն ամուսնացած է Պետրոս Տուազի աղջկան հետ, որուն անունը չենք գտներ հին յիշատակարաններու մէջ: Բայց շատ հաւանականօրէն այս անձն է Սմբատ Բիւրատի յիշած Մարիամ Գատրն: Սմբատ Բիւրատ՝ խօսելով Կարապետ Պիլէգիկին — Տիգրան Երկաթի (թոռան թոռը Յարութիւնի) վրայ՝ կը գրէ. «Տիգրանի նախնեաց մէջէն նշանաւոր կին մ'է Մարիամ Գատրն, իր պապուն մամը (Տիգրան Երկաթի պապն է Կարապետ [որդի Պօղոս Ամիրայի]. այս Կարապետի բուն մամն է Լուցիա [Թընկըր], Ա. կին նահապետ Յարութիւնի, իսկ երկրորդ [ոչ հարազատ] մամը Մարիամ Գատրն, Բ. կին Յարութիւնի), որ Գանտիլի կը նստէր. համարձակախօս յանդուգն, իշխեցող, փառասէր ու առնացի, կորովի տէր կին մը: Յարութիւն Ամիրա Պէգնեան շատ կ'ակնածէր անկէց ու յաճախակի այցելութեան ատեն անոր ձեռքը կը պազնէր: Այս կինն այնքան բացառիկ դիրք մը կը վայելէր ամբողջ Գերդաստանին մէջ որ մեծ Հալաժանին ²

² 1827—30:

Ժամանակ, շատ մը կեղեքումներէ զերծ մնաց: Թընկըր Գերդաստանէն 40-50 հողի կ'աքսորուին Գաղատիա, ամենասոսկալի չարչարանքներու եւ զրկանքի ենթարկուած, ձմեռուան սառին ու բուքին. իրենց մէջէն ոմանք ճամբան կը մնան ցրտամեռ: Աֆսորեյոց մէջ կը գտնուի նաեւ Մարիամ Գատրնը... Մարիամ Գատրն աֆսորանֆին մէջ ցաւէն մեռած է» (Փիւնիկ, Աղեքսանդրիա 1901 թ. 24, էջ 258):

Ինչպէս ըսինք՝ շատ յարմարօրէն այս Մարիամ Գատրնը կրնայ Նահապետ Յարու-թիւնի երկրորդ կինը, այսինքն՝ Պետրոս Տուազի աղջիկը ըլլալ:

3. ՊԻԼԵԶԻԿՃԵԱՆՑ ԵՐԿՈՒ ՏՈՀՄԵՐ

Պիլէզիկճեան Գերդաստանի մասին սիրուն ճիւղադրութիւն մը զրկած էր մեզ Հայ Կաթող. Գերդաստաններու մասին լատտեղեակ մեր բարեկամը՝ Ղեւոնդ Թընկըրեան (†Պարիս), որ մեծապէս նպաստած էր ատկէ առաջ ալ կազմելու համար «Թընկըրեան Գերդաստանի» ճիւղադրութիւնը: Պիլէզիկճեաններու մասին իր ծանօթութիւնը միայն մէկ Տոհմի մասին էր, այն է՝ Պօղոս Ամիրա Պիլէզիկեանի Տոհմը: Մինչդեռ մեր կարծիքով Պիլէզիկճեան Գերդաստանը երկու տոհմի ճիւղադրութիւն պէտք է ունեցած ըլլալ: Զի կան Պիլէզիկճեան անձեր, որոնք ըլլալով հայ կաթողիկէ եւ Պոլսոյ բնակիչ՝ սակայն Պօղոս Ամիրա Պիլէզիկեանի

Ա. Տոհմին չեն վերաբերիր: Աւելի շօշա-
փելի փաստով խօսելու համար՝ յիշենք հոս
նոյն իսկ Պօղոս Ամիրա Պիլէզիկճեանի ժա-
մանակակից եւ նաեւ իրեն պէս Կայսերական
Փողերանոցի մէջ պաշտօն ունեցող Պիլէզիկ-
ճեան մը — Մ. Մատթէոս Պիլէզիկեան, որ
բնաւ երբեք Պօղոս Ամիրայի զաւակը չի
կրնար ըլլալ, այլ՝ կա՛մ անոր եղբայրն է
(եւ զաւակը Յարութիւնի) եւ կամ պէտք
ենք ենթադրել որ Պիլէզիկճեանի հնագոյն
անդամին — Յարութիւնի հետ ուրիշ հին
Պիլէզիկեաններ ալ գոյութիւն ունեցած են
եւ անոնցմէ է որ կը սերի Մ. Մատթէոս
Պիլէզիկեան եւ իրեն հետ նաեւ քանի մը ան-
ծանօթ Պիլէզիկեաններ, որոնք Ա. Տոհմէն
սերած կարելի չէ համարիլ:

Այս հաշուով մենք ստիպուած ենք, ու-
րեմն, ընդունիլ թէ Պիլէզիկճեան Տունը Յա-
րութիւն նահապետ — հնադոյն անձէն յետոյ
ունեցած է երկու զատ զատ Տոհմանիւղեր,
որոնք մեր կարծիքով հետեւեալներն են.

Ա. ՏՈՀՄԱՃԻԻՂ

Գլուխ՝ Պօղոս Ամիրա

Բ. ՏՈՀՄԱՃԻԻՂ

Գլուխ՝ Մ. Մատթէոս Աղա

Մեր ուսումնասիրութիւնը կրնանք շա-
րունակել այժմ՝ հետապնդելով նախ Պօղոս
Ամիրա Պիլէզիկճեանի Տոհմի պատմութիւ-
նը, որմէ վերջ առիթ պիտի ունենանք քննու-

թեան ենթարկելու Բ. Տոհմի վերաբերող
անձերու հատուկօր ծանօթութիւնները :

4. Ա. ՏՈՀՄԱՃԻԻՂ ՊԻԼԵԶԻԿՃԵԱՆՑ
ՊՕՂՈՍ ԱՄԻՐԱՅ, ԳԼՈՒԽ Ա. ՏՈՀՄԻ ԵՒ
ԱՄԵՆԱԿԱՐԿԱՌՈՒՆ ԴԵՄՔԸ ՊԻԼԵԶԻԿՃԵԱՆՑ

Պիլէզիկճեան Գերդաստանի ամենա-
կարկառուն գէմքն է Պօղոս Ամիրա Պիլէ-
զիկնի : ՂԵԼՈՆԴ ԹՐՆԿԸՐԵԱՆ ԿԸ ՆԵՐԿԱՅԱԳՆԷ
ԴԱՅՆ. Boghos Amira Zohrab, dit Bilezikdji
du Séraïl, Directeur de la Monnaie Impé-
riale :

1826ին կը գրէր մեր Հ. Անտոն Դանիեան
Գեր. Արիստակէս Աբրահամ. «Պօղոս Աղան
պարտաւորեաց զիս տալ զդաս դադղիերէն
լեզուի երից որդւոց իւրոց եւ դնամ չորիցս
ի շաբաթու ի տուն նորա : Գիտէ Գերյար-
գելուքիւն ձեր, զի ականաւոր է այրն ի մէջ
Ազգիս եւ այժմ կարի սիրեցեալ ի բոլոր Ազ-
գէն Հայոց» (Դիւան Վիենն. Մխիթ. Մա-
տենադարանի, ամ 1826 Փետր. 10) :

Ներկայացնենք իր գործունէութեան զա-
նազան ասպարէզներուն վրայ՝ լաւագոյնս
ճանչնալու համար զինքը :

ՊԱԼԱՏԱԿԱՆ ՈՍԿԵՐՉԱՊԵՏ

Ինչպէս տեսանք՝ ՂԵԼՈՆԴ ԹՐՆԿԸՐԵԱՆ
Պօղոս Պիլէզիկճեանը գիտէ իր արհեստա-
պետութեան բարձր պաշտօնին տիտղոսով. —
Bilezikdji du Séraïl, այսինքն՝ Պալատական
հայթայթիչ ասպրանջանի :

Ա. Յ. Այվազեան՝ հայ հին ոսկերչութեան վրայ խօսելով՝ Պօղոս Պիլէզիկճիի մասին կը գրէ. «Ներկայ (ԺԹ.) դարուս ոսկերիչներուն մէջ ամենէն պատկառելին եւ նահապետը համարուած էր Պիլէզիկեան Պօղոս Ադան, որ Քիւրքնի-Զարշիսի՝ Ռուպիլէ-Խանին մէջ ընդարձակ սենեակ ունէր» (Հայրենիք, Կ. Պ. 1893 թ. 579) :

Անշուշտ Տիւզեաններու ոսկերչապետութեան գործին մէջ է որ կանուխէն մուտք գործած եւ արհեստին տիրացած է : Հայ Կաթողիկէ մեծագոյն եւ ամենահռչակաւոր այդ Գերդաստանին — Տիւզեաններու — հետ ա՛յնքան սերտ եղած է կապը Պօղոս Պիլէզիկճիի որ ոչ միայն իր մէկ աղջիկը հարստուած է Տիւզեանց Տան եւ այն՝ Յակոբ Զէլէպիի պէս նշանաւոր անձի մը, որ Հայ Կաթողիկէ նորահաստատ Համայնքին Իշխանապետն էր (Տես Յ. Ասկերեան, Պատմութիւն. Տփլիս 1868, էջ 23, 34, 40), այլ եւ անոնց դժբախտ օրերուն իրենց գործի վարիչն եղած է իբրեւ Տնօրէն Փողերանոցի, 1820—1822 :

Սուլթանական ոսկերչապետութեան բաղմաճիւղ նրբարուեստին մէջ Պօղոս մասնադէտ եղած է յատկապէս ապարանջանի դարդեղէնին, որուն արտադրութիւնը կը թուի թէ իրեն եւ իր սերունդին մենաշնորհը եղած է եւ հաւանօրէն այդ կապակցութեամբ Պիլէզիկճեանց անուն եւ տիտղոս դարձած է իրենց արհեստին քրքերէն յորջորջումը —

Պիլեգիկ, Պիլեգիկնի: *Զի՛ ինչպէս տեսանք՝
այս Գերդաստանի սկզբնական տիտղոս եղած
է «Զոհրապ», «Զոհրապեան»:*

*Ունէ՞ր Պօղոս Պիլեգիկճեանի հայրը՝
Յարութիւն ալ ոսկերչութեան ու ապարան-
ջանաշինութեան արհեստը: «Պիլեգիկնի»
տիտղոսը Պօղոս Ամիրայո՞վ կը սկսի՝ թէ
իր նախնիքն եւս ստացած էին զայն: — Պօ-
ղոս Ամիրայի հայրը՝ Յարութի՛ւն եւս «Պիլե-
գիկնի» կը կոչուի: Քէօլէյեան այդ յորջոր-
ջումով կը յիշէ զայն. «1815 Մարտ 14ին
վախճանեցաւ Պիլեգիկնի Արթին» (Օրա-
դրութիւն, անդ): Հետեւաբար Պօղոս Ամի-
րայի հայրը՝ Յարութի՛ւն ալ ունեցած է
ոսկերչութեան եւ ապարանջանաշինութեան
արհեստը: Ա. Յ. Այվազեան իրաւամբ կը
շեշտէ թէ Պօղոս Ամիրա Պիլեգիկճեան հարկ
է որ «ապարանջան շինող վարպետի մը գա-
ւակն» եղած ըլլայ: Այվազեան կը գրէ.
«Պօղոս Աղա Պիլեգիկճեան կ'երեւի որ
ապարանջան շինող վարպետի մը գա-
ւակ էր որ Պիլեգիկնիօղլու մականունն ըս-
տացած է. մանաւանդ դարուս սկիզբը ոս-
կերիչ եղողին գաւակը միայն կրնար ոսկե-
րիչ ըլլալ եւ այս պարագան յատուկ օրէնքով
տրամադրուած եւ նուիրագործուած էր:
Պօղոս Աղան իբրեւ արհեստապետ կը նկա-
տուէր: Պէգնեան Ամիրան շատ կը յարգէր
գինքը եւ ի Բերա ստէպ անոր տունը կ'այ-
ցելէր: Ներկայ դարուս ոսկերիչներուն մէջ
ամէնէն պատկառելին եւ նահապետը հա-*

մարուած էր Պիլէգիկնեան Պօղոս Աղան...»
(Հայրենիք, անդ) :

ՎԱՐԻՉ ՓՈՂԵՐԱՆՈՅԻ

Ի՞նչ ուսում եւ կրթութիւն ստացած է Պօղոս Պիլէգիկճի. հա՞յ թէ օտար շրջանակի մէջ դաստիարակուած է. յաճախա՞ծ է եւրոպական բարձրագոյն եւ մասնագիտական վարժարաններ : — Յիշատակութիւն մը չենք գտներ, ակնարկի մը հանդիպած չենք : Բայց նկատի առնելով որ հազիւ 34 տարեկան հասակին մէջ Տնօրէն կը կարգուի Սուլթաններու կայսերական պետութեան փողերանոցին, այսինքն՝ դրամահատութեան գործին՝ գուշակել կու տայ թէ ան կա՛մ բացառիկ միջոցներ ունեցած է իր ապագայ բարձր ասպարէզին պատրաստուելու համար եւ կամ օժտուած է բնածին արտակարգ տաղանդով :

Թուրք Սուլթաններու հրովարտակով արժունի փողերանոցի վարչութիւնը երկարատե՛ն է լիբը սեպհականութիւնն էր Հայ Կաթողիկէ ազնուական Տիւղեան Գերդաստանին, որոնք իրենց հաւատարմութեամբ, անձնուիրութեամբ ու ճարտարութեամբ Օսմանեան պետութեան անհաշուելի շահ եւ օգուտ ընծայած էին : Հակառակորդներու նախանձը եւ թշնամութիւնը մինչեւ ոճրագործութեան յանդէլով՝ 1819 Հոկտեմբերին Տիւղեանց չորս պայազատները արեան մէջ չաղախուեցան, իսկ մնացած եղբայրներն

ու աղգականները բանտարկուեցան ու աք-
սորուեցան :

Կայսերական Փողերանոցի Տնօրէնու-
թիւնը ձեռք կ'առնէ Տիւղեանց երբեմնի
ձեռնասուն աշխատակիցը՝ Յարութիւն Քա-
զազ, ծանօթ՝ Պէգնեան Յարութիւն անու-
նով, որ տարի մը վարելէ վերջ՝ 1820 Հոկ-
տեմբեր 10ին կը հանուի իր պաշտօնէն եւ
կ'աքսորուի ինքն ալ (Աւետիս Պէրպէրեան,
Պատմութիւն Հայոց. Կ. Պ. 1871, էջ 102—
70) :

Թափուր մնացած պետական այս բարձր
պաշտօնին կը հրաւիրուի 1820 Հոկտեմբե-
րին վերջերը Պօղոս Պիլէգիկեան : Պէր-
պէրեան (Անդ՝ էջ 170) ըսելէ յետոյ թէ
«յետ վեց աւուր ի Հոկտեմբերի 10 (1820)
առաքեցաւ եւ նա (Պէգնեան Յարութիւն)
յաքսորս յիլիմեա», կը գրէ. «իսկ ի տեղի
Յարութիւն Աղայի Պէգնեան նստաւ Պօ-
ղոս Պիլէգիկեան Հոովմէական աղգայինն
գամ մի եւեթ, զի իբրեւ վերադարձաւ Պէգ-
նեան յաքսորանացն, կալաւ նախ զպաշտօն
սեղանաւորութեան ձեպի հիւմայուն կոչե-
ցեալ եւ ապա գտեսչութիւն փողերանոցին»
(Անդ՝ էջ 170) :

Պօղոս Պիլէգիկեան Փողերանոցի Տնօ-
րէնութիւնը վարած է 1820 Հոկտեմբերէն
մինչեւ 1822 Մարտ 19, այսինքն՝ մէկուկէս
տարի, որով սխալ է Պէրպէրեանի միայն
մէկ տարի գրելը : Ահա թէ ինչ ապացոյց

ունինք մեր ըսածը փաստելու համար: Ժա-
 մանակակից տեղեկատուութիւն մը կայ մեր
 ձեռքին տակ, որ Վիեննայի մեր Դիւանա-
 տան հին թղթակցութեանց հաւաքածոյէն
 նամակ մ'է, գրուած Պոլսէն 1822 Մարտ
 29ին: Նամակագիրը ըսելէ յետոյ թէ Քաղաղ
 Յարութիւն 1820 Հոկտեմբեր 25ին գրամա-
 հատութեան պաշտօնէն հանուելով աքսո-
 րուած եւ իր տեղը նոյն պաշտօնին կոչուած
 է Պօղոս Պիլէգիկեան՝ թղթակիցը կը ման-
 րամասնէ որ Պիլէգիկեան պարտաւոր էր
 վեց ամիսը անգամ մը հաշիւ տալ: 1822
 Մարտին պիտի տար երրորդ հաշիւը, ու-
 րեմն՝ երրորդ վեցամսեային: Բայց՝ «ի 16
 ամսոյս (Մարտի) յաւուր Շաբաթու, յերե-
 կոյին մինչդեռ ելեալ ի փողերանոցէն ան-
 ցանէր ընդ պարտէզն արքունի իջանել յափն
 ծովու, գայ ընդ նմա չուհատար ոմն փողե-
 րանոցին եւ յանուն փողերանոցապետին հրա-
 ւիրէ զնա ի պօստանճիպաշին մնալ անդէն ի
 հիւրութեան եւ տուեալ լինի նմա առ քուշ-
 նիպաշիին ուրոյն սենեակ յարդարեալ: Ի
 19 ամսոյս ածեն զնա ի փողերանոցն, ուր
 եւ ետ գհաշիւ կատարեալ ամենայն պատուով
 եւ անխարդախ ամենեւին, ընկալեալ ի փո-
 ղերանոցապետէն զգովութիւն ամենայն մա-
 սամբփ: Բայց ըստ արքունի հրամանի
 բարձեալ ի նմանէ պաշտօնն, տուաւ Քաղաղ
 Յարութիւնի (որ վերադարձած էր աքսո-
 րէն) եւ ինքն ածաւ անդէն ի պօստանճիպա-
 շիին ի տեղի անդր հիւրութեան իւրոյ եւ կայ

մնայ անդէն մինչեւ ցայժմ» (Դիւան Վիենն. Մխիթ. Մատեն. 1822 Մարտ 23) :

Պօղոս Պիլէզիկճեան՝ «քաղաքավարա-
կան բանտարկուածի» այս «հիւրութիւն»էն
կ'ազատի 1822 Յունիս 10ին : Այս ազատու-
մին առթիւ կը տողէ նամակագիր մը. «Հա-
սարակաց աղէտք քրիստոնէիցս հեծելոց
ընդ դառն դառն վշտօք որ ի բարբարոսաց՝
չունին ուստեք ելս ինչ մխիթարութեան,
բայց միայն մնալով առանձինն հրաշից մար-
դասիրութեան Տեառն որ ի բարկութեան
յիշէ զողորմութիւն» (Դիւ. Վիենն. Մխիթ.
Մատեն. 1822 Յունիս 18) :

Ատկէ քիչ յետոյ թղթակիցը կը յարէ.
«Յաւուր յորում Պօղոս Աղայն Պիլէզիկճեան
ազատեցաւ, եհաս ի քաղաքս նաեւ Գրիգոր
արքունի ճարտարապետն՝ ազատեալ յաքսո-
րանացն Կեսարեայ» (Դիւ. Վիենն. Մխիթ.
Մատեն. 1822 Յունիս 25) :

ԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱՐԵՐԱՐԸ

Պիլէզիկճեան Գերդաստանի ականաւոր
դէմքը՝ Պօղոս Պիլէզիկճի Ամիրա եղած է
ազգային մեծ բարերար մը : Անշուշտ չի կըր-
նար սպասուիլ որ մանրամասնութիւն տրուի
իրողութեան մը մասին, որ մեզմէ առնուազն
150 տարուան հնութեամբ կը բաժնուի : Բա-
րերախտութիւն մըն է հաստատել որ զա-
նազան առիթներով դոնէ մանր յիշատա-
կութիւններ եղած են Պիլէզիկճեաններու

41382-68

ազգային բարերարութիւններու մասին :
Թուենք, ուրեմն, քանի մը իրողութիւն :

1. 1831 Յուլիս 21ին ահռելի հրդեհ մը Բերայի մեծ թաղը մոխիրի կը վերածէր : Հայ Կաթողիկէ աղքատները, որոնք հրդեհին պատճառաւ անպատսպար մնացած ըլլալով արքունական ախոռին մէջ թիմուած էին՝ հարկ էր պատսպարել առանձին շէնքի մը մէջ : Հայ Կաթողիկէ Աղփատաց Հոգաբարձութիւնը,³ օժանդակութեամբ բարերար անձերու յատուկ շէնք մը կը կառուցանէ Բերայի ա'յն մասին մէջ, ուր է այսօրուան Հայ. Կաթող. Ս. Յովհան Ոսկերեքան Եկեղեցին : Գետինը կը վերարբերէր Սահակ վարդապետի մը (Մաղաքեա՞ն) : Շէնքը փայտակերտ, բայց ընդարձակ ըլլալով՝ 100 հոգի կրնար պատսպարել : Շինութիւնը, որ սկսած էր 1831ի Դեկտեմբերին՝ կը վերջանայ 1832ի սկիզբը (Դիւ. Վիենն. Մխիթ.

³ Որքան կ'երեւայ՝ Պոլսոյ Հայ Կաթողիկէները «Աղփատաց Սնտուկ» անունով բարեգործական Ընկերութիւն մը հիմնած էին որ իր յատուկ կանոնագիրն ալ ունեցած է : Յ. Ասկերեքան (Պատմ., անդ՝ էջ 111), որմէ կը քաղենք այս ծանօթութիւնը, կ'ըսէ որ այդ «Կանոնագիրք»ը «ութսուն տարի առաջուց շինուած» էր : Ուրեմն՝ Ընկերութեան ծագումը 1780ական թուականներուն ըլլալու է : Ասկէրեքան (անդ) կուտայ Ընկերութեան վարչական մարմնի կազմը : — Ընկերութեան հին կանոնները տեսած չենք, բայց 1846ին քարեփոխուած եւ 1872ին հրատարակուածը կուտայ Հ. Սահակ վ. Սրապեան (Ս. Յակոբ Ազգային Հիւանդանոց. Վիեննա 1915, էջ 406—24) :

նամակ Հ. Վրթանէս Չալըխեանի 1832 Ապր. 10) : Այս շէնքին վրայ ծախք եղած էր 166,393 դահեկան, զոր հանդանակած էին գլխաւորաբար Պօղոս Պիլէգիկեան, Յիսուսեան P. Boulis, Յովսէփ Մերհամէթեան, Անտոն Երամ, Միքայէլ Ասլանկիւլ, Պօղոս Չամիչ եւ Տիկիւններ, որոնցմէ Չիչիլիա Խաթուն 10,000 դահեկան նուիրած էր : Այս Աղքատաց-Հիւանդանոցը ունէր Ս. Յովհ. Ոսկեբերան անունով մատուռ մը, որուն առաջին մատրանապետն եղած է մեր Հայրերէն Հ. Դաւիթ Վ. Ուգուլեան (Դիւ. Վիենն. Միսիթ. 1832 Նոյ. 26 : — Տե՛ս Հ. Սահակ Վ. Սրապեան, անդ՝ էջ 19—23) :

2. Երբ 1830ին Հայ Կաթող. Հասարակութիւնը ազատութիւն գտաւ՝ իր առաջին գործն եղած է շինութիւնը Ղալաթիոյ Յիսուս Փրկիչ Մայր. Եկեղեցւոյ, 1813—34, որուն մէջ առաջնակարգ դեր կատարած է Պօղոս Պիլէգիկեան, ինչպէս կը գրէ Ժամանակակից տեղեկատու մը. «...ի վաղիւ անդր չորեքին՝ Պիլէգիկի Պօղոս Աղայն, Քրլճը Գրիգոր, Աղնաւոր Գէորգ, Թընկըր Յովհաննէս... բերեալ զգործավարս սկսան քակել զտունս եւ բառնալ զաւերակս, ուր եւ աշխատին բազմութիւն ինքնակամ աշխատողաց...» (Դիւան Անտոնեանց, Տուփ 37 : — Յ. Ասկէրեան, Պատմութիւն, Անդ՝ էջ 28—25) : Եկեղեցւոյս շինութեան համար Յանձնաժողով մը կազմուած էր հետեւեալ անձերէն.

Յակոբ Չէլէպի Տիւղ նախագահ,
 Պօղոս Աղա Պիլէգիկնի,
 Գրիգոր Աղա Գըլճը,
 Գէորգ Աղա Ազնաւոր,
 Յովհաննէս Աղա Թընկըր (Աւետիք,
 Պէյրուք 1937, էջ 12) :

Ամենափրկիչ Մայր-Եկեղեցւոյս մէջ է
 որ թաղուած է Պօղոս Պիլէգիկնեան (Տօքթ.
 Վահրամ Յ. Թորգոմեան, Երեմիա Չէլէպի
 Քէօմիւրճեան, Ստամպուլոյ Պատմութիւն Բ.
 Վիեննա 1932, էջ 545) : Հո՛ւս կը դռնուի
 նաեւ, սպիտակ մարմարի վրայ փորա-
 դրուած, Արձանագիր-ցանկը Պիլէգիկնեան
 Գերդաստանի հնագոյն ննջեցեալներուն,
 զոր յետոյ պիտի տանք : Պօղոս Պիլէգիկճիի
 նուիրատուութեան չափը անծանօթ կը մնայ.
 սակայն բացառապէս իր այստեղ թաղուիլը
 եւ իր ընտանիքին մարմարիոնեայ արձա-
 նագրութիւնը ապացոյց են որ ան մեծա-
 գումար նուիրատուութիւն ըրած ըլլալու է
 եկեղեցւոյս շինութեան համար :

3. Ներկայիս Պոլսոյ Բանկալթի թա-
 ղին մէջ գոյութիւն ունեցող Հայ Կաթողիկէ-
 ներու Ս. Յակոբ Մծբնայ Հայրապետին
 անուան նուիրուած Ազգ. Հիւանդանոցի գե-
 տինը 1833ին գնուած է 30,000 դահեկանի⁴ :
 Գետինը այն ատեն ունէր 30,000 կանգուն
 տարածութիւն եւ կը պատկանէր Արապանը

⁴ Ըստ Ասկէրեանի (Անդ՝ էջ 112) այս գումարը
 եղած է 36,000 դուրուշ :

ՊՕՂՈՍ ԱՄԻՐԱՅ ՊԻԼԵԶԻԿՃԻ

Յովսէփին : Հիւանդանոցի շէնքի շինութիւնը
 գլուխ եղած է 1836—7ին : Ահա այդ միջոցին
 Հիւանդանոցի գետինին վրայ մէկմէկ տուն
 կը շինեն Յակոբ Չէլէպի Տիւղեան, Անտոն
 Կէօզէյեան, Գէորգ Աղնաւոր եւ Պօղոս Պի-
 լէգիկնեան եւ այդ չորս տուները Ազգին կը
 նուիրեն՝ իբրեւ եկամուտի աղբիւր Հիւան-
 դանոցին (Տե՛ս Հ. Սահակ Վ. Սրապեան, Ս.
 Յակոբ Ազդ Հիւանդանոց. Վիեննա 1915,
 էջ 26—39) :

4. Բերա, Սագրգ-Աղան Աթոռանիստ
 Ս. Աստուածածին Մայր-Եկեղեցւոյ գտնուած
 տեղը իր շուրջը եղած շէնքերով՝ հին ատեն
 ընդարձակ գետին մ'եղած է, որուն վրայ
 միայն փայտաշէն տուն մը կը գտնուէր : Այդ
 ամբողջ գետինը սեպհականութիւնն եղած է
 Պօղոս Աղա Պիլէգիկնեանի, որ 1838ի ատեն-
 ները ամբողջութեամբ Հայ Կաթողիկէ Պատ-
 րիարքարանին կը նուիրէ : Հին փայտաշէն
 տունը դպրոցի գործածուած է սկիզբէն մին-
 չեւ վերջը, բարեփոխութիւններով ու նոր
 շինուածքներով (Հ. Սահակ Վ. Սրապեան,
 անդ՝ էջ 184 ծանօթ. : — Հմմտ. Տոքթ. Վ.
 Յ. Թորգոմեան, անդ՝ էջ 570) : Իսկ մնա-
 ցած գետինին վրայ 1865ին կը կառուցուի
 Ս. Աստուածածին Աթոռանիստ Մայր-Եկե-
 ղեցին եւ Պատրիարքարանը՝ իր բաժիններով
 (Տես Ոսկեան եւ Մըսրըլեան Գերդաստան-
 ները, Վիեննա 1953, էջ 88—100) :

5. Պէօյիւփտէրէ կար ժամանակին «Ս.
 Հոփսիւփեանց» անունով ազգային վարժա-

րան մը, որ այսօր գոյութիւն չունի: Այդ վարժարանին ճիշդ առջեւն է, ծովափին վրայ, Հայ Կաթողիկէ «Ս. Պօղոս» գեղեցկաշէն եկեղեցին, որուն հոգը՝ քովն ալ փայտաշէն տունով՝ 1838ի ատենները նուիրած է Պօղոս Պիլէգիկեան: Փայտաշէն տունը երկար ատեն իբրեւ մատուռ գործածուած է: 1885ին կաթողիկոսական ծախքով վերաշինուած է այդ մատուռը քարուկիր շինուելով նաեւ երիցատուն մը, դպրոց մը եւ չորս հատ ալ փայտաշէն տուներ իբրեւ եկամուտ, որոնք բոլորն ալ կ'այրին յետոյ՝ բացի եկեղեցիէն, որուն ճակտին, աջ ու ձախ, կը տեսնուին երկաթագիր փորագրուած կրկին յիշատակարաններ, որոնցմէ մին է.

«Ի յաւերժական յիշատակ հանգուցեալ Պաւղոսի Պիլէգիկեան պարգեւողին նախկին մատրան եւ տեղւոյս յորոց վերայ կանգնեցաւ նորս այս տաճար եւ ի պարծանս բարեպաշտ ազգատոհմի նորին եղաւ աստէն վէմս քարոզ առատաձեռնութեան առն բարերարի ի փառս Աստուծոյ եւ ի յորդոր հաւատացելոց յամի Տեառն հազար ութ հարիւր ութսուն հինգերորդի ի 29 աւուր ամսեանն Սեպտ. 1885» (Տօքթ. Վ. Յ. Թորգոմեան, անդ՝ էջ 711):

6. Պօղոս Պիլէգիկեանի որդիները թ'է վենետիկ եւ թէ վիեննա կ'այցելեն 1840ին: Այդ առթիւ արժանավայել ընդունելութիւն կը սարքեն երկու Մայր-վանքերը՝ Հափա-

զանց գոհ ձգելով Պիլէզիկճեան ազնուական
Գերդաստանը: Պօղոս Պիլէզիկնի, ի նշան
գոհունակութեան «զգեստ եպիսկոպոսական
կարի ծանր» կ'ընծայէ Վենետիկի Գեր. Աբ-
բահօր (Դիւ. Վիենն. Միսիթ. 1841 Ապրիլ
14): Միեւնոյնը ընելով մեր Գեր. Աբբահօր
ալ (Դիւ. Վիենն. Միսիթ. 1841 Յունիս 29):

ԱԶԳԱՅԻՆ ԳՈՐԾԻԶԸ

Շատ բան ծանօթ չէ Պօղոս Պիլէզիկճեա-
նի ազգային գործունէութենէն: Այն՝ ինչ որ
գիտենք իր մասին՝ լոկ պատահական յիշա-
տակութիւններէ է: Սակայն Պօղոս Պիլէզիկ-
ճեանի ազգային գործունէութեան մասին
լուսարձակ զաղափար կ'ընծայէ արդէն սոսկ
այն գիտակցութիւնը թէ 1820ական թուա-
կաններէն սկսած Հայ Կաթողիկէ Հասարա-
կութեան մէջ Պօղոս Պիլէզիկճի ամենաբարձր
պատուոյ աստիճանի մը վրայ կը գտնուի
եւ ամբողջ Հայ Կաթողիկէութեան աչքը իր
վրայ դարձուած է. ինքն է Կաթ. Հայոց յոյ-
սը եւ իր վրայ դրուած է ամբողջ Ազգին
վստահութիւնը. իրեն կ'անսան բոլորը եւ
իւր խօսքը վերջնական վճիռն է բոլորին հա-
մար:

Շատ կարեւոր յիշատակութիւն մը,
թղթակցութիւններէ քաղուած, պահուած է
մեր Հ. Գրիգորիս վ. Գալէմֆեարեանի
(† 1917) ուսումնասիրութիւններէն միոյն
մէջ (անտիպ), ուր կը շեշտուի թէ «Հայ
Կաթողիկէ իշխաններուն գլուխն է Պօղոս

Աղա Պիլեգիկնեան . ինքն է ամէնէն կրիտիկական վայրկեաններուն ժողովք կազմողը եւ որոշում առնողը խնդիրներու մասին , որոնք ամբողջ Հայ . Կաթող . Հայութեան կը հային եւ իր գոյութեան հարցին հետ կապ ունին» : Ասիկա այն շրջանն է , երբ հրապարակէն վտարուած է բռնի Տիւգեան գերահռչակ Գերդաստանը :

Պօղոս Պիլեգիկեանի ազգային գործունէութիւնը , 1830ի ազատութեան շրջանէն սկսած , հետեւեալ դրուագներով յայտնի կ'ըլլայ :

1830 Փետր . 15—27ին Ֆէնէո թաղի մէջ գումարուած Հայ Կաթ . Համայնքի առաջին Ազգային ժողովը , որուն անդամ է Պօղոս Պիլեգիկի , կ'ընտրէ առաջին Երեսփոխանական Գործադիր Մարմինը , որուն գլուխն է իշխանապետ Յակոբ Զէլեպի Տիւգեան : Այս Երեսփոխանական Ժողովը պատասխանատու Մարմինն էր Ազգին կողմէ Բարձրագոյն Դրան առջեւ ներկայացուած բոլոր ազգային խնդիրներուն : Տասը հոգիէ կը բաղկանար այս ժողովը , որուն մէջ ընտրուող անձերը Հայ Կաթող . մեծագոյն եւ անուանի ընտանիքներուն գլուխներն էին : Այս կարեւոր ժողովին մէջ երկրորդ տեղը կը գրաւէ Պօղոս Պիլեգիկի , ինչպէս կը տեսնուի սա ցանկէն .

Կէօզէք Անտոն Աղա ,
Պիլեգիկնի Պօղոս Աղա ,

Խիւտաւէրտի Պետրոս Աղա ,
 Գըլճը Վիչէն Աղա ,
 Թընկըր Կ . Անտոն Աղա ,
 Սադայեան Մեւքոն Աղա ,
 Աղնաւորեան Գէորգ Աղա ,
 Մըսըրլեան Գրիգոր Աղա ,
 Պողոսճու Սաչատուր Աղա ,
 Արդար Յակոբ Աղա (Յ . Ասկէրեան ,
 անդ՝ էջ 22—23) :

Երեսփոխանաց այս ժողովը ժամանակ
 մը վերջ , փոքրիկ յաւելումով , «Երկոտա-
 սանից ժողով» կը կոչուի , որ Հայ Կաթող .
 Հաւաքականութեան Գերագոյն Ազգ . ժողովն
 էր : «Երկոտասանից ժողով»ը Հայ Կաթո-
 ղիկէ Օրէնսդիր ժողով մը կազմելու հա-
 մար 1849ին կ'ընտրէ 12 անձեր ալ . այս 24
 հոգիներու ժողովը իրեն նախագահ ունե-
 նալով Ազգապետ Պատրիարքը՝ կը լրանայ
 25 անդամներէ կազմուած ժողով մը , որ կը
 կացուցանէ Հայ Կաթողիկէներու Օրէնսդիր
 ժողովը : Այս երկրորդ «Երկոտասանից»ին
 անդամ ընտրուած է Պօղոս Պիլէգիկճեան
 (Տե'ս Յ . Ասկէրեան , անդ՝ էջ 124) :

Հայ Կաթ . Երկրորդ նախագահի ընտրու-
 թենէ վերջ — 1838 Փետր . 2 — Հռոմ զրկուե-
 լիք աղերսագրին (մահալար) ու արձանագրին
 (մազալաթա) տակ ստորագրող 50 անձերէն
 մին է Պօղոս Պիլէգիկճեան (Յ . Ասկէրեան ,
 անդ՝ էջ 41) :

5. ՅԻՇԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՊՕՂՈՍ ՊԻԼԵԶԻԿՃԵԱՆԻ
Կ Ե Ա Ն Ք Է Ն

Նախորդ գլուխին մէջ տեսանք Պիլէզիկ-
ճեանց ականաւոր անձին՝ Պօղոս Ամիրա Պի-
լէզիկճեանի կեանքէն դրուագներ իբրեւ պե-
տական անձ, ազգային բարերար, ազգային
գործիչ, եւ այլն: Այժմ կու տանք քանի մը
յիշատակութիւններ իր կեանքէն, որոնք
կրնան ծառայել կազմելու համար իր կենսա-
գրական գծերը:

ա. Պօղոսի կեանքէն հնագոյն յիշատա-
կութիւնը տխուր դրուագի մը ուրախ վեր-
ջաւորութիւնն է: Չենք գիտեր թէ ի՞նչ պա-
տահած է որ 1810ին ան կեանքի մեծ վտանգ
մը անցուցած է — աքսորք, բանտարկու-
թիւն — ոչ մէկ ակնարկութիւն կայ վտան-
գի տեսակի մասին: Կարճառօտ նամակ մը
կ'աւետէ Պոլսէն. «Ի 3 Յունիսի ընդ երէկս
ողորմութեամբ Տեառն ազատեցաւ Պիլէ-
զիկնեան Պօղոս Աղայն եւ դարձաւ ի տուն
իւր յուրախութիւն եւ ի միսիթարութիւն
ամենեցուն» (Դիւ. Վիենն. Միսիթ. Մատեն.
1810 Յունիս 10):

բ. Պօղոսի հին տունը, որ եղած է նաեւ
իր ծնողաց տունը՝ կը գտնուէր Գանտիլի
(Դիւ. Վիենն. Միսիթ. Մատեն. 1819 Սեպտ.
10): — 1819էն քիչ ետքը, հաւանօրէն Փո-
ղերանցի Տնօրէնութեան բարձրացումին
առթիւ իր տունը փոխադրուած է Բերա:
Այս կարճ յիշատակութիւնը կը պարտինք
ռիշտ տողերով նամակի մը, որ կ'իմացնէ

Թէ Պօղոս Պիլէգիկճեանի տունը Բերա է եւ ինքը «վերակացու», այսինքն՝ Տնօրէն փողերանոցին. «որ այժմս է վերակացու դրամահատութեան փողերանոցին» (Դիւ. Վիենն. Միսիթ. Մատեն. 1821 Մարտ 10) :

գ. Աւետիս Պէրպէրեան (Պատմութիւն Հայոց. Կ. Պ. 1871, էջ 189—90) կը յիշէ — առանց ժամանակը ճշդելու — 1827ի տակ դէպք մը Պիլէգիկեան Պօղոսի կեանքէն, որ ուրիշ կողմէ տարբեր կերպով պատմուած է: Ըստ Պէրպէրեանի՝ Պէգեան Յարութիւն Ամիրա «խորհրդով եւ հաճութեամբ Կարապետ Պատրիարքին կամեցաւ կացուցանել զմի ոք ի վարդապետաց Կաթողիկաց՝ երեսփոխան կամ փոխանորդ Պատրիարքին, որ նստիցի հանապազօր ի Ղալաթիա կամ Բերա եւ զարքունի հրամանս եւ զկամս տէրութեանն՝ որ զայ հրովարտակաւ ի պատրիարքարանն, պատրիարքն ծանուցէ նմա եւ նա ազդ արասցէ ժողովրդեան Հռովմէական Հայոց: Ուստի յաւուր միում զնաց Պէգճեան Յարութիւն ամիրայ ի Բերա ի տուն Պիլէգիկեան Պարոն Պօղոսի եւ անդ կոչեալ հաւաքեաց զամենայն գլխաւոր անձինս Հռովմէական Հայոց, յորոց բազումք էին երեւելի հատավանաւք ի Գաղատացոց: Անդ էր եւ Տիւգեան Յակոբ Զէլէպի եւ Ելֆէնեան Պարոն Մեսրոպա եւ այլն: Եւ ի ժողովի անդ խօսեցաւ Պէգճեան Յարութիւն Ամիրայ եւ պատմեաց ամենեցուն նոցա զկամս եւ զհաճութիւն պատրիարքին եւ

ամենեքին նոքա՝ որք էին ի ժողովին, ընկալան եւ հաւանեցան եւ շնորհակալ եւս եղեն վասն այսր զպատրիարքէն: Եհարց ցնոսա Պէղճեան Յարութիւն թէ զո՞ ոք ի վարդապետաց կամիք ընտրել: Եւ ժողովեալքն պատասխանի ետուն թէ հաճելի եւ ընդունելի է մեզ այն՝ զոր դու ընտրես մեզ: Եւ յետ բազում խօսս լինելոյ ի ժողովի անդ՝ առաջարկեաց նոցա Պէղճեան Յարութիւն եթէ կամի՞ք զՆուրիֆան Անտոն վարդապետն: Եւ նոքա միաբան հաւանեցան եւ կնքեցին զխօսս իւրեանց, զի Նուրիճան Անտոն վարդապետ լիցի գլխաւոր ի մէջ վարդապետաց իւրեանց հրամանաւ պատրիարքին եւ ընտրութեամբ ազգին...»:

Նուրիֆան Անտոն վարդապետի ընտրութեան այս դէպքը կը յիշատակէ Պէրպէրեանի ժամանակակից եւ հայ կաթողիկէ պատմիչ՝ Յ. Ասկէրեան (Պատմութիւն, Տփլիս 1868, էջ 17-18) նոյնպէս առանց ժամանակը եւ թուականը նշելու եւ միայն այդ ժամանակը՝ Պոլսոյ թեմին Հայ Կաթողիկէ Եպիսկոպոս Մըսրըլեան Անտոն Գերապայծառին 1824ին տեղի ունեցած «մահէն ժամանակ մը ետքը» գնելով: Ըստ Ասկէրեանի՝ ո՛չ թէ Պօղոս Պիլէգիկեանի, այլ Մանուկ Ամիրա Աստուածատուրեանի (Ալլահվերտեան) տանը մէջ եղած է Անտոն վ. Նուրիֆանի ընտրութիւնը եւ այն ո՛չ թէ Պէգմեան Յարութիւնի առաջարկով, այլ լոկ հայ կաթողիկէ Ազգային ժողովի մէջ, ուր Անտոն Նուրի-

ճան կը ստանայ «ուրիշներէն աւելի քուէ»
(Յ. Ասկէրեան, Պատմութիւն, էջ 18) :

Պատմականօրէն իրարու հակառակ
(մէկը կամ միւսը սխալ) յիշատակութիւն-
ներ են այս երկուքը՝ թէ տարբեր ժամա-
նակի եւ պարագաներու մէջ տեղի ունեցած
դէպքեր են : — Տարբե՛ր ժամանակներու եւ
պարագաներու դէպքեր են : Ահա թէ ի՛նչ-
պէս .

Մեր Հ. Գրիգորիս Ծ. վ. Գալէմֆեա-
րեանի († 1917) ուսումնասիրական թուղթե-
րուն մէջ համառօտիւ կը գտնենք հետեւեալ
լուսարանութիւնը, որմէ յայտնի կ'ըլլայ
թէ Հայ Կաթողիկէները արդէն 1825 Ապրիլին
ընտրած էին Անտոն վ. Նուրիֆանը, որմէ
վերջ՝ Պէղճեան՝ առանց գիտնալու Հայ Կա-
թողիկէներու ընտրութիւնը՝ կ'ուղէ միջա-
մտել Մըսըրլեան Անտոնի յաջորդ վիկարի
ընտրութեան՝ եւ ինքն ալ կ'ուզէ Անտոն վ.
Նուրիֆանը : Գալէմֆեարեան կը գրէ .

«Երբ Հայ Կաթողիկէից Առաքելական
վիքարն Եաղլըքճեան (Մըսըրլեան) Անտոն
Եպիսկոպոսը 14 Հոկտեմբեր 1824ին...
վախճանեցաւ, Պէգնեան ուզեց նոր վիքարի
ընտրութեան միջամտել եւ ինքն ալ ուզեց
Նուրիֆանեան Անտոն վարդապետը, զոր
1825 Ապրիլի մէջ Կաթողիկէայք ընտրած եւ
հաստատութիւնը Ս. Ժողովէն խնդրած
էին» (Անտիպ գրութիւններ Հ. Գրիգորիս
Ծ. վ. Գալէմֆեարեանի) :

դ. Անծանօթ չէ 1827-30ի ազգային մեծ

հալածանքը եւ աքսորքը, որուն ենթարկուած է բացառապէս միայն Հայ Կաթողիկէութիւնը: Ազգային այս զարհուրանքի մասին Պէրպէրեանի (Պատմ., անդ՝ էջ 191-97) աւանդածը ոչ միայն ամենաչնչին մասն է ամբողջ իրական զարհուրանքին, այլեւ — ինչպէս ժամանակակից ուրիշ աղբիւրներ ցոյց կու տան — երբեմն չի համապատասխաներ ճշմարտութեան: Նպատակ չունինք զբաղելու հայ ժողովուրդի պատմութեան տխուր շրջաններուն վերաբերող այս աքսորանքի եւ հալածանքի դրուագներով, որոնց մասին հետաքրքրուողը շատ բան կը գտնէ նաեւ օտար աղբիւրներու քով, ինչպէս են պետական դիւանները Աւստրիոյ, Ֆրանսայի, Անգլիոյ, Հոլանդայի, եւ այլն:

Պօղոս Պիլէգիկեան, իբրեւ «գլուխ հայ կաթ. իշխաններու» չէր կրնար զերծ մնալ հալածանքի փոթորիկէն: Առանց մանրամասնութեան իջնալու՝ տանք քանի մը յիշատակութիւններ:

1828 Փետր. 6-18ին կը ձերբակալուի Պօղոս Պիլէգիկճի եւ երկու օր ետքը կ'աքսորուի ընտանեօք Պոյալատ (Կեսարիոյ մօտ թրքաբնակ վայր մը): Ժամանակակից մը կը տողէ կարճառօտ. «Պօղոս Պիլէգիկճեան... զոր ընդ այլոց երկուց աքսորեցին ի Վոյվատ, մերձ ի Կեսարեայ, ի տեղի այլաղագրնակ» (Դիւ. Վիենն. Մխիթ. 1828 Փետր. 25): 1828 Ապրիլին կը գրէ թղթակից մը. «Այսօր Պիլէգիկեան Պօղոս Աղայէն նամակ

մ'եկաւ Պէզնեան Յարութիւն Աղային որ
զինքը ազատէ Պոյապատի ջերմնոտ տեղէն :
Պէզնեան Փէրմանը փոխել եւ զինքը Ատա-
փազար փոխադրել տուաւ» (Դիւ. Վիենն.
Մխիթ. 1828 Ապր. 20) :

Անծանօթ է թէ իր ընտանիքէն քանի^ո
հոգի եւ որոնք աքսորուած են : Ինչպէս
յետոյ պիտի տեսնենք՝ այս աքսորանքին
մասնակցած է նաեւ Յարութիւն նահապետ
Պիլէզիկճիի երկրորդ կինը եւ այդ աքսոր-
անքին մէջ մեռած :

Պօղոս Պիլէզիկճիի ազատումի ճշգրիտ
թուականի յիշատակութեան հանդիպած
չենք : Կը կարծենք թէ 1829ին ազատած էր
արդէն՝ չըլլալով մասնաւոր պատճառ մը
իր ալ ուշացումին, ինչպէս եղած էր Գըլ-
ճեան Գրիգորի, Յովսէփ Տաւուտի, Յա-
կոբ եւ Յովսէփ Թընկերներու եւ ուրիշնե-
րու, որոնց մասին մասնաւորապէս կը շեշ-
տէ մեր Հ. Անտոն Դանիեան (Դիւ. Վիենն.
Մխիթ. 1830 Օգոստ. 25) :

Ե. Աղգին տառապանքի այդ օրերուն
անոր ցաւերուն ու վշտերուն ամէնէն աւե-
լի մասնակից եղող, այդ տառապանքը մեղ-
մացնելու եւ անոր վերջ տալու համար ամէն
ո'ւր որ հնարաւոր էր դիմում կատարող եւ
վերջապէս Հայ Կաթողիկէ ուրոյն ու ան-
կախ Համայնքի մը կազմութեան համար
Հռոմի Ս. Աթոռին, Եւրոպական Պետու-
թիւններու ամենաազդու միջամտութիւնը
ապահովողը ուրիշ մէկը չէր եթէ ոչ Վիեն-

նական Մխիթարեան Միաբանութեան հան-
ճարեղ Ընդհանրական Աբբայ Գեր. Գեր.
Արիստակէս Արքեպ. Ազարեան, որուն վեր-
ջին կարեւոր դերը կ'ըլլայ նաեւ Հայ Կաթողի-
կէնէրու Գլուխին Պատրիարք (փաթրիք)
մ'ըլլալը ապահովող զօրաւոր միջամտու-
թիւնը՝ հակառակ Քուցիանդիի ինքնաբերա-
բար առած սխալ քայլին, որ Պոլսոյ
Աւստրիական Դեսպան Օտտէնֆէլսի դիմե-
լով՝ կ'ուղէր հաւաստել թէ «Ազգը չի մտա-
ծեր թէ իր Գլուխը Պատրիարք մ'ըլլայ» (Դիւ.
Վիենն. Մխիթ. Մատեն. նամակ Հ. Իգնա-
տիոս Շիւքիւրեանի 1830 Յուլ. 1) :

1830ի ազատութեան ցնծալից օրերուն
Պոլսոյ Հայ Կաթողիկէ իշխաններուն առա-
ջին պարտականութիւնը կ'ըլլայ երախտա-
դիտական ուղերձ մը յղել Ազարեան Արքեպ.
Գերապայծառին՝ իբր յայտարար Համայն
Հայ Կաթողիկէ Հասարակութեան գնահատ-
ման, երախտադիտութեան եւ մեծարանքի :
Ահա այդ Ուղերձը. —

Վսեմապատիւ Հոգեւոր Տէր

Մեր այս նուազ պարտաւորութիւն առ
Գերծռ. Վեհդ ոչ այլ ինչ է, բայց խոնարհ
մեծարանս՝ բայց ի սրտէ շնորհակալութիւն
ի դիմաց բովանդակ ազգիս իբրեւ ի միոջէ
բերանոյ Վեհափառ Տէրութեանդ մատուցա-
նել, քաջ ճանաչողք լինելով հայրական խնա-
մոցդ՝ զոր ի սկզբանէ հետէ ցուցիք եւ ցու-
ցանէք միշտ՝ ազգասիրութեան ոգւով վա-

ռեալ եւ մանաւանդ երազահաս փոյթ ձեր ճանապարհորդել ի Հռովմ, կամ զի այսպէս ասել՝ ի միմիայն օղուտ աղգին դիմել յօթարակամ. արդարեւ զործ անմոռաց յիշատակաց արժանի: Արդ՝ Շնո՛րհ մեծ ունիմք Հայր Սուրբ, բարերարեալք միշտ առ ի Սրբութենէ ձերմէ, դաւանելով զաղդ մեր բաղմապատիկ երախտեաց ձերոց աստնջական, յորոյ ի փոխադարձն չունելով այլ ինչ մատուցանել, բայց աղօթք անարժան, նովին եւեթ մաղթեմք զերկնից յաւելուլ ի կեանս ձեր ամս երկարածիւզս եւ միշտ խաղաղականս ի պարծանս հռչակաւոր Միաբանութեանդ եւ բովանդակ աղգիս մերոյ, որ զցանկալի պտուղ դովելի վաստակոցդ վայելէ եւ վայելացէ:

Թէպէտ զուարթարար լուր ընտրութեան աղգային Գլխոյն եւ մեծաշուք հանդէսի Նորապսակ Վեհին անսովոր իմն ուրախութեամբ լցոյց զմեզ, բայց անդէն եւ անդ զկայ էառ ուրախութիւնս մեր՝ ի նախընթաց թղթաբերէն տեղեկացեալ զօտարօտի իմաստս գրութեան Ապապօթ Գուցցիանթէին, որ կա՛մ պարզմտութեամբ ինչ եւ կամ չդիտեմք որով ոգւով զգլխովին փնասակարն աղգին խորհելով եւ ինքնին զնոյն առանց խորհրդակցութեան զանխլարար գրելով եւ առաջարկելով՝ առ որ առաջարկեալն է, համարձակի եւ եւս ակնարկել ի նմին իսկ թղթի, եթէ «Աղգն այսպէս խնդրէ, այսպէս կամի» եւն, որում ոչ թէ միայն հաւանու-

Թիւն եւ ոչ մի ինչ չտայ ազդս, այլ նաեւ
 երեւակայել անդամ դայնպիսի չյօժարի եր-
 բէք. եւ ընդէ՞ր ազդ մի որ ի հարուստ ժա-
 մանակաց զկատարեալն հայցէր ազատու-
 Թիւն եւ զանխախտն դարուց ի դարս հաս-
 տատուԹիւն, այժմ ընդ հակառակն զմիւս
 անդամ կործանումն իւր հոգայցէ՝ հիմն ի
 վերայ աւազոյ դնել կամելով: Քա՛ւ այդ
 առ ի մէնջ. եւս մանաւանդ քաջ վերահա-
 սու լեալ եմք, եթէ ցորչաւի Գլխաւորն ազ-
 դիս մերոյ չիցէ ըստ ամենայնի հաւասար
 այլոց Պատրիարկաց եւ չունիցի ըստ օրի-
 նակի նոցա զամենայն պատիւ մեծութեան
 առաջի Դրան եւ չիցէ ուղղակի ծանօթ նմին,
 չեմք յապահովի, այլ եւ մերձ իսկ ի կոր-
 ծանումն. քանզի մերս ստորնազոյն գոլով
 քան զնոցայն, յետ ժամանակի հարստահա-
 րեսցի եւ նուաճեսցի ազդս մեր անտարա-
 կոյս: Նաեւ Նազրըրըն՝ թէ ո՛րքան փնասա-
 կար իցէ ազդիս այդ ամենեցուն յայտնի է
 ի բազում գլխոց, զորս մի ըստ միոջէ թուել
 չեն պէտք: Սակայն եւ այնպէս բաց ի բազ-
 մապատիկ փնասուց զմին եւեթ ի փոքրա-
 գունիցն յիշատակել արժան համարիմ: Սա
 բազում անգամ առանց ծանուցանելոյ ազ-
 դին՝ ինքնին թախրիր մատուցանէ առ
 Դուռն, յորմէ հետեւին անակնկալ հրամանք
 Դրան՝ գլխովին փնասակարք ազատութեան
 ազդին եւ ի հարցանելն մեր՝ եթէ ուստի՛
 այս հրաման, պատասխանէ. Գիտեմ, այն է
 ի պատասխանի թախրիրին զոր մատուցեալ

էի կանխաւ վասն այս ինչ օգտի ազգիդ՝ առ որ խորհել միշտ պարտք են ինձ. դուք մի՛ ինչ հոգայք, բայց ի դործ զհրամանն դնել: Ահաւասիկ այսօրինակ փօլիթիգայիւ վարի ընդ մեզ միշտ Նազըրըն եւ զոր պատմեցի, չէ ինչ առ այլովքն. այսու քաջ կարէք մակարերել, եթէ քանի՛ անտեղի իցեն եւ գլխովին հեռի ի մէնջ այդ գրութիւնք Ապպաթէին:

Արդ աղաչեմք ազգովին զՎսեմական Հայրութիւնդ ծանուցանել զայս ամենայն առ որ պէտք իցեն եւ չտալ երբէք տեղի գրութեան նորին՝ յայտ արարեալ եթէ նորայն օտար է ամենեւին ի խնդրոյ ազգիս, որ ի վերայ հաստատուն վիմի շինեալ, յապահովի կալ եւ մնալ անձկայ: Քանզի եթէ պատիւ Գլխաւորին մերոյ չիցէ զուգահաւասար այլոց Պատրիարկաց, չկարեմք զդէմ ունել երբէք հզօրագունին քան զմերս. եթէ առաջարկութիւնք Գլխաւորին մերոյ յազգային իրողութիւնս՝ միջնորդութեան Նազըրի կարօտասցի, խոչընդոտք ոչ սակաւք ընդ առաջ ելցեն մեր, եւ ո՛ր օգուտ յայնժամ ի բաժանմանէ ազգիս: Աղաչեմք դարձեալ զՔերապայծառ Վեհդ փութով զառաջս առնուլ այսմ եւ զկարեւորն եւ զպիտանին հոգալ յօգուտ եւ ի պայծառութիւն ազգիս:

Եւ մեք ստորադրեալ ծառայքս խոնարհ մեծարանօք ի համբոյր Աստուածարեալ Աջոյ Սրբութեանդ ի դիմաց ազգին մատուցեալ, զԱստուածաձիրն Սուրբ Հօրդ

խնդրեմք անհամբեր : Մնալով պատրաստա-
կան առ ամենայն ակնարկութիւնս

Աստուածարեալ Սրբութեան ձերոյ

Պօլիս , 25 Օգոստոս 1830

Նուաստ ծառայ

Յակոբ Տիւզ

Անտոն Երամեան , Պետրոս Եաղլըքճեան ,
Պօղոս Պիլէզիկճեան , Անտոն Թընկըրեան ,
Գրիգոր Թընկըրեան , Անտոն Ասկերեան ,
Յովսէփ Մերհամէթճեան , Հիւրմիւզ Հիւր-
միւզեան , Գէորգ Ազնաւորեան ծռ . Պետրոս
Սամանճեան (Անտիպ Գրութենէ Հ . Գ . Վ .
Գալէմքեարեանի) :

6. ՊՕՂՈՍ ՊԻԼԵԶԻԿՃԵԱՆ ԵՒ ԹՈՒՐԳԻՈՅ

Մ Ե Տ Ա Ք Ս Ը

Բացի ոսկերչապետութենէն եւ Փողե-
րանոցի Տնօրէնութեան պետական պաշտօն-
ներէն՝ Պօղոս Պիլէզիկեան ունեցած է նաեւ
իր անձնական առեւտրական ազատ ա-
րուեստի ասպարէզը : Մետաքսագործութիւ-
նը եղած է այդ : 1840ական թուականներուն
ան Յակոբ Զէլէպի Տիւզի հետ ձեռնարկած է
Պրուսայի շրջանակին մէջ մետաքսի մանա-
րաններ հիմնել գիտական մեթոտով եւ հա-
րիւրաւոր աշխատաւորներու գործ հայթայ-
թելով :

Պիլէզիկճեան Տունը , իբրեւ հիմնադիր
Պրուսայի եւ շրջանակին մէջ բացուած մե-
տաքսարաններուն՝ մեծ արդիւնք ունի

Թուրքիոյ մետաքսի արտադրութեան պատմութեան մէջ: Այդ մասին խօսելէ առաջ, սակայն, հարեւանցի ակնարկ մը նետենք թէ ի՞նչպէս սկիզբ եղած է Պրուսայի նահանգին մէջ մետաքսի արտադրութեան:

Մինչեւ 1840, Պրուսայի նահանգին մէջ արտադրուած խողակները բնակիչներն իրենց տան մէջ կը մանէին: Այդ թուականին գուիցերիացի գործարանատէր մը եկած առաջին մանարանը հաստատած է Պրուսայի մէջ: Քանի մը տեղացի գերամատէրներ այս նախաձեռնութեան օրինակին հետեւելով՝ հետզհետէ ուրիշ մանարաններ հաստատած են: Խողակի արտադրութիւնն ալ տարուէ տարի՝ աւելնալով՝ քիչ յետոյ արդէն 50 գործարան կը գտնուէր Պրուսայի մէջ: Պրուսայէն վերջ նմանօրինակ հաստատութիւններ շինուած են յետոյ նաեւ Պիլէնիկ, Լեֆֆէ, Կէմլէյիկ, Մուտանիա, Թիմուրքաշ, Սէօլէօզ, Քէօփրիւ, Սէօյիւտ եւ նահանգին ուրիշ կողմերը: Այս գործարանները մօտ 10,000 բանուոր կ'աշխատեցնէին:

Տեղական ճերմակ խողակներէն յառաջ եկած մետաքսն այնքան գերընտիր տեսակէ էր որ մեծ քանակութեամբ խնդրուեցաւ Անգլիայէն, Պելնիֆայէն եւ Ֆրանսայէն, մասնաւորապէս Լիոնէն: Մետաքսեղէնի գործարանները ձեռքէ ձեռք կը խլէին Պրուսայի մետաքսը, քիչոն 120 ֆրանկի: Ասոր վրայ է որ այդ ժամանակ խողակներու արտադրութիւնը երկու միլիոն ֆիւնտի բարձ-

րացաւ նահանգին մէջ (Հայրենիք, Կ. Պ. 1892 թ. 154: — Տե՛ս Եւրոպա, Վիեննա 1851 թ. 32):

Այժմ տեսնենք թէ ժամանակակիցները ի՞նչ կը հաղորդեն Պօղոս Պիլէգիկեանի եւ իր Տան մետաքսի գործարաններու մասին: Մեր «Եւրոպա» Շաբաթաթերթը 1851ին կը գրէ «Պիլէգիկեան մետաքսարան» վերնագրի տակ.

«...Հիմայ Պիլէգիկեան մանարանին պատմութիւնն ու ստորագրութիւնը կը գնենք:

Արդէն 1843ին բարեյիշատակ Յակոբ Տիւգեան Զէլէպի, որ նոյն ատեն Պրուսայի մետաքսներուն բաժակալն էր, յայտնի տեսաւ թէ աս դաւառին մէջ մինչեւ նոյն ատեն սովորական եղած կերպը զանազան լաւագոյնութեանց (բարեփոխութիւն) պէտք ունի, որոնց օգնութեամբ տեղւոյն սքանչելի բոժոժներուն թիւը կրնար շատ աւելնալ: Այս պատճառաւ ինք կը մտածէր թէ զիւրին եւ միանգամայն տնտեսական եղանակ մը անտարակոյս մեծամեծ օգուտներ կը բերէ մետաքսագործութեանց, որ տարւոյն քիչ մը ատենը նոյն դաւառին բնակչաց մեծ մասին զբաղումն է: Ինք Եւրոպա ըրած ճամբորդութեանց մէջ աս բանիս վրայ հարկաւոր եղած հմտութիւնները ստացեր էր եւ թէ ո՛ր եղանակն աւելի ընտրելի է: Բայց իր զգոնութեամբն ու իմաստութեամբը գիտեց որ արուեստական բաներու մէջ շոգի գոր-

Ծածեւր Պրուսայի բնակչոց առջեւ բոլորովին անշուք ու անծանօթ ըլլալով՝ մետաքսարաններու մէջ շոգեշարժ մեքենաներ հաստատելը կրնար զանոնք շատ խրտեցնել ու զայրացնել, որովհետեւ ասոնք նախ հնուցմէ ունեցած կերպին հետ խիստ կապուած էին, ուստի եւ ամէն նորութեանց դէմ հակառակութիւն եւ նախապաշարում ունէին, ինչպէս մինչեւ հիմակ ալ շատերը դեռ ունին: Երկրորդ աս շոգեւար մեքենաներուն հաստատուելովը բազմաթիւ բանուորներ կրնային իրենց ապրուստը կորսնցնել եւ անոր համար գուցէ ըստ մասին նոյն դժգոհութեան երեւոյթները յառաջ կը բերէին, որոնք Եւրոպայի այլեւայլ կողմերն առաջին անգամ շոգեշարժ մեքենայ դրուելու ատեն ծագեցան:

Աս ու ասոնց նման պատճառները նոյն բարեյիշատակը մտածելով առ ժամն լաւագոյն սեպեց Իտալական կերպն ընտրելը, որն որ իր ամենապարզ ու խիստ տնտեսական շինուածքովը տեղացւոց հին մանգլիոններուն (մանրըլըգներուն) կը մօտենար: Հանգուցեալ Պիլէգիկնեան Պօդոս Ամիրան ալ, որ Պրուսա գաւառին մետաքսահաններուն ֆարտարութիւնը յառաջացնելու համար միեւնոյն փափագն ու միեւնոյն կարծիքն ունէր, բարեյիշատակ Յակոբ Զէլէպոյն մեծապէս գործակից եղաւ ու երկուքը մէկտեղ աւ բանս գլուխ հանեցին: Վերջինը շատ հմուտ մանողներ Իտալիայէն բերել

տուաւ եւ զանազան կողմանք իտալական
կերպով լարուած ճախարակներ հաստա-
տեց : Ասանկ հողացողութեամբ Պրուսայի
շրջակայից գլխաւոր մետաքսաբեր տե-
ղուանքը 100 իտալական ճախարակ ստացաւ ,
այսինքն՝

Պրուսա	20
Պիլէճիկ	16
Եէնիշէհիր	16
Կէմլէկ	16
Մուհալլէ	16
Պանտրմա	16

ընդամենը 100 ճախարակ :

Նոր հաստատուած կարգադրութեան
օգտակարութիւնը շատ չգնաց՝ տեսնուեցաւ
եւ քիչ ատենուան մէջ տեղւոյն ան մետաք-
սահաններն որ աս նոր կերպն ընդուներ էին ,
մեծ շահ կը քաղէին՝ իրենց մետաքսը յա-
ռաջուան համեմատութեամբ հարիւրին 20
մինչեւ 30 աւելի գնով ծախելով : Նոյն ատե-
նէն ի վեր յառաջդիմութիւն մը կը նշմարուի
տեղւոյն մետաքսներուն վրայ , որոնք յա-
ռաջուրնէ աւելի կանոնաւոր ու աւելի յար-
դարուն են : Երկու գործակիցներն ալ հիմակ
հանգուցեալ են , բայց սակայն տեղացի
պարտաւորեալ են կենդանի պահել աս բա-
րերարներուն յիշատակը , որոնք իրենց վե-
հանձնական խնամքը մինչեւ հոն տարածե-
լով՝ անոնց յառաջացման ու բարեկեցու-
թեան այնպէս մեծ փոյթ տարին :

Յամի 1845 մեծաշուք Պիլեգիկեան Եղբարք մանարան մը կանգնեցին, որ իրենց անուամբը կը կոչուի եւ անոր կից բժոժարան մը, որն որ մետաքսարանին պէտք եղած բժոժներուն մթերքը պիտի պահէ: Աս կերտարանը Պրուսայի Սէք պաշը ըսուած թաղին վերեւը շինուած է: Յառաջագոյն ունէր 40 ճախարակ ու 10 մեծ աւազան՝ իտալական կերպին համեմատ: Ասկից ելած մետաքս սահմանուած էր Հերեֆէի կայսերական կերպասուց գործարանին: Վերջէն 1847ին աւազաններուն թիւը 20ի ելաւ, ճախարակներն ալ 80ի, բայց ափսո՛ս որ բարեացապարտ Յակոբ Չէլէպին նոյն տարին վախճանելով՝ չկրցաւ տեսնել աս նորահաստ հիմնարկութեան պտուղները, հիմնադիրներէն մէկն ալ ինք եղած էր: Մանարանը մինչեւ այս օրս իր գործունէութիւնը յաջողութեամբ կը շարունակէ ի հաշիւ Պիլեգիկեան Եղբարց: Ասոր մէջն ալ իտալական կերպն ընդունուած է, զորն որ նոյն գործարանին հիմնադիրները 1843ին փորձեր էին եւ որն որ հիմնական Պր. Թէրրանիոյ հմուտ գործապետին խնամակալութեամբը շատ աղէկ յառաջ կ'երթայ:

Յիշեալ իտալական կերպին համեմատ՝ նոյն մանարանին մէջ փուռ մը՝ մեծ աւազան մը կը տաքցնէ, որուն բոլորտիքը չորս մանող կը կենայ՝ աւազանին մէջ նետուած բժոժներէն մետաքսի թելերը հանելու համար. իսկ պղտիկ աղջիկները կարգաւ անուակնե-

ըը կը դարձնեն, որով մետաքսին թելերը
 կը կարժին: Աս կերպը թէպէտ աղուոր մե-
 տաքս կու տայ, սակայն նոյն իսկ Իտալիայի
 մէջ հիմայ թող տրուած է եւ շողեչարժ մե-
 քենաներու միջնորդութեամբ կատարելա-
 գործուած: Այսու ամենայնիւ Պիլէգիկնեան
 մանարանը շատ սիրուն մետաքս կը հանէ եւ
 իրաւամբ յարգի համարուած է, մանաւանդ
 իր սփանչելի արծաթափայլ գունոյն եւ իր
 պայծառութեանը համար, որուն ամենեւին
 արեւելեան մանարան մը չի կրնար հաւա-
 սարիլ: Ասիկա յառաջ կու գայ չէ թէ միայն
 գործարանի վերակացուն ջանքէն, որն որ
 խիստ ընտրութիւն կ'ընէ բժոժներու մէջ,
 հապա նաեւ անկից որ կերտարանը մաքուր
 վազուն վտակ մ'ունի իր աւազաններուն
 ջուրը շարունակ նորոգելու համար: Աս
 բանս նոյն մանարանին բերքերուն նշանաւոր
 գերազանցութիւն մը կու տայ փայլունու-
 թեան ու ճերմակութեան կողմանէ: Ասոր
 մէջ հասարակօրէն 160ի չափ մանող ու
 անուակ դարձնող կը բանի:

Մեծաշուք Պիլէգիկնեան Եղբարց մա-
 նարանը տարին 4000 ֆաշ (հոխայ) ազնիւ
 մետաքս կրնայ բերել եւ աս վախճանիս հա-
 մար 50,000 ֆաշ բժոժ կամ խոզակ կը գործա-
 ծէ: Աս մետաքսը, ինչպէս ըսինք, անհամե-
 մատ սպիտակութիւն ու փայլ մ'ունի եւ նոյն
 որպիսութեան համար շատ յարգ ունի Լիո-
 նի ու Լոնտոնի վաճառանոցներուն մէջ, ուր

նաեւ իրեն վայլած գինն ալ կը գտնէ (*Եւրոպա*, *Վիեննա* 1851 թ. 44) :

7. ՊՕՂՈՍ ՊԻԼԵԶԻԿՃԵԱՆ ԵՒ ՍԵՐՈՒՆԴԸ

Պօղոս Ամիրա Պիլէզիկճեան ամուսնացած է Թընկըրեան Գերգաստանի նահապետ Գրիգոր Հօնայի որդւոյն՝ Կարապետ Թընկըրեանի աղջկան Աննայի ⁵ (ծն. 1796 † 1842) հետ եւ ունեցած է ըստ Ղեւոնդ Թընկըրեանի († Պարիս) 12 զաւակ. Պետրոս-Մկրտիչ, Կարապետ, Յովհաննէս, Յակոբ, Անտոն, Յարութիւն, Վիչէն, Կոմիտաս, Թագուհի, Մարիամ, Թերեզա, Լուցիֆա :

Մեր պրպտութներու ընթացքին հանդիպած չենք Պօղոս Պիլէզիկճի զաւակներուն մէջ Պետրոս-Մկրտիչ կրկնակ յորջորջումով անունի մը : Բայց դտած ենք Պօղոս Ամիրա Պիլէզիկճեանի որդի Պետրոս, որ կը կոչուի նաեւ Բեթրակ եւ ուրիշ որդի մը՝ Մկրտիչ : Այսինքն՝ զատ զատ երկու անուններ՝ Պետրոս եւ Մկրտիչ : 1819 Յուլ. 26ին

⁵ Կարապետ Թընկըրեանի զաւակներու ամբողջական ցանկը գտանք մեր Դիւանի հին նամակներուն մէջ, ուր Կարապետի որդի Անտոն՝ նամակ մը գրելով իր եղբօր Պետրոսի (Վիեննա) կու տայ այդ ցանկը : Կարապետ Թընկըրեան ունեցած է վեց մանչ եւ երկու աղջիկ. Անտոն, Գրիգոր, Պետրոս, Ստեփան, Պօղոս, Յարութիւն, Աննա, Թերեզ (Դիւ. Վիենն. Մխիթ. Մատեն. 1815 Յունուար 13) : Այս ցանկը կը լուսարանէ եւ կը լրացնէ մեզի երբեմն անծանօթ եղածը (Տե՛ս Գույումճեան եւ Թընկըրեան Գերգաստանները. Վիեննա 1951, էջ 39-40) :

Պոլսէն Վիեննա գրուած նամակէ մը կ'իմա-
նանք թէ Պօղոս Պիլէզիկճի եւ Տիկ. Աննա
(ծն. Թընկըր) ունին վեց զաւակ. Կարա-
պետ, Յովհաննէս, Արուքին, Լուցիֆա,
Մկրտիչ, Պետրոս (Դիւ. Վիենն. Մխիթ.
1819 Յուլ. 26) : Հաւանական է որ Ղեւոնդ
Թընկըրեանի քով չփոթութիւն տեղի ունե-
ցած ըլլայ եւ Պետրոսն ու Մկրտիչը մէկ անձ
համարած ըլլայ :

Այս հաշուով Պօղոս եւ Աննա ունեցած
են տասնութեք զաւակ, որոնք են. Պետրոս,
Մկրտիչ, Կարապետ, Յովհաննէս, Յակոբ,
Անտոն, Արուքին (Յարուքիւն), Վիչէն, Կո-
միտաս, Թագուհի, Մարիամ, Թերեզա,
Լուցիֆա : Խօսինք կարգով :

1. Պետրոս. — Կը կոչուի նաեւ «Բեք-
րակ» (Հ. Սահակ Վ. Սրապեան, Ս. Յակոբ
Աղգ. Հիւանդանոց. Վիեննա 1915, էջ 447)
կամ «Բեքրի» (Հայ Կաթող. Համայնքի
«Յանկ Ընտրելեաց». Կ. Պ. 1861 Մայիս 8) :
Պետրոսի ծննդեան ճիշդ թուականը չունինք.
ծնած էր 1819 Յուլ. 26ին, ինչպէս տեսանք
(Դիւ. Վիենն. Մխիթ. 1819 Յուլ. 26) :
1861ի «Ընտրելոց Յանկ»ին մէջ կայ իր անու-
նը. «Պետրոս Աղա Պիլէզիկեան» : Իր կեան-
քէն դժեր չենք գտած. անծանօթ է իր մա-
հուան թուականն ալ : Ըստ Ղեւոնդ Թըն-
կըրեանի Պետրոս ամուսնացած է Յովսէփ
Ամիրա Տաւուտեանի⁶ զուստը Լուցիֆայի

⁶ Ասիկա հայրն է Կարապետ Արքին փաշա Տա-
ւուտեանի (Տե՛ս Կարապետ Արքին փաշա Տաւուտեան,

մեռած 1863 Մարտին եւ թաղուած Ս. Յակոբայ գերեզմանատունը (Տէ՛ս Հ. Սահակ վ. Սրապեան, Ս. Յակոբ Ազգ. Հիւանդանոց, Վիեննա 1915, էջ 447) հետ, որմէ կ'ունենայ աղջիկ մը՝ Աննա եւ երեք մանչ տղաքներ, որոնցմէ երկուքը միայն ծանօթ են. — Անտոն եւ Ալէֆօ (ասոնց մասին տեղեկութիւն մը գտած չենք)։ Աննա պսակուած Դոկտ. Միֆայէլ Հէֆիմեանի (ծն. 1844 † 1917) հետ՝ ունեցած է երկու աղջիկ՝ Լիւսի եւ Յուդիթ, որոնցմէ Յուդիթ պսակուած է Alphonk Vidalի հետ։ — Դոկտ. Միքայէլ Հէքիմեանի տապանադիրը կայ Շիշլիի գերեզմանատան մէջ, առանց Աննայի, այսպէս. Dr. Michel Hekimian 1844—1917 (Հ. Յակոբ Ծ. վ. Քօսեան. Գերեզմանատուն Կաթողիկէ Հայոց Կ. Պոլսոյ, Վիեննա 1931, էջ 134)։

2. Մկրտիչ. — Կը յիշուի 1819 Յուլ. 26ին, ինչպէս տեսանք։ 1840 Օգոստոսին Վիեննա գալով՝ այցելած է Մայր-Վանքս եւ ստորագրած իր անունը հիւրերու տետրին մէջ. «Մկրտիչ Պիլէգիկեան»։ Պոլսոյ Հայաստան (1847 թ. 31) կը յիշէ զինքը եւ կ'ըսէ որ Մկրտիչ Պիլէգիկեան պետական նամակատարն է Պոլիս—Ադրիանապոլիս գծին։

Պարոն Գէորգ Բամպուֆեան Պոլսէն կը

կուսակալ եւ ընդհանուր կառավարիչ Լիբանանի. Վիեննա 1949), որ ինձ անծանօթ մնացած էր։ Գլուխն է Տաւուտեան Գերդաստանի՝ 1810էն սկսած։

գրէ. «Մկրտիչ Պիլէգիկճեան անցեալ դարու
անուանի գրամատէրներէն մին եղած է.
1 Յունիս 1853ին գործունէութեան սկսած
Օսմանեան Պանֆայի գլխաւոր հիմնադիրնե-
րէն մէկն է»: — 1861ի Հայ Կաթողիկէ Ժո-
ղովին մէջ կը յիշուի եւ ունի «Էֆէնտի»ի
աստիճան (Մէմֆ. Հաւատիս, 1861 թ. 405):

1861 Մայիս 8ին կազմուած Հայ Կաթող.
«Ընտրելեաց Յանկ»ին մէջն է «Մկրտիչ
Էֆէնտի Պիլէգիկեան», որմէ կ'իմանանք
թէ բարձրաստիճան անձ մ'էր: — 1870ական
թուականներուն հրատարակուած ուրիշ
ցանկի մը մէջ ալ կայ «Մկրտիչ Պիլէգիկ-
եան»:

3. Կարապետ. — Ծնած է 1810ին եւ
մեռած 1848ին: 1848 Դեկտ. 8ին կը գրէ
թղթակից մը. «Կարապետ, որդի Պօղոս
Աղա Պիլէգիկեանի ծանր հիւանդ է Քիոսի
մէջ. կը կանչուի Իգմիրէն մեր Հ. Կղեմէս
Սիպիլեանը խոստովանանքի համար եւ կը
մնայ 15 օր հիւանդին քով: Յետոյ կ'երթայ
Հ. Մատթէոս Սաղաթիլեան» (Դիւ. Վիենն.
Մխիթ. Մատեն. 1848 Դեկտ. 8): — Կարա-
պետ Պիլէգիկճեան ամուսնացած է Մըսըր-
լեան Պօղոս Պէյի քրոջ՝ Վառվառ-Բուբուլի
(ծն. 1819 † 1881 Մարտ 4ին) հետ եւ ունե-
ցած 3 զաւակ՝ Յովսէփ, Գրիգոր, Մարիամ:
ա) Յովսէփ՝ ծնած 1845ին, մեռած է 1888ին:
1889 Յունուար 12-21ին կը գրէ Պօլսէն մեր
Հ. Անտոն Տիրոյեան. «Այս վաքանսին (Ծը-
նունդ, Նոր Տարի) մէջ Պիլէգիկի Յուսե-

փիկ Աղան մեռաւ, որուն երեք տղաքը այս տարի մեզի եկան» (Դիւ. Վիենն. Մխիթ. Մատեն. 1889 Յունուար 12-21): Յովսէփ պատկուած է Կատարինէ Հասունի (ծն. 1849) հետ եւ ունեցած եօթը զաւակ. Պօղոս-Պետրոս (ծն. 1871 † 1885, չէ ամուսնացած), Յովհաննէս (ծն. 1872ին՝ ամուսնացած է Հեղինէ Մանասի հետ, զաւակ չէ ունեցած), Անդրէաս (ծն. 1874ին՝ աշակերտած է Վիեննական Մխիթ. Բանկալթիի վարժարանին. ամուսնացած է Margua [Մարգրիտ] Psilariի հետ († 1950), Անտոն (ծն. 1876, աշակերտ Բանկալթիի Մխիթարեանց, չէ ամուսնացած), Կարապետ (ծն. 1883, չէ ամուսնացած), Մարիամ (չէ ամուսնացած), Փորտիւնէ (Երանուհի † 1952): — Յովսէփ ունեցած է ընտանեկան չիրիմ մը Շիշլիի դերեղմանատան մէջ, դժբախտաբար առանց անուաներու ցանկի մը, որ կրնար լոյս սփռել անծանօթ կէտերու մասին: Քառեակ տողեան ահա այդ տապանադիրը.

Շիրիմ

Գերդաստանի

Պիլեգիկնեան

Յովսէփայ (Հ. Յակոբ Ծ. Վ.

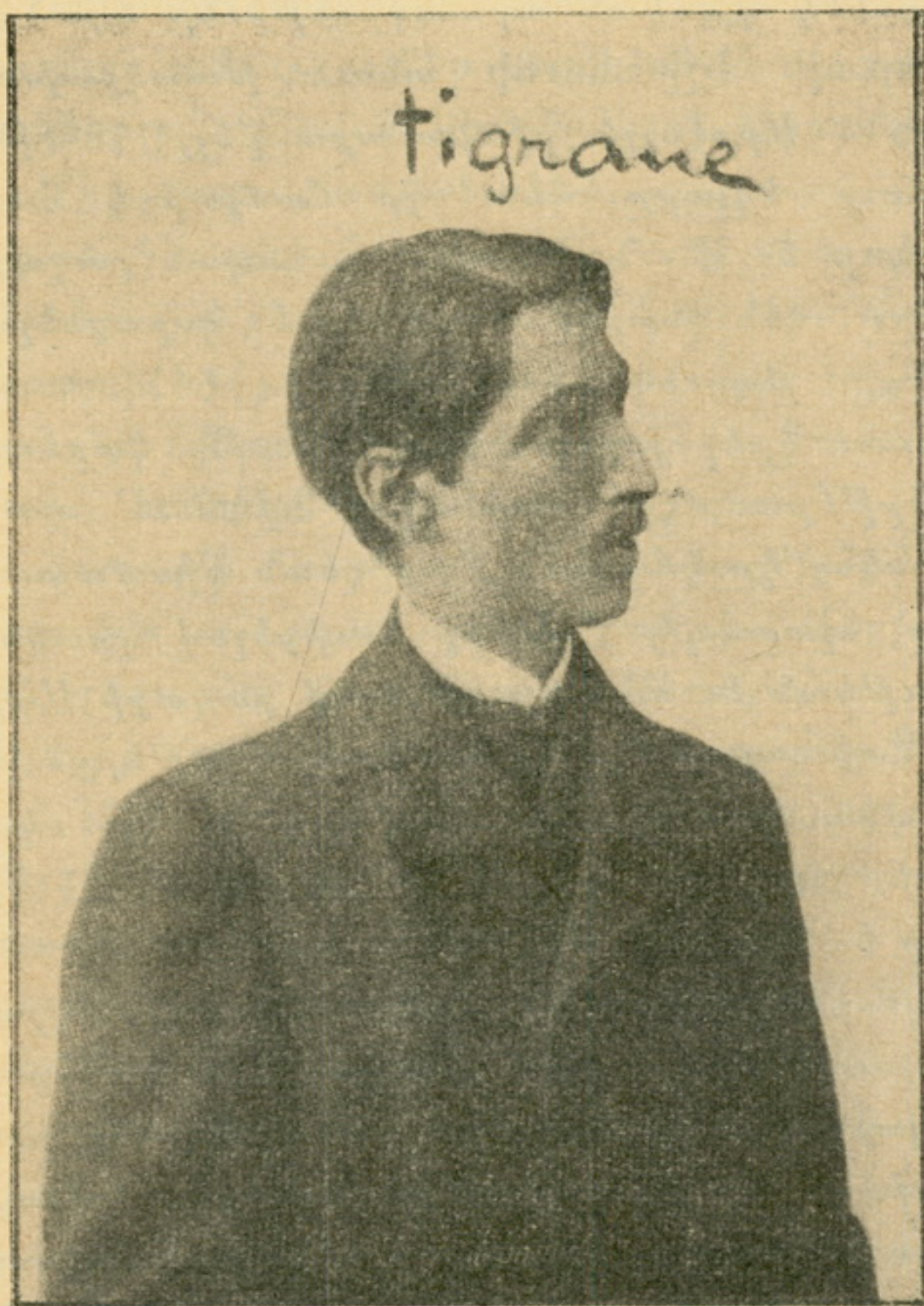
Քօսեան, անդ՝ էջ 170):

բ) Գրիգոր (ծն. 1847 † 1875 Յունիս 1) 1860ին աշակերտ է Հայ Կաթող. Նախագահական վարժարանին, դաշնակ կը նուագէ

եւ սքանչելի քննութիւն կու տայ (Մէն-
մուայր Հավատիս, Կ. Պ. 1860 թ. 358) : 1870
Մայիսին այցելած է վիեննայի Մայր-Վանք
եւ արձանագրած իր անունը հիւրերու տետ-
րակին մէջ : Սմբատ Բիւրատ կը գրէ իր
մասին. «Անուն հանած էր իր չափազանց
առատաձեռնութիւններով, զորս անխտիր
կ'ընէր եկեղեցիին ու կարօտեալներուն. 27
տարուան հասակին մէջ Ս. Գրիգորի Ասպետ
(Chevalier de St. Grégoire) մեռաւ» (Փիւնիկ,
Աղեքսանդրիա 1901, էջ 258) : — Գրիգոր
ամուսնացած է Կարապետ Աղա Թընկըրի
(ծն. 1813 † 1896, Comte Romain աստի-
ճանով. տե՛ս իր մասին «Գույումճեան-
Թընկըրեան Գերդաստանները. Վիեննա 1951,
էջ 39) աղջկան՝ Մարիամի (ծն. 1851 † 1920)
հետ. հարսանիքը տեղի ունեցած է 1869
Մարտին, Կիրակի օր մը. հանդիսական
պսակադրութիւնը կատարած է Գեր. Անտոն
Հասուն Թ. Կաթողիկոս-Պատրիարք. հար-
սանեկան այս հանդէսին ներկայ եղած է մեր
Հայրերէն՝ Հ. Մանուել Վ. Տէվրիշեան (Դիւ.
Վիենն. Միսիթ. Մատեն. 1869 Մարտ 5) : —
Տիկ. Մարիամ կը նկարագրուի Ղեւոնդ
Թընկըրեանէ իբր «չատ գեղեցիկ», «խելա-
ցի», «դեսպանական շրջանակներուն մէջ
չատ գնահատուած», «մանաւանդ Պոլսոյ
Ֆրանսական դեսպանուհի Մարքիզ տը Նոայ-
լի կողմէ» : Թէոդիկ (Ամէնուն Տարեցոյցը,
1912, էջ 383) եւս գիտէ իբր «յոյժ գեղանի» :
Տիկինիս լուսանկարը հրատարակած է

Կեանք եւ Արուեստ (Ա. տարի, Փարիզ 1931, էջ 136-7) կցելով քանի մը կենսագրական բառեր: 1872 Մայիսին ճամբորդութեան մ'առթիւ Տիկ. Մարիամ Պիլէզիկճեան այցելած է Վիեննայի Մայր-Վանքս եւ հիւրերու տետրին մէջ ստորագրուած է. «Մարիոնֆա Պիլէզիկեան»: — Գրիգոր եւ Մարիամ ունեցած են երեք զաւակ. Կարապետ, աւելի գրական անունով ծանօթ՝ Տիգրան Երկաթ (ծն. 1870 † 1899), Մարտիրոս († 1906 Եգիպտոս), Գրիգոր († 1916 Եգիպտոս): Գրիգոր եւ Մարիամի զաւակը՝ Կարապետ չատ անուանի է իբրեւ գրագէտ-բանաստեղծ, քաղաքագէտ եւ ազգասէր: Ժամանակին հանրածանօթ եղած է իր գրական անունով — «Տիգրան Երկաթ»: Գրականութեան մէջ դործածած է նաեւ «Կարապետ Պէյ», «Կարապետ», «Մեր Կարօ» ծածկանունները: Թէոդիկ ընդարձակ կենսագրական մը նուիրած է իր մասին՝ օգտուելով Սմբատ Բիւրատի երկարաձիգ գրութիւնէն «Փիւիկ»ի (1901) մէջ: Կը համառօտենք. Կարապետ Պիլէզիկի—Տիգրան Երկաթ ծնած է Բերա 1870 Փետր. 4ին: Իր նախնական դաստիարակութեան հող տարուած եւ մասնաւոր դասերով ուսում աւանդուած է: Հայերէնի եւ Պատմութեան համար ուսուցիչ կարգուած է կաթողիկէ վարդապետ մը⁷, իսկ Փրան-

⁷ Հայերէնի ուսուցիչ եղած է Հ. Գրիգոր Մերֆանեան Վենետիկի Միսիթարեանը (Բագմավէյ, 1914, էջ 108):

ՏԻԳՐԱՆ ԵՐԿԱԹ

սերէնի ուսուցչուհի ունեցած է օրիորդ Գըրդիս : «1880ին մօրը հետ կը մեկնի Բարիդ եւ կը մտնէ Արփէօյլի վարժարանը : Իր անդրանեկ գրական արտադրութիւնը եղած է Նաթալի Իշխանուհի անուն թատերախաղ մը» . . . Արփէօյլէ շրջանաւարտ կ'ելլէ 1888ին , յետոյ եղբօրը հետ կը ճամբորդէ Փառ Ուէսթ եւ Մ . Նահանգաց զանազան քաղաքները , հոն մնալով տարի մը եւ դօրացնելով անդլ . լեզուն , որուն շնորհիւ է որ ապա սկսաւ գրել յօդուածներ Լոնտոնի կարեւոր թերթերու մէջ : Դառնալով Ֆրանսա՝ պաշտօնեայ կը կարգուի Բարիդեան գրամատուն մը՝ պարապոյ ժամերը նուիրելով գրականութեան եւ ստէպ այցելելով քաղաքի Ազգ . Մատենադարանը՝ ժամերով ընթերցումի անձնատուր ըլլալու համար : Ու կը սկսի գրել Nouvelle Revueի, Internationalի, Figaroի եւ Gauloisի մէջ՝ «Կարապետ Պէյ» ծածկանունով , ընդհանրապէս Արեւելի վրայ յօդուածներ . . . 1893 Մայիս 24ին կը հրաւիրուի Ռուեալ փողոցի համալսարանը բանախօսելու Արեւելքի խնդիրներուն վրայ : Այս եղած է իր Ա . հրապարակախօսութիւնը : Բարիդ շահած իր բարեկամներն էին . Ժան Ֆիմօ , Մօռիս Պառէս , Է . Զօլա , Տընի Քօշէն , Միլուա , Ժօռէս , եւն . . . 1893 Դեկտեմբերին կը վերադառնայ Պոլիս՝ իր ընտանիքին քով : Իսկոյն ուսուցիչ կը կարգուի Ֆրանսայի պատմութեան՝ թուրք վարժարանի մը մէջ , միաժամանակ թղթակցե-

լով *Revue des revues* (Քամառ Քաթիպայի
 Թարգմանութիւններով) : Յովհաննէս Շահ-
 նազարի «Հայրենիք»ին մէջ հրատարակած է
 «Մանկական հոգիներ», «Կնոջ դերը», «Ափիլ-
 լէս Բարաւֆու», «Մեր կապիկներն ու քու-
 քակները», «Սիւֆօն Սիւֆօնովիչ»՝ Կարապետ
 եւ Մեր Կարօ ծածկանուններով : — 1896ի
 ձմրան կ'անցնի Յունաստան, ուր մեծ պա-
 տիւններով կ'ընդունուի . 1896 Նոյ . Տին Յու-
 նաստանէն կը մեկնի Փրանսա, իսկ 1897ին
 կ'անցնի Բեռլին, յետոյ դարձեալ Յունաս-
 տան . 1898ին կը մեկնի Եգիպտոս, երբ
 կը զգայ թէ իր անողոք հիւանդութիւնը —
 թոքախտ — շատ յառաջացած է : Մայրը՝
 մեծ դեսպանի մը միջնորդութեամբ կ'ապա-
 հովէ իր մահամերձ դաւիին վերադարձը Պո-
 լիս՝ Մեծ Կղզի (Prinkipo), ուր 1899 Դեկտ .
 1ին կը կնքէ իր կեանքը : Կը շարունակէ
 Թէոդիկ . «Յանձին Տիգրան Երկաթի կ'ու-
 նենանք բանաստեղծը, հայրենասէրը, հեղ-
 փնասէրը, դիւանագետը, բազմահմուտ
 լեզուագետն ու քաջ բեմքասացը : Արտակարգ
 միտք մը եղած է եւ անկախ ու անկաշկանդ
 զրոյ մը, որուն մասին Փրանսական աղա-
 դեմական Մ . Պանէս ըսած է . C'est un poète
 d'incomparable beauté, իսկ Հանօթօ անոր
 քաղաքական յօդուածները կարգալուսն՝
 խոստովանած է ժան Ֆինօի . «Թուրքիոյ
 մասին ա'յսօր խորահմուտ տողեր շատ
 շատ Սալըզպըրի մը կրնար գրել» . . . Յոյն
 դրագէտներ անոր յիշատակին համար հո-

դեհանդիստ կատարած են 17 Օգոստոս 1901ին յԱթէնք... իր հելլենասիրութիւնը կը մեկնուի սա պարագայով որ ժամանակին կարապետ Պիլէզիկճի մանկիկը ստնտու ունեցած էր Թինօ կղզիէն քաջառողջ Հելլենուհի մը : — Իր մահէն վերջ հրատարակուած է *Quelques Heures* անուն իր քերթուածներուն մէկ հաւաքածոն : — 1880էն մինչեւ մահը՝ ունի անթիւ նամակներ՝ պանդխտութեան օրերուն մօրն ու երկու եղբայրներուն ուղղուած, որոնց մեծագոյն մասը լի են դրական գոհարներով : — Իր կենսագրականը երեւցած է — դրուատիքով լեցուն — *Revue des revues*ի եւ Սմբատ Բիւրատի Աղեքսանդրիա հրատարակած «Փիւնիկ» շաբաթաթերթին մէջ : — Յիշենք նաեւ թէ 1 Նոյ. 1898ի Մեռելոցի տօնին Բարիդ հրատարակած ունի «Աթէնքի գերեզմանատունը» վերնագրով յօդուած մը, որուն ընթերցմամբ ժան Ֆինօ հռչակած է զինքը «ամենամեծ հայ կենդանի գրագետը» (Թէոդիկ, Ամէնուն Տարեցոյցը 1912, էջ 383—5) :

Հօրը մահէն վերջ՝ իր մայրը՝ Մարիամ Պիլէզիկճեան զաւակներովը կը փոխադրուի ծնողքին քով, որով Տիգրան Երկաթի դատարակութեամբ կը զբաղի մասնաւորապէս իր պապը (մօրը հայրը՝ Կարապետ Թընկըր), ինչպէս կը գրէ Սմբատ Բիւրատ (Փիւնիկ, 1901, էջ 273—6) :

Սմբատ Բիւրատ կը գրէ. «Պապէն զատ, մայրն ալ կը մասնակցէր իր սիրուն զաւակին

դաստիարակութեան, յաճախ պատմելով մանրավէպեր ու առասպելներ... Մայրը, Տիկին Կ. Պիլեգիֆնի, տիպար մայր, այրիութեան մէջ իրեն համար միակ մխիթարութեան առարկայ ըրած էր իր երեք որբերը, մանաւանդ իր անդրանիկը (*Կարապետ*), որուն վրայ կարծես թէ կեդրոնացուցած ըլլար իր բոլոր մայրենի սէրն ու բոլոր գործը: Միշտ ֆովիկն էր, միշտ կը հսկէր, միշտ կը գուրգուրար ու կը փայփայէր, *սիրածայնելով զանի* Կարա, *փափկահնչիւն երկավանկ անուն մը*, որ նոր հրապոյր մը կը բերէր աւելցնել զաւկին շուրջը, որ արդէն ընդհանուր աղապատանփին ու մասնաւոր խնամածութեան առարկան ըլլալէ չէր դադրած» (Փիւնիկ, 1901, էջ 275):

Տիգրան-Երկաթի մասին մեծ զրականութիւն կայ հայերէն լեզուով ալ: Յիշենք քանի մը հատը. Անահիտ, *Փարիզ* 1899, էջ 1—4, 49—54, 121—3. 1900 թ. 4—5: — Փիւնիկ, *Աղեքսանդրիա* 1901, էջ 258, 273, 289, 321, 355, 361, 377, 393, 404, 410, 436, 466, 489, 515, 531. 1902, էջ 7: — Բիւզանդիոն, 1908 թ. 3716—7. 1909 թ. 3994: — Մեր Տարեցոյցը, Կ. Պ. 1910, էջ 139 (*իւր լուսանկարով*): — Բազմավէպ, 1914, էջ 108: — Թէոդիկ, *Ամէնուն Տարեցոյցը*, 1915, էջ 89—92: — Կեանք եւ Արուեստ, *Բարիզ* 1936, թ. 3, էջ 94: — Ամէնուն Տարեգիրքը, 1956, էջ 160, եւ այլն:

Տիգրան-Երկաթի ծնողաց ընտանեկան բժիշկը՝ Դոկտ. Յ. Թիրեաֆեան *կը յուշէ առթիւ մը*. «Պիլեգիկնեան Կարապետը *Երկրորդ* Տիգրանն էր որ ճանչցայ, երբ Բերա փոխադրուեցայ: Նոյնպէս ընտանեաց բժիշկը լինելով, յաճախ մուտ ունէի իրենց տունը եւ իր բարեպաշտ պատուական հօրմէն սկսեալ որ լի էր հին յիշատակներով... Երիտասարդ Կարապետը մանաւանդ... իր հայեացքները կը դտնէի խորին եւ լուրջ, խոյանքները բարձր եւ ազատ, հոգեկան յոյզերն ալ բուռն ու եռանդալից: Կը զարմանայի տեսնելով այն նիւազ եւ նիհար կազապարի մէջ, որպէս էր իւր մարմինը, ա՛յնչափ մեծ հոգի, ա՛յնչափ հզօր կամք եւ այնչափ աննկուն կորով: Յնորք եւ բանդադուչանք չկային իւր յայտնած միտքերուն մէջ. ամէն ինչ ի հեռուստ չափուած, կշռուած եւ մշակուած էր, այլ սակայն արտայայտութեան եղանակին մէջ այնպիսի փափկութիւն, նրբութիւն եւ ախորժ դաշնաւորութիւն մը զիտէր զնել որ ամէնէն չոր եւ լերկ նիւթերն ալ կրնար զուարճադեղ ընծայել... կը զուշակէի որ օր մը Յունաստան պիտի պաշտէր զինքն իբրեւ նոր ոմն Պրոյերեսիոս... իմ սիրելի Կարապետս, այդ զգայուն բանաստեղծը, այդ խորահայեաց քաղաքագէտը, այդ աննման հայրենասէրը...» (Թէոդիկ, Ամէն. Տարեց. 1915, էջ 89—91):

Տիգրան-Երկաթի «Quelques Heures»

բանաստեղծութեանց շարքէն (1888ին գլ-
բուած) կու տանք նմոյշ մը .

POETE MOURANT

Pourquoi n'aurais-je point, comme le grand
poète

Le laurier sur ma tête

Pourquoi n'aurais-je point tout autour de
mon cœur

Ces chants harmonieux que chante la
souffrance

Et qui fuyant du cœur comme une sombre
essence

Ont égalé la plainte à la douleur!

Pourquoi, quand le destin me tourmente et
m'opprime,

M'abandonner à tristesse,

Sans relever le front et maudir le sort ?

La douleur comme un vin peut conduire à
l'ivresse,

La douleur peut chanter ta gloire et ta
jeunesse

Et puis te coucher dans la mort.

Qu'importe si tu meurs en ta vingtième année,

Pourvu que l'avenir te conserve immortel

Et que sur ton cercueil l'ange de renommée

Elève ton nom jusqu'au ciel!

Veux-tu vieillard chétif te traîner d'âge en
âge

Au milieu des sots humains.

Exposer à leur ris ton pénible voyage,
A leurs convoitises-tes biens ?

Allons ! ne rêves plus, prends ta harpe et
nous chantes,
Quand l'oiseau sur nos lacs près d'expirer,
Sa voix résonne au loin, sa note est plus
touchante

— On entend les roseaux tristement frissonner
Et dans un vol suprême entrouvrant les
deux ailes,

Il regarde en pleurant les hauteurs éternelles
Et retombe en lambeaux au pied de son rocher.

Il n'a rien emporté par delà de la vie
Mais longtemps restera sur la rive et les flots
Un vague souvenir de douleur infinie,
Comme d'un luth brisé la magique harmonie
Comme le son des pleurs versés sur les
tombeaux.

Chante, chante l'hymne dernière!
La gloire en souriant regarde ton effort
Poète, souviens-toi que tu parle à la terre,
Tu vois renaître dans la mort.

Tigrane Yergate

(Փիւնիկ, Աղեքսանդրիա 1902, էջ 411.
Թարգմանութիւնը՝ անգլ. էջ 410) :

Տա'նք նմոյշ մը եւս իր Հայերէն գը-
րուածքներէն .

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՀՈԳԻՆԵՐ

Իրիկուն մը, մանկալի մը քով նստած, մանկութեան մեր առաջին տալաւորութիւններուն վրայ կը խօսէինք:

— Կը յիշեմ նաեւ, ըսաւ Արի, ձիէ վար իյնալ մը: Խոտին վրայ իյնալով, Քիզիզական ոեւէ ցաւ չզգացի, միայն անհուն տխրութիւն մը զիս պաշարեց եւ չեմ յիշեր ո՛վ զիս տուն տարաւ: Մայրս զիս ծնդուներուն վրայ առնելով, որոնք շօշափեց. «կոտրեր է», ըսաւ, եւ ձեռքը վերցնելով մեծ ապտակ մը երեսիս իջեցուց:

Կասեցնենք այդ շարժումը դեռ չանցած: Այդ մօր ձեռքը որ կը զարնէ, մեղապարտ է:

Տեսեր եմ մահուան դատապարտեալներ կառափնատը ելած ատեննին, բայց երբեք սիրտս այնքան չխռովիր, որքան երբ կը տեսնեմ պզտիկ տղաքներ, որոնց հոգին ու մարմինը անիրաւ տեղը կը չարչրկեն:

Որքան տղաքներ մեր ընտանիքներուն մէջ կը խոչտանդուին, որովհետեւ բաժակ մը, պիպլիօ մը, հոտաւէտ սրուակ մը կոտրած են:

Արդ, անարդար պատիժ մը, ինչքան ալ փոքր ըլլայ, տղուն սրտին մէջ կը ծնեցնէ ատելութիւն մը, զոր ժամանակը քիչ անգամ կը յաջողի ջնջել:

Իրենք զիրենք յարդել տալու համար է որ մեր հայրերն ու մայրերը անդթութիւնը եւ խստութիւնը իրարու հետ կը շփոթեն: Ի՞նչ արդիւնք կը ստանան: Իրենց տղայէ

բացէ ի բաց ատուելէ առաջ, վախ կը ներ-
շնչեն անոր: Այս վախէն կը ծնին տղուն պա-
կասութիւններուն մեծ մասը, որոնց առա-
ջինն է ստախօսութիւնը: Կարապետ

(Հայրենիք, Կ. Պ. 1895 թ. 1192):

Աղեքսանդրիոյ (Եղիպտոս) մէջ 1902
Մայիս 1ին բացումը կը կատարուի Հայկա-
կան Ընթերցասրահի մը «մղում տալու հա-
մար հայ գրին, գրականութեան եւ մշակոյթի
զարգացման»: Քիչ ետքը Ընթերցասրահը կը
կոչուի «Տիգրան Երկաթ» յաւերժացնելու
համար վաղամեռիկ ծանօթ Հայ կաթողիկէ
Պիլէգիկեան Գերդաստանի շառաւիղ տա-
ղանդաւոր գրադէտ Կարապետ Պիլէգիկեանի
յիշատակը, որ «Տիգրան Երկաթ» գրական
անունով ծանօթ է: Ժամանակ մը վերջ Ըն-
թերցասրահի հանդիսական բացումը կա-
տարած ատեն՝ հասունցած էր գաղափարը
այդ կազմակերպութիւնը որոշ Ընկերութեան
մը տիտղոսով յորջորջելու: Եւ ահա զայն
կը կոչեն «Տիգրան Երկաթ Հայ Երիտասար-
դաց Միութիւն», որուն նպատակն էր «Ա-
ղեքսանդրիոհայ գաղութին միջեւ մտաւո-
րական ու բարոյական կապերը ամրապնդել
եւ հայութիւնը միշտ մօտ պահել Մայր-
Հայրենիքին. փրկել այլասերման վտանգէն
նորահաս երկսեռ երիտասարդութիւնը. Սա-
տարել Հայ կրթարաններէ ընթացաւարտ
կարիքաւոր երկսեռ պատանիներու ուսման
ու դաստիարակչական գործին» (Տե՛ս ման-

րամասն՝ Փիւնիկ, 1902, թ. 4: — Ազատ Բեմ, Աղեքսանդրիա 1903 թ. 20—3. 1904 թ. 24—29: — Ոսկեմատեան-Յիշատակարան, Աղեքսանդրիա 1952, էջ 14, 17—22, 23—4, 49—52):

Տիգրան-Երկաթի եղբայրներէն Մարտիրոս ուսումը վերջացնելէ յետոյ Պոլսոյ Օսմանեան Դրամատան մէջ պաշտօն կը ստանձնէ: 1896 Օգոստոս 26ի «Պանքայի» դէպքին նոյն Դրամատան մէջ կը գտնուէր, իր գործին գլուխը: Իրե՛ն է որ տուն կուտան Դրօշակեան Կոմիտէին Ազդագիրը եւ ինքն է որ կը դրէ: Ինքն է որ վիրաւոր Միսաքին օգնութեան կը փութայ (Փիւնիկ, 1901, էջ 395): Մարտիրոս յետոյ նոյն պաշտօնով Եգիպտոս կը փոխադրուի (Փիւնիկ, 1902, էջ 7): — դ) Մարիամ՝ Կարապետ եւ Վառվառի երրորդ զաւակը (ծն. 1844 † 1869 Ապրիլ 22) ամուսնացած է Զեմոր Եագուրբեանի հետ: Իր մասին աւելի բան չենք գիտեր:

4. Յովհաննէս. — Իր ծննդեան թուականը անծանօթ է մեզ: Եղած է մեծահասակ եւ ազդեցիկ անձ մը: Անշուշտ «Պիլեգիկնեան Եղբարց Մետաքսարանի» (Պրոսա) վարիչներէն մին եղած է (Տե՛ս Եւրոպա, Վիեննա 1851 թ. 32): Դժբախտաբար ոչ մէկ յիշատակութեան կը հանդիպինք այդ ուղղութեամբ:

Յովհաննէս Պիլեգիկիճի ունեցած է ազգային գործունէութիւն: Իր հօր մահէն

(1851) Վերջ Պիլեգիկեան Տան ներկայացուցիչը գլխաւորաբար ի'նքը եղած է: 1855 Մարտ 2ի Ազգային Ժողովի ընտրած «Երկոտասանից Ժողովին» անդամ է: Այդ անդամացանկը ամբողջապէս տուած է Ասկերեան, մինչ Հ. Սահակ Սրապեանի քով — երբ կը խօսի 1856ի գործառնութիւններու մասին — այդ ցանկը զգալի փոփոխութեամբ կը ներկայանայ: Մենք կու տանք Ասկերեանի ցանկը, որ հետեւեալն է.

Ալիքսանեան Տիւղ Տիրան Պէյ
 Պէտան Պէյ
 Սինապեան Գասպար Պէյ
 Սինապեան Աղայ Պէյ
 Կիւղէլ Յարութիւն Աղա
 Պիլեգիկի Յովհաննէս Աղա
 Տամաթ Յովհաննէս Աղա
 Հասունեան Մուսա Չէլէպի
 Թընկըռ Բուղիկ Աղա
 Թօբուղ Պետրոս Աղա
 Տէօլլէթ Ֆէյրատ Աղա
 Կէօչեան Թովմա Աղա (Յ. Ասկերեան,

Պատմութիւն. Տիխիս 1868, էջ 362: — Տե'ս նաեւ Հ. Սահակ վ. Սրապեան, Ս. Յակոբ Ազգ. Հիւանդանոց. Վիեննա 1915, էջ 83): — Յովհաննէս Պիլէգիկեան առատաձեռն նուիրատու եւ քաջալերող եղած է ո'րեւէ ազգային գործի եւ նսրատակի. Յովսէփ Վարդան Փաշայի Նապոլէոն Ա.ի վրայ դրած բաղմահատոր դրքին տպագրութեան

ծախքին մասնակցած է 300 ղուրուշով (Մէն-
 մուայը Հավատիս, Կ. Պ. 1861 թ. 405) :
 Սկիւտարի Ս. Խաչ Եկեղեցւոյն ըրած է Կա-
 րեւոր նուիրատուութիւն մը (Հմայեակ քահ.
 Էփսէրնեան, Յիշատակարան Հնգեակ Յորե-
 լեանի Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ Սկիւտարի. Կ. Պ.
 1927, էջ 30) : — 1857ին սկիզբը Պոլսոյ
 Վիենն. Միսիթ. վարժարանի վարչութիւնը
 կը ջանար գիշերօթիկ վարժարանի վերա-
 ծել իր ունեցածը : Առ այդ նպաստաւոր ծա-
 խու հող մը կար իր տունով միասին, զոր
 մեզմէ առաջ ձեռք ջգելու կ'աշխատէր յոյն
 մը : Եթէ քիչ մը ուշանայինք՝ ձեռքէ ելած
 էր ա'յնքան գեղեցիկ առիթ մը : Գետինը կը
 կոչուէր «Ճիլանեան տուն» : Մերիններուն
 օգնութեան կը հասնի Յովհաննէս Աղա Պի-
 լէգիկնեան, որ միջնորդի դեր կատարելով՝
 նախ կը յաջողի յապաղեցնել վաճառումը
 յոյնին ա'յնքան ատեն՝ մինչեւ որ գնումի
 թոյլտուութիւնը դար մերոնց համար : Բա-
 րբախտ զուգադիպութեամբ կը յապաղի
 տանտիրոջ եւ յոյն գնորդին վերջին ստորա-
 գրութիւնը : Մերինները կրնան 50,000 ղու-
 րուշ վճարելով կանխել եւ տէր դառնալ գե-
 տինին : Ճիլաճեան տունը գրուած էր Տիկիմ
 Լուցիֆա Տիւգեանի անուան, որուն կտակա-
 կատարն էր Պօղոս Պէյ Տիւգ, որմէ կը ստա-
 նան մերոնք պաքալլաման : Տիկ. Լուցիֆա
 աղջիկն է Պօղոս Ամիրա Պիլէգիկնեանի,
 քոյրը Յովհ. Պիլէգիկճիի եւ կինը՝ Յակոբ
 Զէլէպի Տիւգեանի (Դիւ. Վիենն. Միսիթ.

Մատեն . 1857 Յուլիուս) : — 1857 Յուլիուսին Յովհ . Պիլէղիկճեան կը քաջալերէ մեր Հայ-
րերը որ բանան վերջապէս գիշերօթիկ վար-
ժարանը՝ խոստանալով որ իր երեք գաւակ-
ները գիշերօթիկ պիտի տայ մեր քով (Դիւ .
Վիենն . Միսիթ . 1857 Յուլիուս 17) : Այդ երեք
մանչ զաւակներուն ուսում կը ջամբէ Յովհ .
Պիլէղիկճի՝ տանը մէջ մասնաւոր ուսուցիչ
բռնելով . իր յոյսն է որ մերինները շուտով
«գիշերօթիկ» կը բանան : Վիեննական Միսի-
թարեաններու Պոլսոյ գիշերօթիկ վարժա-
րանի բացումը տեղի կ'ունենայ 1857 Դեկ-
տեմբեր 1ին եւ այդ առթիւ վարժարանի
գիշերօթիկ աշակերտ զրուող տղաքներէն
երկուքը Պիլէղիկճեան են . — Ռուբէն եւ
Աբիկ , Յովհաննէս Ադա Պիլէղիկճեանի գա-
ւակները (Դիւ . Վիենն . Միսիթ . Մատեն .
1857 Դեկտ . 16) : Յաջորդ՝ 1858—9ի շրջա-
նին՝ վարժարանի աշակերտ կը զրուի նաեւ
Յովհաննէսի երրորդ գաւակը՝ Պօղոս—
Երուանդ (Մէմֆուայր Հավատիս , Կ . Պ . 1861
թ . 408) :

Յովհաննէս Պիլէղիկճեան ամուսնացած
է Իսկուհի Մանասի հետ : Տիկ . Իսկուհիի ծա-
ղումը — ծնողք , ծնունդ — անծանօթ են
մեզ . «Մանաս» Հայ կաթողիկէ Դերդաստա-
նը հին , ծանօթ եւ անուանի անձեր տուած է
սկսած 1800ի առաջին քառորդէն . իր սե-
րունդէն դեսպաններ եւ հիւպատոսներ պաշ-
տօն վարած են եւրոպական պետութիւննե-
րու քով : Տիկին Իսկուհի Պիլէղիկճեան ու-

նեցած է ազգային գործունեութիւն : Մեղի ծանօթ է միայն հետեւեալը . — Պոլսոյ Հայ Կաթողիկէ Ս . Յակոբ Հիւանդանոցի Հոգարարձուծիւնը ժամանակի ընթացքին կադմած էր նաեւ «Կանանց Խնամակալութիւն» մը՝ իբրեւ օժանդակ մարմին : 1906 Օգոստոսին Ազգ . Վարչութիւնը կը նորոգէ այդ

Սրբուհի-Հերմանս

«Խնամակալութիւնը»՝ ընտրելով նոր անձնակազմ մը , որ սա անձերէն բաղկացած էր .

Տիկին Պետրոս Էֆ . Գուլումճեան , Գահերէց

Տիկին Օննիկ Պէկ Մըսրըլը

Տիկին Անտոն Էֆ . Ազարեան

Տիկին Յովհաննէս Էֆ . Պիլէգիկեան

Տիկին Գրիգոր Էֆ . Սինապեան (Հ . Սահակ Վ . Սրապեան , անդ , էջ 341—2) :

Յովհաննէս եւ Իսկուհի օրհնուած են

6 *զաւակներով*. Թագուհի, Սրբուհի—Հերմանս, Ռափայէլ, Պօղոս—Երուանդ, Իսկէնտեր—Աբիկ, Ռուբէն: ա) Թագուհի ծնած է 1847ին եւ անծանօթ կը մնայ թէ ամուսնացած է թէ ոչ. ե^օրը մեռած է: բ) Սրբուհի—Հերմանս (անծանօթ են ծննդեան եւ մահուան թուականները). ըստ Ղեւոնդ. Թընկերեանի եղած է բանաստեղծ եւ գրագիտուհի: Չենք գտած իրմէ որեւէ գրութիւն: Հաւանօրէն փրանսերէն գրած է: Ունինք իր լուսանկարը եւ կը ներկայացնենք՝ իբրեւ նմոյշ իգական սեռի Պիլէզիկճեան Գերդաստանի: Տիկ. Սրբուհի ամուսնացած է Մկրր Պէյ Ալլահվերտեանի (ծնած 1846?) հետ, բայց անծանօթ է մեզ իրենց սերունդը: գ) Ռափայէլ ծնած է 1848ին: Իր մասին ուրիշ տեղեկութիւն գտած չենք: դ) Պօղոս—Երուանդ (ծն. 1851 մեռած է Լոնդոն) 1858—9ին գիշերօթիկ աշակերտ է Պոլսոյ Վիենն. Միսիթ. Վարժարանի, ինչպէս տեսանք: Իր վրայ ուրիշ ծանօթութիւն չունինք: ե) Իսկէնտեր—Աբիկ, այսպէս կը ներկայացնէ զինքը Ղեւոնդ Թընկերեան. այլուստ ծանօթ է մեզ «Աբիկ» ձեւով, երբ՝ 1857 Դեկտ. 1ին՝ գիշերօթիկ աշակերտ է Պոլսոյ մեր վարժարանին, ինչպէս տեսանք: Իր անունին առաջին մասը կը գտնենք նաեւ առանձին գործածուած «Alex» ձեւով, զի Ալէքս եւ Ալէքսանտրի թրքական ձեւն է Իսկէնտեր: Իսկէնտէր—Աբիկ ամուսնացած է Էմիլի (Ամէլի) Եագրմեանի հետ, որմէ ունեցած է Յով-

հաննէս եւ Դոմինի—Հէմինի (ծն. 1887) :
 Ըստ Ղեւոնդ Թընկլըրի՝ Իսկէնտէր—Աբիկ
 մեռած է Պարիս 1905ին : Այս թուականը եւ
 մահուան վայրը չեն համապատասխաներ ու-
 րիշ աղբիւրի մը, որուն համեմատ Alex Bi-
 lezikdji մեռած է 1915ին եւ թաղուած Պոլ-
 սոյ Շիշլիի գերեզմանատան մէջ, ուր այդ-
 ամուսնական ամուլը իր տապանադիրը ունի
 սապէս .

Alex Bilezikdji 1863—1915

Amélie Bilezikdji 1881—1914

née Yassigi (Հ. Յակոբ Ծ. Վ. Քօսեան,
 անդ, էջ 134) :

դ) Ռուբէն՝ Վիեննական Մխիթարեանց
 Պոլսոյ նորարաց Գիշերօթիկ վարժարանի
 առաջին աշակերտներէն մին է 1857ին .
 1860ին կ'անցնի Պարիսի Մուրատեան վար-
 ժարանը՝ չարունակելու համար իր ուսման
 բարձրագոյն ընթացքը (Մէմֆուայը Հավա-
 տիս, Կ. Պ. 1860 թ. 343) : Ռուբէն ամուս-
 նացած է Իգար Մանասի հետ, որ նախապէս
 Չամիչեաններուն հարս եղած եւ այրի մնա-
 ցած էր . ասով Պիլէգիկեան—Մանասեան—
 Չամիչեան Գերդաստանները խնամիացած
 կ'ըլլան : Ռուբէն եւ Իգարի զաւակներն են՝
 Յովհաննէս—Նորբերտ (ծն. 1882) եւ Աննա—
 Իսկուհի (ծն. 1885) : Վերջինս պսակուած
 է Spiru Costantinescuի հետ, որ Ռումանիոյ
 Հիւպատոսն է Պոլսոյ եւ Սելանիկի մէջ :
 Ռուբէնի եւ Իգարի զամբարանը կայ Շիշլիի

գերեզմանատան մէջ, զոյգ՝ Գէորգ եւ Կատարինէ Չամչեաններու հետ, որոնց խնամիական կապը շեշտեցինք: Ահաւասիկ իրենց տապանադիրը.

Georges et Catherine Tchamitch

1871—1898

1872—1888

Roupen et Izar Bilezikdji

1850—1916

1849—1905 (Հ. Յա-

կոբ Ծ. Վ. Քօսեան, *անդ*, էջ 210):

*Յովհաննէս Պիլէգիկճի մեռած է 1858 Ապրիլին եւ թաղուած Ս. Յակոբայ գերեզմանատունը (Հ. Սահակ Վ. Սրապեան, *անդ*, էջ 445): Տիկ. Իսկուհիի մահուան տարին անծանօթ է:*

5. Յակոբ. — Պօղոս Ամիրա Պիլէգիկճեանի հինգերորդ զաւակը՝ Յակոբ ծնած է 1819ին եւ մնացած ամուրի: Եղած է մեծահարուստ վաճառական մը: Պոլսէն Պր. Գէորգ Բամպուֆեան, ծանօթ գրագէտ, ինձ կը գրէ 1962 Օգոստ. 31ին. «Յակոբ Պիլէգիկֆեանի մասին Ansiklopedisiի մէջ գրածս կը թարգմանեմ. Հայ Կաթողիկէ Համայնի պատկանող նշանաւոր վաճառական մըն է: 20 Մարտ 1852ին Շիրֆէթի Հայրիյէի¹ հիմնադրութենէն քիչ վերջ, վարչութիւնը նեղ դրութեան մատնուած ըլլալով, Անթուան Գըլըճեանի (կամ Գալճեանի) հետ միասին,

¹ Թուրք Նաւային Ընկերութիւն մըն է:

յիշեալ Ընկերութեան նաւերը 2100 ֆսակ² ոսկիի փոխարէն, համբաւաւոր վաճառական Մկրտիչ Աղայի երաշխաւորութեամբ եւ կայսերական ֆէրմանով վեց տարի վարձած է (Տե՛ս Շիրքէթի Հայրիյէ)» : — Յակոբ Պիլէղիկճեան՝ վարձու բռնած այդ Ընկերութեան գործը միայն վեց ամիս կրցած է վարել, զի արդէն նոյն տարւոյ Սեպտեմբերին կը վախճանի : Մեռած է 1852 Սեպտ. 25—6ին : Թաղումը շատ հանդիսական եղած է 1852 Սեպտ. 27ին, որուն հրաւիրուած էին Պատրիարքը եւ Նախագահի փոխանորդը (Դիւ. Վիենն. Մխիթ. Մատեն. 1852 Սեպտ. 27) :

6. Անտոն. — Ծնած 1823ին, մեռած է 1847ին, ամուրի :

7. Յարութիւն. — Ինչպէս տեսանք նախապէս՝ 1819 Յուլիս 26ին կը յիշուի «Արութիւն» ձեւով : 1861 Մայիսին կազմուած Հայ. Կաթող. ընտրողներու ցանկին մէջ կայ իր անունը : Ամուրի մնացած է : 1840 Օգոստոսին Վիեննայի Մխիթարեան Մայր-Վանքը այցելողներէն մին ինքն է : Ահա՛ Պօղոս Ամիրայի երեք որդիքը, որոնք վանքի Մայրտետրին մէջ ստորագրած են .

«Յովհաննէս Պիլէգիֆնեան, Արթին Պիլէգիֆնի, Մկրտիչ Պիլէգիֆնեան» :

Անծանօթ է իր մահուան թուականը :

² Մէկ քսակը 500 ոսկի է, ուրեմն՝ 1,050,000 ոսկիով վարձած է :

8. Վիչէն. — Ծնած 1832ին՝ մնացած է ամուրի: Մեր Հ. Մանուէլ Տէվրիշեան *կը գրէ Պոլսէն 1872 Յուլ. 3ին.* «Պիլէգիկնի Վիչէն Ադան երէկ յանկարծ վախճանեցաւ»:

9. Կոմիտաս. — Ծնած է 1833ին եւ մնացած ամուրի: Անդրադոյն ծանօթութիւն *կը պահար:*

10. Թագուհի. — Վաղամեռիկ եղած է Պօղոս Ամիրայի անդրանիկ դուստրը՝ Թագուհի, հաղիւ 22 տարուան: Իր մահուան առթիւ *կը գրուի Պոլսէն.* «Մեռաւ մեծ դուստր Պօղոս Ադայի, որ կոյս էր» (Դիւ. Վիենն. Մխիթ. Մատեն. 1846 Յուլ. 21): Ծնած էր 1824ին:

11. Մարիամ. — Ղեւոնդ Թընկերեանի ծանօթ եղած է միայն Մարիամի ծննդեան թուականը — 1831:

12. Թերեզա. — Անուէն զատ ոչ մէկ բան ծանօթ է:

13. Լուցիֆա. — Ծնած տարին անծանօթ է. մեռած է 1856 Դեկտ. 15ին: Լուցիֆա ամուսնացած է Յակոբ Զէլէպի Տիւգեանի (ծն. 1793 Յունուար 3 † 1847 Յուլ. 4 Իտալիոյ Վիչէնցա քաղաքը) հետ: Ղեւոնդ Թընկերեան՝ այս ամուսնութենէն միայն 4 զաւակի անուն կու տայ. ա) Օննիկ Պէյ (ծն. 1839 մեռած է Պարիս), բ) Տիքուհի (ծն. 1841) ամուսնացած է Alfred Norlegի († Պարիս) հետ, գ) Թագուհի (ծն. 1838 † 1862) ամուսնացած է Dr. Grégoire Yanovitch Beyի

հետ, դ) Մարիամ (ծն. 1845 † 1871) պսակուած է Louis Henri Comteի (ծն. 1843) հետ եւ ունեցած է աղջիկ մը:

Ըստ Հ. Գաբրիէլ վ. Մէնէվիշեանի՝ Յակոբ Տիւղեանի եւ Լուցիքա Պիլէղիկճեանի զաւակները ութը հատ են, որոնց անուններն են. 1. Յովհաննէս (ծն. 1835 Սեպտ. 15 † 1835 Սեպտ. 22). 2. Թագուհի (ծն. 1836 Սեպտ. 6 † երկօրեայ). 3. Թագուհի (ծն. 1838 Մարտ 14 † 1862 Դեկտ. 4) ամուսնացած է Գրիգոր Եանովիչի հետ. 4. Յովհաննէս (ծն. 1839 Յուլ. 14). 5. Տիրուհի (ծն. 1841 Յուլ. 2). 6. Գրիգոր (ծն. 1843 Յունիս 28 † Մարտի 14 1864 Սեպտ. 2). 7. Մարիամ (ծն. 1845 Յուլ. 14 † Լոնդոն 1871 Մայիս 14) պսակուած է վիֆոնդ Սերուրիէի († 1870 Յունիս 9) հետ. 8. Միֆայէլ (ծն. 1847 Մայիս 7 † Պարիս 1864 Յունիս 31 (Հ. Գաբրիէլ վ. Մէնէվիշեան, Աղգարանութիւն Ազնուական Զարմին Տիւղեանց. Վիեննա 1890, էջ 36 եւ Տոհմագիրը): — Տիկ. Լուցիքա առատաձեռն նուիրատուութիւններ ըրած է, որոնցմէ հատ մը կը յիշէ Մէնմ. Հավատիս (1861 թ. 405): — Տիկինը 500 զուրուշ կը նուիրէ Յովսէփ Վարդան Փաշայի բազմահատոր գրքին տպագրութեան համար. այն ատեն մեծ գումար էր ասիկա:

Ասով կը վերջանայ Պօղոս Ամիրա Պիլէգիկեանի Տոհմին պատմութիւնը: Պօղոս Ամիրա մեռած է 1851 Յունուարին. Մեր Հ. Դաւիթ Ուգուկեան կը տեղեկագրէ Պոլ-

սէն 1851 Յունուար 29 թուականով . « . . . յանցելոյն եօթնեկի եղեւ փառաւոր քաւարան վասն հոգւոյ Պիլէգիկեան Պօղոս Աղայի . Նախագահ (Հասուն Գեր .) արար զձայնաւոր պատարագն , իսկ Աստառեան Գերպայծառ ասաց զդամբանական նառն ի պատիւ Հանգուցելոյն . . . յաճախ կրկնեաց խնստովանող Պիլէգիկնի » (Դիւ . Վիենն . Մխիթ . Մատեն . 1851 Յունուար 29) : Իսկ Վիեննայի Մխիթարեանց Շարաթաթերթ « Եւրոպա » ի խմբագրութիւնը կը գումթէ . « Կոստանդնուպոլսէն անակնկալ գոյժ մ'առինք , որն որ ստուգիւ ինչպէս մեզի՝ նոյնպէս ազգայնոց ալ խիստ ցաւալի է , կ'ուզենք ըսել ազնուատոհմ Պիլէգիկեան Պօղոս Աղային տարւոյս սկիզբները պատահած մահուան տրտմալի լուրը : Ասով ազգերնու մէջէն անուանի ու երեւելի անձ մ'ալ կորսնցուցինք : Հանգուցելոյն պատուական ընտանեաց , սուղն ու ցաւը եւ ազգայնոց այնպիսի մեծ կորստեան վրայ ունեցած տրտմութիւնն՝ ուրիշ բան չի կրնար մեղմել , բայց եթէ իր բարեգործութեանց ու աստուածաշատութեան յիշատակը , որն որ ամենուն սրտին մէջ անջինջ պիտի մնայ : Իր պատուոյն ու աստիճանին համաձայն շքեղ . յուարկաւորութեամբ քաղուեցաւ Ղալաթիա՝ Յիսուս Փրկիչ Մայր Եկեղեցւոյն մէջ » (Եւրոպա , Վիեննա 1851 , թ . 8 , Փետր . 25) :

Թերթը կը շեշտէ « Իր պատուոյն ու աստիճանին համաձայն » : Դժբախտաբար չենք

դռներ յիշատակութիւններ Պօղոս Պիլէգիկ-
ճիի Թուրք Սուլթաններէն ստացած պատիւ-
ներու, աստիճաններու եւ շքանշաններու
մասին, որոնք անտարակոյս շատ ու շատ
եղած են: — Պօղոս Ամիրայ Պիլէգիկճիի
պատկերը, զոր տուինք Վերը՝ առած ենք
Գեղունիէն (Վեներտիկ 1903, էջ 44):

Պօղոս Պիլէգիկճեանի ամուսինը՝ Տիկի
Աննա մեռած է 1842ին՝ ըստ Յիսուս Փրկիչ
Եկեղեցւոյ արձանագրին, զոր քիչ յետոյ պի-
տի տանք: Սակայն ժամանակակից անձ մը
Տիկնոջ մահուան առթիւ Պոլսէն կը տեղե-
կադրէ. «Աննա, Պօղոս Պիլէգիկճեանի Տի-
կենը մեռած է 1843 Մայիս 5—6ին Կէմլէիկի
մէջ» (Դիւ. Վիենն. Միսիթ. Մատեն. 1843
Մայիս): Ինչպէս կը տեսնուի՝ Տիկ. Աննա
Պոլիս չէ մեռած, այլ Կէմլէիկ: Յիշատակած
ենք թէ Պիլէգիկճեանք Կէմլէիկի մէջ ալ մե-
տաքսի մանարան ունէին: Մահուան թուա-
կանը կարող չեղանք ճշդել: Ղեւոնդ Թրնկը-
րեան ալ 1842ը կը համարի մահուան թուա-
կան:

Այժմ յառաջ կը բերենք Պոլսոյ Ղալա-
թիա թաղին մէջ դռնուող Հայ կաթողիկէ-
ներու առաջին եկեղեցւոյն — Ամենափրկիչ
կամ Յիսուս Փրկիչ Մայր-Եկեղեցւոյն մէջ
սպիտակ մարմորի վրայ դրուած Արձանա-
գիրը՝ Պիլէգիկճեանց ննջեցեալներուն, զոր
1960ին անձամբ տեսանք եւ ճշդութեան հա-
մար օրինակեցինք: Անգամ մը եւս կը շեշ-

տենք որ Յիսուս Փրկիչ եկեղեցւոյ մէջ միայն
Պօղոս Ամիրա Պիլէգիկնեան թաղուած է .

«Հանգուցեալք Պիլէգիկնեան Զարմին
Արձանագիր . Տեսնողէն աղօթք կը մաղթեն

Յարութիւն 59 ամաց փոխեալ 1815 .

Լուցիքա Տիկին 39 ամաց փոխեալ 1807 .

Դուստրը Պիրիճիք 30 ամաց փոխեալ
1809 .

Դուստրը Սրբուհի 28 ամաց փոխեալ
1831 .

Դուստրը Մարիճա 46 ամաց փոխեալ
1841 .

Հարսը Աննա 46 ամաց փոխեալ 1842 .

Թաղուհի դուստր Պօղոսի 22 ամաց փո-
խեալ 1846 .

Անտոն որդի Պօղոսի 22 ամաց փոխեալ
1847 .

Կարապետ որդի Պօղոսի 38 ամաց փո-
խեալ 1848 .

Պիլէգիկճեան Պօղոս որդի Յարութեան
65 ամաց փոխեալ 1851 .

Յակոբ որդի Պօղոսի 33 ամաց փոխեալ
1852 .» (Հ . Յակոբ Ծ . Վ . Քօսեան , անդ ,
էջ 258) :

*
**

Այս բաժինը չփակած յիշենք հետա-
քըրքրական իրողութիւն մ ալ . — Պիլէգիկ-
ճեան Գերդաստանի անունը այնքան մեծ ,
յարդելի եւ հռչակաւոր եղած է որ Պոլսոյ

քաղաքապետական վարչութիւնը պատշաճ համարած է Բանկալթիի փողոցներէն մին յորջորջել այս Գերդաստանի անունով՝ յաւերժական յիշատակ մը քողու համար յաջորդ սերունդներուն։ *Բանկալթիի մէջ կայ ներկայիս «Bilezikci sokak»․ ստորագրեալս ստացած է նամակ մը, 1955 Դեկտ․ 9ին, դրուած Տիկ․ Շուշանիկ Թորոս Աղատեանէ, որուն պահարանին վրայի հասցէն է․ «Bilezikci sokak No. 156, Pangalti, Istanbul»։*

Տ․ Բ․ ՏՈՀՄԱՃԻԻՂԸ

Գլուխ՝ Մ․ Մատթէոս Պիլէգիկեան

Ներկայացուցինք ցարդ Պիլէգիկեան Գերդաստանի Ա․ Տոհմանիւղը իր հնարաւոր ամբողջութեամբ։ Սակայն տակաւին խոշոր թիւ մը կայ «Պիլէգիկեան» անունը կրող անձերու եւ ընտանիքներու, որոնք Պիլէգիկեան Ա․ Տոհմաճիւղին չեն պատկանիր եւ անոր հետ անմիջական կապ մը չունին՝ ըլլալով հանդերձ հայ կաթողիկէ եւ պուսեցի։ Այս պարագան անհրաժեշտօրէն ենթադրել կու տայ թէ Ա․ Տոհմաճիւղէն դուրս մնացած հայ կաթողիկէ Պիլէգիկեանները իրենց սեպհական Տոհմանիւղը ունեցած են եւ անկէ՛ կը սերին։

Ո՞վ է Պիլէգիկեանց Բ․ Տոհմանիւղի Գլուխը։ Կա՞յ որեւէ բացայայտ կամ գոնէ համողիչ մատնանշում թէ այս կամ այն անձն է Բ․ Տոհմաճիւղի գլուխը։ — Մեր պատաս-

խանը վճռականորէն դրական չէ : Զենք գտած
բացայայտ ակնարկութիւն կամ վկայութիւն
մը թէ այս ինչ Պիլէգիկներն Բ. Տոհմա-
ճիւղի Գլուխն է : Սակայն հնուքեան փաս-
տը եւ անձի դիրքն ու պաշտօնը կու գան
համոզել թէ «Մ. Մատթէոս Պիլէգիկեանը»
կրնայ Բ. Տոհմաճիւղի Գլուխն եղած ըլլալ :
Զի 1. Ժամանակակից է Ա. Տոհմաճիւղի
Գլուխ՝ Պօղոս Ամիրա Պիլէգիկնիի, 2. Անոր
պէս գործը եւ պաշտօնը Սուլթանական փո-
ղերանոցի շրջանակին մէջ է, 3. Գազազ Ար-
քինի մտերիմ եւ անկէ յարգուած անձ մ'է
Մ. Մատթէոս Պիլէգիկնի, 4. Զկայ ուրիշ
որեւէ Պիլէգիկեան մը, որ Մ. Մատթէոսի
չափ այս պայմանները լրացնէ՝ Բ. Տոհմա-
ճիւղի Գլուխ հանդիսանալու համար :

Տեսնենք, ուրեմն, թէ Ա. Ո՞վ է Մ.
Մատթէոս Պիլէգիկեան, Բ. Որո՞նք են իր
սերունդը եւ Գ. Անծանօթ Պիլէգիկեաններ :

Ա. Մ. ՄԱՏԹԵՈՍ ՊԻԼԵԶԻԿՃԵԱՆ

Մ. Մատթէոս Պիլէգիկեանի անուան
սկիզբի Մ. դիրքը կը ցուցնէ թէ ինքը Երու-
սաղէմ գացած եւ «հաճի եղած» է. այս բա-
ցատրութիւնը հին ատեն «Մահտեսի» բա-
ռով կը բացատրուէր եւ անունին կը կցուէր
«Մ.» («Մահտեսի») դիրքը : Ի՞նչ անակնկալ
մը պիտի ըլլար, եթէ գտնէինք իր ան-
ունը — դէթ անունը — արձանագրուած
Մկրտիչ եպս. Աղաւնունիի երկին —
Միարանք եւ այցելուք Հայ Երուսաղէմի

(Երուսաղէմ 1929) — մէջ: Ձէ յիշուած դըժ-
բախտաբար:

Մ. Մատթէոս Պիլէգիկճեան կը յիշուի
1827—30ի Ռուս-թրքական պատերազմի
տարիներուն եւ այդ առթիւ: Ինքը թուրք
կայսերական փողերանոցի մէջ պաշտօնեայ
է եւ իր գործն է Մուպահեանութիւն, այ-
սինքն՝ պետութեան հաշուին դրամափոխու-
թիւն ընել: Այս կապակցութեամբ Մ. Մատ-
թէոս մտերիմ բարեկամն է այդ ատեն կայ-
սերական փողերանոցի Տեսուչ Պէգնեան
Յարութիւնի (Գաղաղ Արթին): Մատթէոս
Պիլէգիկճեան ամուսնացած է եւ ունի զա-
ւակներ, որոնց առջինեկը Սոփիա անու-
նով աղջիկ մըն է, զոր կնութեան կու տայ
Գասպար Կիւմիւշնեանի:

Այս համառօտ տեղեկութիւնը կը քա-
ղենք գրութենէ մը, որ Գասպար Կիւմիւշ-
նեանի կենսագրութեան նուիրուած է՝ Վեր-
ջինիս մահուան առթիւ, 1871ին: Գասպար
Կիւմիւշճեան ծնած է 1796ին եւ Վերոյիշեալ
գրութեան մէջ կ'ըսուի թէ 1830ի ատեննե-
րը փեսան կը դառնայ Մ. Մատթէոս Պիլէ-
գիկճեանի:

Մ. Մատթէոս Պիլէգիկճեանի ծննդեան
եւ մահուան թուականներն անծանօթ են
մեզ: Նկատի առնելով որ ան 1827—30ին
հասուն աղջիկ ունի՝ պէտք ենք ենթադրել
թէ ծնած ըլլալու է իբր 1780—90ի ատեն-
ները: Անծանօթ կը մնան, բնականաբար,
նաեւ իր ծնողքը, կիներ եւ Պիլէգիկճեան Գեր-

դաստանի նահապետ՝ Յարուքիւնի հետ ունեցած աղղականական կապը։ Ոչ մէկ յիշատակութիւն կ'ըլլայ թէ ո՞ւր կը գտնուէր իր տունը․ ի՞նչ ազգային գործունէութիւն ունեցած է․ ո՞ւր թաղուած է ինքը, իր կիներ եւ Սոփիա աղջիկը։

Բ․ Մ․ ՄԱՏԹԵՈՍ ՊԻԼԵԶԻԿՃԵԱՆԻ ՍԵՐՈՒՆԴԸ

Միակ դրական աղբիւրը, որ Մ․ Մատթէոս Պիլէզիկճեանի եւ իր սերունդի մասին յիշատակութիւն կ'ընէ՝ կենսագրական յօդուած մըն է Գասպար Կիւմիւշնեանի մահուն առթիւ գրի առնուած «Ուսումնական անձէ» մը (Մասիս, Կ․ Պ․ 1871, թ․ 1126)։ Ահա այդ կենսագրականը՝ համառօտիւ․

«Կիւմիւշնեան Գասպար էֆ․ ծնած է 1796ին։ Իր հայրը խաչատուր Զուղայէն գաղթեալ ի Բալու եւ անտի իւր եղբօրը Միքայէլին հետ ի Կ․ Պոլիս (փոխադրեալ), ուր շուկան Զինճիրլի խանին դրանը կից՝ Սէվայի, խուտնի, Զիթարի Զոֆ եւ այլ նիւթերու առեւտուրով կը զբաղի։ Մայրը Սամաթիացի, ազնուական գերդաստանէ՝ Վարդուհի անուն։

Գասպար էֆ․ երկու տարեկան իր երկու քոյրերով որք կը մնայ ի հօրէ եւ հօրեղբօրը խնամով 8 տարեկան հասակը հազիւ կը հասնի, երբ անկէ ալ կը զրկուի, ինչպէս նաեւ իր մէկ քոյրն ալ ծաղիկ հիւանդու-

թեան զոհ կ'երթայ եւ իր մէկ քոյրովը միայնակ իր այրի մօր խնամոց կը կարօտի, որ յետին չքաւորութեան մէջ տառապելուն համար կը ստիպուի իր 8 տարեկան որդին ոսկերչութեան տալ: . . . 1830ին Ռուսիոյ պատերազմին ատեն, երբ Պէզնեան Յարուքիւն Ամիրայ՝ փողերանոցի տեսուչ՝ արծաթները ժողովել եւ ստակ կտրել կու տար, Գասպար էֆ. այս առիթէ օգուտ քաղել ուղելով, արծաթի առեւտուր կը հաստատէ Եւրոպացոց հետ եւ բռնուելով կը բանտարկուի փողերանոցին մէջ: Պիլէգիկեան Մ. Մատթէոս Աղա՝ որ փողերանոցի մուպահեանութեան պաշտօնը կը վարէր, տեսնելով Գասպար էֆ.ի բնաձիր յատկութիւններն ու տաղանդը, կը փութայ բարեխօսել առ ամիրայն, անոր ազատութեանը համար: Երբ թախանձանքը կ'աւելցնէ, ամիրայն՝ որուն ուշիմութիւնը եւ ճարպիկութիւնը ծանուցեալ էր եւ ինքն ալ այդ յատկութիւնները ունեցողը սիրելու բնական բերում մ'ունէր, առաջարկութիւն կ'ընէ Մատթէոս Աղային որ եթէ ինք կը հանի իր դուստրը կնութեան տալ, զանի ալ կ'ազատէ: Ուրախութեամբ յանձն կ'առնու Մատթէոս Աղան եւ իր անդրանիկ որդին օրիորդ Սոփիա կնութեան կու տայ Գասպար էֆ.ին, ուրկէ երեք զաւակ ունեցաւ. մէկ մանչ եւ երկու աղջիկ: Ինը տարի յետոյ կորոյս իւր առաքինի ամուսինը եւ երկրորդ անգամ ամուսնանալ ստիպուեցաւ

Շահապաղեան Սրբուհի օրիորդին հետ, ուրկէ ունեցաւ մէկ մանչ եւ երկու աղջիկ զաւակ...» (Տե՛ս մանրամասնութիւնը՝ Մասիս, Կ. Պ. 1871, թ. 1126: — Օրագիր, Կ. Պ. 1871, թ. 523):

Գասպար Կիւմիւշճեան կը մեռնի 1871 Օգոստոս 1ին «թողլով երկու պայազատներ՝ Գաբրիէլ եւ Միքայէլ էֆ.ները եւ երեք աղջիկ զաւակներ՝ Լուսիա տիկին Յ. Զօպանեան, Ամպէր տիկին Գ. Զօպանեան եւ օրիորդ Փարիս» (Մասիս, անդ):

Կիւմիւշճեան աղգային բարերար է. 1000 օսմ. ոսկի կտակած է Սամաթիոյ Նունեան աղջկանց վարժարանի ամբողջական շինութեան համար, որով իրաւունք կը ստանար Սամաթիոյ Ս. Գէորգ եկեղեցւոյ պարտէզին մէջ թաղուելու (Տե՛ս ասոնց մասին Մասիս, անդ՝ թ. 1121 եւ Օրագիր, անդ):

Այս տեղեկատուութենէն կ'իմանանք թէ Մատթէոս Պիլէղիկճեան ունեցած է զաւակներ, որոնց անդրանիկն է Սոփիա, զոր կ'ամուսնացնէ Գասպար Կիւմիւշճեանի հետ: Տիկին Սոփիա ինը տարի ամուսնական կեանք ապրելէ վերջ՝ իբր 1840ին կը վախճանի: Կենսագիրը կը գովէ «առաքինի ամուսին» կոչելով:

Քանի որ կը շեշտուի թէ Մատթէոս Աղայի՝ անդրանիկ զաւակն է Սոփիա՝ հարկ է հարցնել թէ որո՞նք էին իր միւս զաւակները: — Այս մասին, զժբախտաբար, չ'ըլլար որեւէ յիշատակութիւն:

Անշո՛ւշտ կան Պիլէգիկեաններ, անծա-
նօթ իրենց ծագումով, նոյն իսկ 1830ական
թուականներէն, բայց դժուար է կռահել թէ
ատոնցմէ որո՞նք Բ. Տոհմաճիւղին կը պատ-
կանին: Նկատի առնելով սակայն թէ քանի
որ թէ՛ Ղեւոնդ Թընկերեան, թէ՛ մեր Դիւա-
նական քուղքերը եւ թէ մասամբ հայ մա-
մուլը յիշած են արդէն Ա. Տոհմաճիւղի Պի-
լէգիկեանները՝ տրամաբանական է հե-
տեւցնել թէ այդ շրջագծէն դուրս յիշատա-
կուած բոլոր «անծանօթ» Պիլէգիկեանները
կա՛մ Բ. Տոհմաճիւղի անմիջական սերունդ
են եւ կամ նոյն Տոհմի շառաւիղներ են:

Կէտ մը եւս մեր ուշադրութիւնը դրա-
ւեց, որ կրնայ Բ. Տոհմաճիւղի վերաբերող
Պիլէգիկեաններու ծանուցիչ նշան ըլլալ.
— Ա. Տոհմաճիւղի վերաբերեալ Պիլէգիկ-
եանները, յատկապէս 1850էն վերջ, որքան
դիտեցինք՝ Հասունեան ուղղութեամբ մար-
դիկ են: Կա՛ն Պիլէգիկեաններ ալ, որոնք
թէ՛ Ա. Տոհմաճիւղին հետ կապ չունին եւ
թէ Հակա-Հասունեան ցանկին մէջ կը
գտնուին: Այսպէս, օրինակ, 1876ին տպա-
գրուած Հայ Կաթողիկէ «Ընտրողաց եւ
Ընտրելեաց ցանկ» մը կայ, որ Հակա-Հա-
սունեան խումբը կը ներկայացնէ եւ ատոնց
մէջ են Անթուան Պիլէգիկեան եւ Յովհան-
նէս Պիլէգիկեան: Այս զանազանութիւնը,
բնականաբար, միակ, հաստատուն եւ ապա-
հով կռուան մը չ'ընծայեր զատորոշելու հա-
մար Բ. Տոհմաճիւղի վերաբերեալ Պիլէգիկ-

նեանները: Արդէն Հակա-Հասունեան ցանկին մէջ միայն այդ յիշեալ երկու անձերը կը գտնուին:

Գ. ԱՆԾԱՆՕԹ ՊԻԼԵԶԻԿՃԵԱՆՆԵՐ

Հոս «անծանօթ» ըսելով կը հասկնանք, ուրեմն, այնպիսի Պիլէզիկճեաններ, որոնց կապը Ա. Տոհմաճիւղին հետ ոչ մէկ վկայութեամբ կ'ապացուցուի: Հետեւաբար, ըստ մեզ, այս «անծանօթ» Պիլէզիկճեանները կարելի է սերունդ եւ շառաւիղ համարիլ Բ. Տոհմաճիւղին:

Այս «անծանօթները» կու տանք կարելի եղածին չափ ժամանակագրօրէն.

1. Գէորգ Պիլէզիկեան. — Պոլսոյ Հայ Կաթողիկէ Առաջնորդարանի թերթը՝ «Ս. Յակոբ» (1959, էջ 39) կը գրէ. «Գէորգ Պիլէզիկեի Ս. Փրկիչ Եկեղեցւոյ շինութեան համար կազմուած Յանձնախումբին անդամ եղած է»:

Ինչպէս Ա. Տոհմաճիւղի պատմութեան մէջ տեսանք՝ Հայ Կաթողիկէներու Յիսուս Փրկիչ առաջին Մայր-Եկեղեցւոյ շինութեան Յանձնախումբին անդամ է Պօղոս Ամիրա Պիլէզիկեի, որ յետոյ նոյն Եկեղեցւոյ մէջ ալ կը թաղուի: Պօղոս Ամիրայի անդամակցութիւնը յայտնի կ'ըլլայ Յ. Ասկէրեանի (Պատմ., էջ 28—9) յիշատակութենէն, զոր տեսանք իր տեղը: Ատկէ զատ Բէյրութի Աւետիք (1937, էջ 12) տուած է ամբողջա-

կան անձնակազմը յիշեալ եկեղեցւոյ շինութեան Յանձնախումբին, զոր նոյնպէս ներկայացուցինք վերը եւ ուր կը տեսնուի անդամակցութիւնը «Պօղոս Աղա Պիլեգիկնի»ի :

Արդ, հարկ է հարցնել թէ ճիշդ է «Ս. Յակոբ»ի աղբիւրը, ուսկից քաղած է իր տեղեկութիւնը: Եթէ այո՛, ուրեմն պէտք ենք ընդունիլ. 1. Թէ Գեորգ Պիլեգիկնի ականաւոր անձ մը եղած է Պիլեգիկնեան Գերդաստանի մէջ, հաւանօրէն Բ. Տոհմածիւղէն, 2. Ապրած ըլլալու է 1800—35ի ատենները, 3. Յիսուս Փրկիչ Մայր-Եկեղեցւոյ շինութեան համար երկրորդ Յանձնախումբ մը եւս կազմուած ըլլալու է 1830էն վերջ եւ այս երկրորդ յանձնախումբին է որ անդամակցած է Գեորգ Պիլեգիկնի :

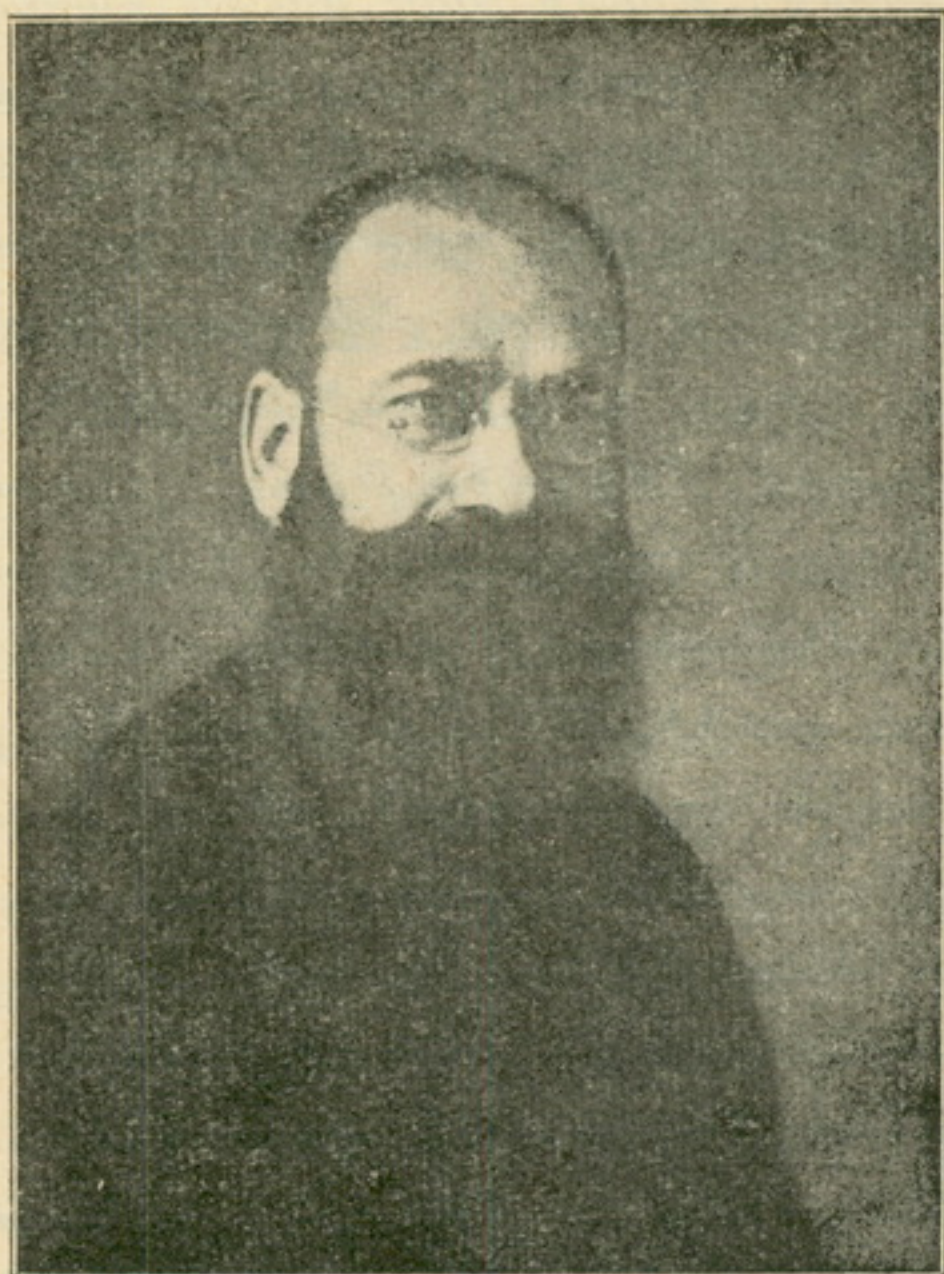
Ամէն պարագայի՝ ո՛չ Յ. Ասկերեան (Պատմութիւն), ո՛չ Հ. Սահակ Սրապեան (Ս. Յակոբ Ազգ. Հիւանդանոց) եւ ոչ ալ ուրիշ որեւէ հին աղբիւր յիշատակած է Գեորգ Պիլեգիկնիի պարագան, ինչ որ զարմանալի է :

2. Մարիանէ Պիլեգիկնեան. — Նամակ մը կը տողէ Պոլսէն 1873 Յուլիս 22ին. «Վախճանեցաւ Տիկ. Մարիանէ Պիլեգիկնեան եւ կը մնան իր երկու քոյրերը» (Դիւ. Վիենն. Մխիթ. Մատեն. 1873 Յուլ. 22) : Նամակագրին եւ ընդունողին շատ ծանօթանուն մ'եղած ըլլալու է «Տիկին Մարիանէ Պիլեգիկնեան», որ ունեցած է նաեւ երկու քոյրեր : 1873ի ատենները այսպիսի անձեր

գոյութիւն չունին Պիլէզիկճեան Գերդաստանի Ա. Տոհմանիւղին մէջ, ինչպէս տեսանք միառմի: Հետեւաբար ասոնք կը վերաբերին Բ. Տոհմանիւղին: Հին, ծանօթ մեծ ընտանիքի մը անդամները ըլլալ կը թուին: Մե'ղք որ ուրիշ կողմէ ոչ մէկ լուսաբանութիւն կը գտնենք ասոնց ինքնութեան մասին:

3. Գրիգոր Պիլէզիկեան. — Հայրն է մեր հանգուցեալ Հ. Բառնաբաս վ. Պիլէզիկեանի († 1921): Անծանօթ է իր ծագումը, ծննդեան եւ մահուան քուականը: Սկիւտար եղած է իր բնակարանը: Ամուսնացած է Մարիամի (անծանօթ են ծնողք, ծննդեան եւ մահուան թուական) հետ եւ ունեցած զաւակներ, որոնցմէ հինգը յայտնի են. Պօղոս, Լիւսի, Աննա, Էփրազի եւ Բեթրի. Գրիգոր եւ Մարիամ Պիլէզիկճեան ամուլը կազմած է «բազմանդամ ընտանեկան» բոյն մը (Հանդէս Ամսօրեայ, 1921, Թ. 7—8): Բացատրութիւն մը՝ որ կ'ենթադրէ բազմաթիւ զաւակներու գոյութիւնը: Խօսինք ուրեմն այդ զաւակներու մասին. ա) Պօղոս, ծննդեան անունն է մեր Հ. Բառնաբասի, որուն մահուան առթիւ — 1921 Օգոստոս 8 — կը գրէ իր կենսադիրը՝ Հ. Ներսէս վ. Ակիմեան. «Իւսկիւտար, Կ. Պոլսոյ արուարձանը տեսած էր նա աշխարհի առաջին լոյսը (22 Նոյեմբեր 1867), իբրեւ անդամ Պիլէզիկեան ազնուական գերդաստանին, որ իբր դար մը յառաջ գաղթած էր Սեբաստիոյ Բոզնիկ գիւղէն Բոսփորի խաղաղ ափունքը:

Ծնողքը՝ Գրիգոր եւ Մարիամ իրենց շնորհաց գաւակը Պօղոս կ'անուանեն աւագանի ծննդեամբ. եւ գուրգուրանօք կը նուիրուին անոր զարգացման: 1880 թուին կը գտնենք

Հ. Բառնարաս

գինքը Տրիեստ: Բազմանդամ ընտանեաց սիրալիր զրկէն մատաղ հասակին բաժնած ուսման ծարաւն՝ ձգած զինքը հոն, Անանեան կտակով թեքուելու մարդուելու գիտութեանց մէջ: Բայց բախտի զեկավարն Աստուած ուրիշ ասպարէզ որոշած էր պատանի Պիլէզիկճեանի: Միջավայրիս վրայ

Մխիթարեան Հարց հետ մտերիմ ծանօթութիւնը փափաք կ'արծարծէ իր մէջ՝ Մխիթարայ յարկին տակ մարդուելու եկեղեցական ուսմանց մէջ։ Իրեն բարի ցանկութեան քաջալեր կ'ըլլան երկու ուրիշ հասակակից պատանիներ, որոնք նոյն սուրբ նպատակին դէտակն՝ ընթացակից կ'ըլլան իրեն քայլերուն դէպի Վիեննա (20 Փետրուար 1883)։ Պիլէզիկճեան ուշիմ պատանին կը յառաջդիմէ օր աւուր յաջող ընթացքով նոր ասպարէզի վրայ։ 4 Հոկտեմբեր 1885 կ'անդամագրուի Միաբանութեան՝ կոչուելով այնուհետեւ Բառնարաս, եւ 8 Սեպտեմբեր 1890 կը ձեռնադրուի քահանայ։ Հակառակ նորահաս տարիքին՝ Այտընեան կը բանայ անոր առջեւ գործնական կենաց դռները։ 30 տարի շարունակ կը գործէ Հ. Պիլէզիկճեան Վիեննա, Մայր Վանքին մէջ՝ իբրեւ հաստատուն սիւն մը բարձած իւր վրայ Միաբանութեան բազմապիսի պաշտօններ, միշտ զուարթ յանձնառութեամբ, պատրաստակամութեամբ, սիրով եւ անտրտունջ։ Բուռն, անկեղծ սէրն, որով զօգուած էր նա Միաբանութեանս հետ, կու տար իրեն ոյժ բառնալու ծանր պաշտօններ իւր ուսոց վրայ եւ այն յաճախ խուռներամ։ Երկար ժամանակ վարեց նա Մխիթարեան նոր սերունդն իբրեւ վերակացու Կղերանոցին (1890—1907), միաժամանակ ըլլալով Գործակալ, Առաջիկայ Այտընեան-Գովրիկեան Աբրահարց (1892—1921), ուսուցիչ Աստուածաբանութեան

(1898—1918), դասատու պէսպէս ուսմանց կրթարանի մէջ եւն: Մխիթարեան նոր սերնդեան սրտի եւ մտաց կրթութեան համար մեծ է իւր արդիւնքը եւ անմոռանալի:

Հ. Պիլէզիկեանի անչափ եռանդն դործելու՝ այստեղ դադար չառաւ: Ներքին եւ արտաքին դրաղմունք թէեւ թոյլ չտուին իրեն մշակելու դրական առանձին ճիւղ մը, բայց յարգող էր նա դրականութեան եւ կը ջանար իւր լուսման ձգել հայ բանասիրութեան դանձարանին մէջ, տալով ընտիր թարգմանութիւններ դերմանական աշխարհի հայագիտական նորութիւններէն, յաճախ առանց անուան: «Հանդէս Ամսօրեայի» եռանդուն աշխատակիցը մնաց ամբողջ 30 տարի, մերթ իրրեւ յօդուածագիր եւ մերթ սրբագրիչ եւ հրատարակիչ: «Հանդէս Ամսօրեայ»ի մէջ երեւցաւ առաջին անգամ 1891ին, երբ սկսաւ լոյս տեսնել ընտիր թարգմանութեամբ Հ. Հերշֆէլտի պատմական վէպն՝ Մայիսի տասնուվեցը: Նոյն տարին ձեռնարկեց թարգմանել նաեւ Ստրչիգովսկիի կարեւոր քննութիւնն «Էջմիածնի Աւետարանը»: Այսպէս յընթացս ժամանակի տուաւ նախ «Հանդէս Ամսօրեայի» մէջ եւ ապա առանձին՝ Տէր-Մովսէսեան՝ Հայ գիւղական տունը (1894), Վ. Տոմաշէկ՝ Սասուն եւ Տիգրիսի աղբերաց սահմանները (1896), Ս. Վէրէր՝ Արարատը Ս. Գրոց մէջ (1901), Մ. Շտրէֆ՝ Հայաստան, Քրդաստան եւ արեւելեան Պարսկաստան Բաբելոն-ասորեստանեայ

սեպագրերու համաձայն (1904), Հ. Հիւբշման՝ Հին Հայոց տեղւոյ անունները (1907), առանց յիշելու մանր աշխատութիւնները: Բայց Հ. Պիլէզիկճեանի վաստակն հայ դրահանութեան համար անմոռանալի է մանաւանդ 22 տարիներու դործունէութեամբ իրեւ Մատենադարանապետ Մխիթարեան կենդրոնական Մատենադարանին: Զարմանալի տոկունութեամբ եւ աչալրջութեամբ աշխատեցաւ դարգացնել եւ շարունակել Հ. Գալէմքեարեանի ձեռնարկութիւնը, կազմել Մայր Վանացս մէջ աղբային եւ հայադիտական հրատարակութեանց ամենաճոխ Մատենադարան մը: Հակառակ աննպաստ պարագաներու, որոնց մէջ դտնուած է միշտ Մխիթարեան Մատենադարանը, Հ. Պիլէզիկճեան ջանաց ձեռք բերել հայկական ամէն նոր հրատարակութիւն, զոր լոյս կը հանէր հայ եւ օտար մամուլը եւ նախորդ եւ հնադոյն շրջաններու պակասներն հայթայթել, յատկապէս ամբողջացնել լրագրական հաւաքածոյքը:

Ահա կորստեան մեծութիւնը, զոր ի բազում դժխոց կ'ողբայ այսօր Միաբանութիւնս:

Միաբանութեանս 1920 Օգոստոսին դումարած Ընդհ. Ժողովոյն մէջ ընտրուած էր Հ. Պիլէզիկճեան ի կարգին երրորդ անգամ Առաջիկայ եւ Մեծաւոր Մայր վանացս: Տարւոյս Օգոստոս 1ին Միաբանութեանս տուններուն կանոնական այցելութիւն մը տալու

ամուսնացած է, ինչպէս Հ. Բառնարասի մահուան առթիւ տպուած մահագրէ մը կը տեսնուի. իր ամուսինը Փրանսացի մը եղած կ'երեւայ «Պրոսար» կոչուած ընտանիքէ մը, զի գրուած է հոգ «Տիկ. Լիւսի Պրոսար» («Ժողովուրդի Ձայնը» Կ. Պ. 1921, Թ. 862) : Տիկ. Լիւսի ունեցած է Հորթանս անունով աղջիկ մը, որ նոյնպէս ամուսնացած եւ զաւակներ ունեցած եւ յետոյ Ֆրանսա անցած է. այսքան է նամակի մը տուած տեղեկութիւնը (Դիւ. Վիենն. Միսիթ. Մատեն. 1919 Ապրիլ 4) : Ասոնց մասին ուրիշ ծանօթութիւն չենք գտած : Դ) Աննա-Անեթթա (չենք գտած ծնունդի եւ մահուան թուական) ամուսնացած է նոյնպէս «Պրոսար» տունէն անձի մը հետ (Ժողովուրդի Ձայնը, անդ) :

Տիկին Աննա ունեցած է զաւակներ, որոնցմէ մէկը միայն ծանօթ է անունով եւ կը կոչուի Էմիլի : Իր այրը կանուխէն մեռած ըլլալ կը թուի, զի 1904ին մինակ է ինքը իր աղջկան հետ եւ յետին աղքատութեան մէջ ինկած : Ահա թէ ի՛նչ կը գրէ մեր Հ. Մկրտիչ Վ. Նորշուանեան Պոլսէն. «...սա կայ ի յետին չքաւորութեան ընդ դստեր իւրում. պարտի եօթն ամսականս վասն բնակութեան տան, ոյր վասն եւ տանուտէրն սպառնայ արտաքս ընկենուլ զնոսա...» (Դիւ. Վիենն. Միսիթ. Մատեն. 1904 Փետրուար 11) : Միաբանութիւնը կ'ընէ նպաստ մը եւ կ'ազատի նեղութենէն (Դիւ. Վիենն. Միսիթ. Մատեն. 1904 Մարտ 1 եւ

1919 Ապրիլ 4) : դ) Էֆրազի (անծանօթ ծննդեան եւ մահուան թուական) . նամակ մը 1893ին կը տողէ Պոլսէն . «Մարիոնֆա Պիլէզիֆնեան , մայր Հ . Բառնարասի , ունի աղջիկ մը եւ երկու որր մնացած քոռներ» (Դիւ . Վիենն . Միսիթ . Մատեն . 1893 Յուլ . 13) . Էֆրազի^ոն է այդ աղջիկը . — չունինք ստուգութիւն : Գիտենք որ Էֆրազին ալ ամուսնացած է եւ ունի զաւակներ (Դիւ . Վիենն . Միսիթ . 1919 Ապրիլ 4) : ե) Բեթրի (անծանօթ են ծննդեան եւ մահուան պարագաները) . հինգերորդ զաւակն է Գրիգոր եւ Մարիամ Պիլէզիկնեաններու : 1 . Ժամանակագրօրէն յարմար է այդ , զի Բեթրի՝ 1870ական թուականներուն սկիզբը կամ 1868—9ին ծնած ըլլալու է , որով կրնար 1901ին զաւակ ունենալ , 2 . իր զաւակը՝ Գրիգոր՝ անունը կը կրէ իր պապին — Գրիգորի , ինչպէս որ սովորութիւն է Հայոց քով : Բեթրիի կեանքի եւ գործի մասին որեւէ ծանօթութիւն գտած չենք : Ամուսնացած է Էլիզա Պոդչալեանի հետ , որմէ ունեցած զաւակներէն մին է Գրիգոր (ծնած Կ . Պոլիս 1901 Հոկտեմբեր 10ին) , որ 1912 Դեկտ . 13ին Վիեննա եկած է քահանայանալու համար . 1918ին Հոկտ . 6ին նորընծայ ըլլալով՝ Դաւիթ անունը առած է , 1919 Մայիս 19ին կղերանոցէն ելած եւ 1919 Դեկտ . 19ին Պարիս մեկնած է՝ ուր Էին իր ծնողքը : Այս տեղեկութիւնը կը քաղենք Միաբանութեանս անձերու Անուանացանկի յատուկ տետրակէն :

Հանդուցեալ Հ. Բառնարաս Վ. Պիլէգիկ-
ճեան՝ իր եղբօր՝ Բեթրիի զաւկին՝ Գրի-
գորի՝ մեծ հոգ եւ խնամք կը տանէր, մա-
նաւանդ անոր դաստիարակութեանը: Բեթ-
րի եւ Էլիզա ե՞րբ Պարիս անցած են՝ չենք
զիտեր: Բնական է ենթադրել որ Պարիս ալ
վախճանած ըլլան: Կը յուսայինք որեւէ ծա-
նօթութիւն մը ստանալ, խորհելով թէ Գրի-
գոր կրնար դեռ ողջ ըլլալ եւ Պարիս գտնուի:
Այս իմաստով դիմում մ'ըրինք Պարիս, Հայ
Կաթողիկէ ժողովրդապետ Գեր. Հ. Օհա-
նէս Վ. Աղամեանին, որ հաճեցաւ պատաս-
խանել՝ հետեւեալը գրելով.

Փարիզ, 22.8.62

Մեծարգոյ Վարդապետ,

Ընդունեցայ Ձեր 19.8. թուակիր պա-
տուական նամակը: Փարիզ եւ արուարձան-
ները Հայ Կաթողիկէ Պիլէգիկեաններ չկան:
Գուցէ գտնուին զաւառներուն մէջ...

Ձերդ՝

Հ. Օհաննէս Աղամեան

Մեծարգոյ Հայրը կու տար հասցէներ
Ֆրանսայի մէջ գտնուող Հայ Կաթող. Ժո-
ղովրդապետներու՝ ի հարկին անոնց ալ դի-
մելու համար: Դիմեցինք 3—4 Ժողովրդա-
պետներու, որոնք նոյնպէս չունին ծանօթու-
թիւն Պիլէգիկեանց վերաբերող որեւէ ա-
նունի մը:

Գրիգոր եւ Մարիամ Պիլէգիկճեաններու ընտանեկան լուսանկարն ունինք Վիեննայի Թանգարանի մեր ազգային բաժնի հաւաքածոյին մէջ: Պատկերին մէջ կան Գրիգոր, Տիկ. Մարիամ, իրենց մէկ աղջիկը եւ երկու փոքրիկներ՝ մանչ մը (իբր 4—5 տարեկան) եւ աղջիկ մը (իբր մէկ տարեկան): Ոչ մէկ անուն կամ քուսկան նշանակուած է: Լուսանկարը դործն է Բերայի Ապտուլլահեան եղբարց լուսանկարչատան. հին չ'երեւար, զի այր եւ կին չատ ծերացած կը թուին. լուսանկարս ըլլալու է իբր 1890ական թուականներէն: Իսկ իրենք՝ Գրիգոր եւ Մարիոնքա Պիլէգիկճեան ծնունդ ըլլալու են 1830—40 տարիներուն. որո՞նք են իրենց ծնողքները. ի՞նչ աղերս ունին Պիլէգիկճեան Ա. եւ Բ. Տոհմերուն հետ — ոչ մէկ բան գիտենք:

4. Բավլի Պիլէգիկեան. — 1860—1870ական թուականներուն կազմուած Հայ կաթող. «Ընտրելոց ցուցակ»ի մը մէջ կը յիշուի լոկ անունով:

5. Անթուան Պիլէգիկեան. — 1876ին կազմուած (Հակա-Հասունեան) Հայ կաթող. «Ընտրողաց եւ ընտրելեաց ցանկ»ի մը մէջ կը գտնենք իր անունը լոկ եւ չունինք ուրիշ կողմէ որեւէ լուսաբանութիւն մը:

6. Յովհաննէս Պիլէգիկեան. — Վերի ցանկէն կը ծանօթանանք իր անուն, ուր Անթուանէն զատ ուրիշ Պիլէգիկճեան չկայ:

Պիլէգիկճեան Տունէն լոկ այս երկու անձեր են Հակա-Հասունեան խումբին յարողները :

7. Յարուքիւն Պիլէգիկեան. — Հայ կաթողիկէ Նախագահական «Գլխաւոր Առաքելոցն Պետրոսի եւ Պօղոսի» վարժարանին մէջ երրորդ դասարանի աշակերտ է Յարուքիւն Պիլէգիկեան (Տպագիր Թռուցիկ. Թերթ. Կ. Պ. 1854), որուն մասին որեւէ անդրադոյն ծանօթութիւն կը պակսի : Արդեօք այս Յարուքիւնն է, որուն համար կ'ըսուի թէ եղած է արուեստագետ (Արեւելք, Կ. Պ. 1899, Թ. 3941) : Թերթը չունի որեւէ լուսարանութիւն :

8. Յովսէփ Պիլէգիկեան. — Նոյն վարժարանի մէջ քաջ աշակերտ է Յովսէփ Պիլէգիկեան, դովեստի եւ պարզեւի արժանացած (Նոյն տպագիր Թերթիկէն) : Ուրիշ տեղ չենք գտած իր անունը :

9. Անտոն Պիլէգիկեան. — 1864ին թուրք պետութիւնը Պարիս կը ղրկէ 9 հայ տղաք, պետական ծախքով ուսանելու համար : Այս իննէն չորսը հայ կաթողիկէ են. Անտոն Պիլէգիկեան, Պօղոս Անանեան, Պետրոս Շաշեան, Յովհաննէս Սինանեան (Մասիս, Կ. Պ. 1864 թ. 637) :

10. Աբիկ Պիլէգիկեան. — 1893 Օգոստոս 30ին Սոփիայէն (Բուլղարիա) Վիեննա Գեր. Արսէն Արքեպ. Այտրնեան Արքաիօր նամակ մը գրելով՝ Աբիկ Պիլէգիկեան՝ չնորհակալութիւն կը յայտնէ Վիեննայի մէջ

«ա՛յնքան լաւ ընդունելութեան համար իրեն, կնոջը եւ տղոցը հանդէպ» : Ինքը կանուխէն մեկնած է Վիեննայէն Սոֆիա, իսկ տիկինը Մայիսին Սոֆիա կը հասնի որդւոց հետ, բայց ինքը հիւանդ է. բժշկներու դարմանումին կ'ենթարկուի. իր քոյրը՝ Թագուհի Պոլսէն կու գայ՝ խնամելու համար հիւանդը. տղոցմէ մին կ'ուզէ Տրիեստի գիմնազը դնել (Դիւ. Վիենն. Մխիթ. Մատեն. 1893 Օգոստոս 30) : Շատ հաւանական է, որ Աբիկ Պիլէզիկճեան թուրք պետութեան դեսպան կամ հիւպատոս եղած ըլլայ Սոֆիայի մէջ : Ո՞վ է ինքը. Գրիգոր եւ Մարիամ Պիլէզիկճեան ամուլին հետ կապ ունի՞ — ոչ մէկ լուսաբանութեան կռուան : Զարմանալի է սակայն որ Աբիկ Պիլէզիկճեան Վիեննայի Մայր-վանքը կ'այցելէ, կը հիւրասիրուի ընտանիքով եւ հաւանօրէն բժըշկական դարմանումի կը տարուի իր Տիկինը — ըսել կ'ուզենք՝ բաւական ատեն մնացած են Վիեննա, սակայն իրենց ստորագրութիւնը չենք գտներ հիւրերու յատուկ տետրակին մէջ. աննշանակ պարագայ մը՝ պիտի ըսուի. եւ սակայն այդ «աննշանակ» թուած պարագան՝ ոչ —աննշանակ լուսաբանութեան կէտ կրնար բովանդակել Տէր եւ Տիկին Աբիկ-Պէգիկեան ամուլի ինքնութեան մասին : Անծանօթ կը մնան Աբիկ Պիլէզիկճեանի Տիկնոջ եւ որդւոց անունները :

11. Թագուհի (Թագուկ) Պիլէզիկեան.

— Քոյրն է Աբիկ Պիլէզիկճեանի, որ 1893 Մայիս-Օգոստոսին Պոլսէն Սոֆիա կը հասնի՝ խնամելու համար Աբիկի հիւանդ Տիկինը (Դիւ. Վիենն. Միսիթ. Մատեն. 1893 Օգոստոս 30) : —

12. Jean Bilezikdjian. — 1960 Հոկտեմբեր—Դեկտեմբերին Իսթանպուլ գտնուած ատեն փնտռտուք կատարեցինք՝ հետամուտ գտնելու ողջ Պիլէզիկճեաններ : Գտանք անձ մը — Jean Bilezikdjian — 85 տարեկան ալեւոր մը, որ հազիւ կրնար խօսիլ եւ այն՝ Փրանսերէն կամ թրքերէն, անկարող որեւէ բացատրութիւն կամ ծանօթութիւն տալու իր կամ Պիլէզիկճեան Գերդաստանի մասին : Իրեններէն ոչ ոք կար տանը մէջ : Տան դրացի եւ իրենց ծանօթ հայ տիկին մը կըրցաւ միայն հաղորդել թէ «Պարոնը ամուսնացած է յոյն կնոջ մը հետ եւ ունի 40 տարեկան աղջիկ մը» : Աչքիս զարկին պարոնին յարկաբաժինի սենեակները, որոնք ճոխօրէն զարդարուած էին յախնապակիի զարդերով :

13. Դոկտ. Մարթէն Պիլէզիկճեան : — Անծանօթ են ծնունդ եւ ծնողք : Պարիս առած է իր ուսումը իբրեւ դասընկերը Դոկտ. Յովհաննէս Քեաքիպեանի եւ եղած անոր մտերիմ բարեկամը՝ Պոլսոյ մէջ : Քեաթիպեանի խորհրդաւոր մահէն վերջ՝ ներկայ գտնուած է դիակին քննութեանը եւ ոտքի հետքերէն ստուգած է անոր խեղդամահ ըլլալը : Դոկտ. Մարթէն եղած է քաջ Փրանսագէտ մը եւ այդ լեզուով դրած է ընդարձակ

Ժամանակագրութիւն մը, որուն մէջ կը
կարծուի որ գոյութիւն ունեցած ըլլայ Քեա-
թիպեանի կենսագրութիւնը: Այդ ձեռագիրը
հրդեհի մը զոհ եղած է: Այսքան է մեր ծա-
նօթութիւնը Դոկտ. Մ. Պիլէգիկճեանի մա-
սին (Տէ'ս Վահան Զարդարեան, Յիշատա-
կարան, Դ. Գահիրէ 1935, էջ 159—160):
Ինչպէս կը տեսնուի՝ աչքառու ուսումնադէտ
եւ մտաւոր բարձր պաշարով անձ մը եղած
է Դոկտ. Մարթէն եւ կարեւոր դերք զրաւած
Պոլսոյ հայ թէ օտար հանրային կեանքին մէջ:
Զարմանալի չէ՞ որ անծանօթ մնացած է իր
կենսագրութիւնը. դոնէ հայ-բժշկագիտա-
կան ճիւղը ի՞նչպէս անտեղեակ մնացած եւ
ոչ մէկ բան գրի առած է իր մասին:

*

Տակաւին վերջակէտը չգրած Պիլէգիկ-
նեան Գերդաստանի պատմութեան՝ հետա-
քըրքրական կը գտնենք հոս յիշատակու-
թիւնը ընել «Պիլէգիկնի» եւ «Պիլէգիկնեան»
յորջորջումը կրող ընտանիքի կամ տոհմի
մը, որուն գլուխն եղած է Յովսէփ Պիլէ-
գիկնի անունով անձ մը, որուն ծագումը Հա-
յաստանի Արարատեան գաւառներէն եղած
կը համարուի: Ահա թէ ի՞նչ կը գրէ Յ. Գ.
Մըրմըրեան. «Յիշուած է (ո՞ւր — աղբիւր
չկայ) նաեւ մեծագգի յորջորջումով Պիլէ-
գիկնի Յովսէփ Աղայ մը՝ հին Արարատեան
գաւառներու գաղթականներէն սերեալ, որ
14 ուստր եւ դուստր գաւակի տէր եղած էր,

այնպէս որ Կ. Պոլիսի մէջ կրնանք համարել ամէնէն բազմանդամ ազգատոհմը՝ որ կցորդութիւն ունէր ամէն մեծ ու միջակային ընտանիքներու հետ, խնամութեամբ հարսնութեամբ եւ փեսայութեամբ՝ Տատեանցմէ, Պալեանցմէ մինչեւ Էսնաֆ ընտանիքներու խաւերը, ծայրագոյն. երջանկութիւններէ մինչեւ յետին վիպական թշուառութիւններու մէջ տարուբերելով լայնատատա՛ն... Իր ընտանեկան գերեզմանն է Սկիւտարի գերեզմանատունին կենդրոնը» (Յ. Գ. Մ., Մասնական Պատմութիւն Հայ Մեծատուններու. Կ. Պոլիս 1910, էջ 91) :

Ինչպէս իր տապանագրէն կը տեսնուի՝ այս Յովսէփ Պիլէգիկնին ունի իբրեւ մականունական երկրորդ յորջորջում մը՝ «Գրիգորեան», որով կը տարբերի Պիլէգիկճեան Գերդաստանի ցարդ մեր ներկայացուցած «Զոհրապեան» կոչումէն :

Պր. Գեորգ Բամպուֆնեանի կը պարտինք վերոյիշեալ Յովսէփ Պիլէգիկճին եւ իր ընտանեկան Տապանագրերը, զորոնք հաճեցաւ Իսթանպուլցի մեր բարեկամը օրինակելով ղրկել մեզ : Կը յայտնենք մեր երախտիքը :

Յովսէփ Պիլէգիկճեանի եւ իր ընտանիքի Պոլսոյ Սկիւտար թաղի Հայոց գերեզմանատան մէջ եղող տապանագրերը վեց հատ են. երկուքը իր եւ իր կնոջը, իսկ չորսն ալ իրենց զաւակներունը : Առաջին երկուքին

գրերը երկաթագիր՝ իսկ վերջինները բո-
լորգիր են։ Բոլոր բնագիրներու հեղինակը,
ինչպէս կը հաւաստէ Պր. Գ. Բամպուլքեան,
Գրիգոր Պատուելի Փէշախիմալեան (1773—
1837) եղած է։ Ահա այդ Տապանագրերը.

Քաջ առաքինեաց՝ պատկեր իսկական,
Բարեաց ընտրութեան՝ ճոխ հանդիսարան։
Սոյն Պիլեգիկնի՝ Յովսէփ Գրիգորեան,
Յազնիւ սերնդոց՝ իշխան տոհմական։
Անձամբ բառացի՝ մտօք խոհական,
Բարի խորհրդով՝ բազմաց օգնական։
Ծընօղ որդեսէր՝ կրթող բարեջան,
Հայելի կարգաց՝ Աստուածապաշտութեան։
Ի վաթսուն ամի կենացըն լըրման,
Փոխի ի կենաց՝ վարուք բարութեան։
Աստուած մարդասէր՝ ծառայդ անարժան,
Արա՛ արժանի՝ քո սուրբ տեսութեան։
Յամի Տեառն 1809 Մարտի ամսոյ 6ին։

Նուիրեցաւ վէմս ի յիշատակ
Մահտեսի Լուցիայ Տիկնոջ՝ կողակցի
Պիլեգիկնի Յովսէփ Աղայի Գրիգորեան։

Աստ հանդեաւ ի շիրիմ մայր որդւոց մետա-
սան

Զոր թողունք իւր ազնիւ յարտասուս խնդու-
թեան

Յիշեն թէ էր այս պերճ ծնող զովելի
Քաջարթուն ի հաւատս եւ վարուք սիրալի։
Գիտէր թէ յաշխարհի թշուառ է մարդոյս
կեանք

Եւ զի ուր ուրեմն ո՛չ դիպին մեզ վտանգ
 Երկիւղ ինչ չաղդէր մահ ի նորին սիրտ բարի
 Եւ անձկայր յանանց կեանս ելանել կաթոքի :
 Այս էին եւ էին կամք օրհնեալ խնկելի
 Ի յերկինս վեր առնուլ զիւր ծառայ սիրելի
 Ի խորին արդ հասեալ ի հասակ ծերութեան
 Փոխեցաւ ի յաստեացս յերկնայինն ի խո-
 րան :

Ի հասակի 75 ամաց
 Յամի Տեառն 1854

Ո՛վ անդուծ աշխարհ՝ նետ քո թիւնալի ,
 Խոցեցեր ի մահ՝ զանձն իմ եղկելի :
 Ես Պեմպէ Տուտու՝ դուստր սիրելի ,
 Եմ Պիլէղիճի՝ Յովսէփ Աղայի :
 Ի չորեքտասան՝ ամաց հասակի ,
 Հարսնացայ փառօք՝ ի կարդ աշխարհի :
 Կին լեալ Սրմաֆէշ՝ Հաֆի Յակոբի ,
 Կեցի ընդ նմա՝ մի սիրտ մի հոգի :
 Ծնեալ լի ցաւօք՝ ութամսեան որդի ,
 Ուր արբի զմահ՝ քրսան ամենի :
 Կարօտով ելի՝ ի կենաց աստի ,
 Կարօտով թիւնս իմ անդ լից Տէր երկնի :
 Յամի Տեառն 1812 Յուլիս ամսոյ 23ին :

Ո՞ր լեզու , ո՞ր բան՝ բաւական լիցի ,
 Պատմել ըղցաւն իմ՝ անհանդուրժելի :
 Ես Իսմի Տուտու՝ դուստր մեծազգի ,
 Եմ Պիլէղիկճի՝ Յովսէփ Աղայի :
 Որ Ղազարոսեան՝ Պարոն Յովսէփի ,
 Եղէ ամուսին՝ փառօք պանծալի :
 Աւա՛ղ միամեայ՝ հարսն նազելի ,

Անկայ ի ժանիս՝ մահաբեր ախտի :
 Տասն եւ եօթն ամաց՝ եղայ ի շիրմի ,
 Թողի համայնից՝ կսկիծ ցաւալի :
 Ընկալ Տէր Յիսուս՝ զաղախնոյս հողի ,
 Եւ մոյծ յառագաստ՝ քո հարսնարանի :
 Յամի Տեառն 1813 Յուլիս ամսոյ 31 :

Ահա՛ տեսարան՝ դառն աղետի ,
 Ահա՛ դամբարան՝ ողբոց արժանի :
 Սոյն Արուս Տուտու՝ դուստր նազելի ,
 Էր Պիլէղիկճի՝ Յովսէփ Աղայի :
 Վեշտասանամեայ՝ եղեւ կին բարի ,
 Յարտի Սըրմաֆէշ՝ Պարոն Գէորգի :
 Մինչ էր ութամսեայ որդեկաւ յըղի ,
 Ախտանայ ցաւօք՝ անբըժըշկելի :
 Զորից զաւակաց՝ մայր դորովալի ,
 Փոխի առ Քրիստոս՝ երեսնամինի :
 Աստ ցաւօք ծնեալ՝ ցաւօք մեռանի ,
 Անդ հանդո՛ Փրկիչ՝ յերկնից խորանի :
 Յամի Տեառն 1829 Ապրիլ ամսոյ 6ին :

Ընդ ծով կենցաղոյս
 Ամս յիսուն
 Ճարտար եւ անխոտոր նաւելով
 Քիւչիւֆ Յարուքիւն
 Պիլէգիկնեան Յովսէփայ որդի
 Ակաղճուն դործովք բարեաց
 Եհաս յանվրդով նաւահանգիստ շիրմին
 Ուր եթող զաճիւն ոսկերաց
 Ի սուգ յաւէրժ որդւոց եւ տոհմին :

Հանդեաւ Յամի Տեառն
 1848 Ապրիլ ամսոյ 23 :

ՆԻՒԹԵՐՈՒ ՑԱՆԿ

Էջ

Երկու խօսք

Ներածութիւն	1—3
1. Ծագումը եւ սկզբնական յորջորջումը	3—5
2. Պիլէզիկէեաններու հնագոյն անդամը	5—9
3. Պիլէզիկէեանց երկու Տոհմե՞ր	9—11
4. Ա. Տոհմածիւղ. Պիլէզիկէեանց՝ Պօղոս Ամիրայ Գլուխ Ա. Տոհմի եւ Ամենակար- կառուն դէմքը Պիլէզիկէեանց	11—26
5. Յիշատակութիւններ Պօղոս Պիլէզիկէեանի կեանքէն	27—37
6. Պօղոս Պիլէզիկէեան եւ Թուրքիոյ մետաքսը	37—44
7. Պօղոս Պիլէզիկէեան եւ իր սերունդը	44—75
8. Բ. Տոհմածիւղը Գլուխ՝ Մ. Մատթէոս Պիլէզիկէեան	75—76
Ա. Ո՞վ է Մ. Մատթէոս Պիլէզիկէեան	76—78
Բ. Մ. Մատթէոս Պիլէզիկէեանի սերունդը	78—82
Գ. Անծանօթ Պիլէզիկէեաններ (սերունդ Բ. Տոհմածիւղի)	82—101

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0003957

Դիմն՝ գ. Փր. 3, — :
